Cam sanatı: Çeşmibülbül yeniden yaratıldı

popüler tarih

tarih@mail.dunya-gazete.com.tr Aralık 2001 2.500.000 TL

40 yıl önce Afganistan

Hürrem Sultan

TARİHİN SEYRİNİ Mİ DEĞİŞTİRDİ?

Hüsrev Gerede'nin anılarındaki Atatürk

İLK KEZ POPÜLER TARİH'TE

DÜNYA Yayıncılık
212323 2001/12
9 771302 657001

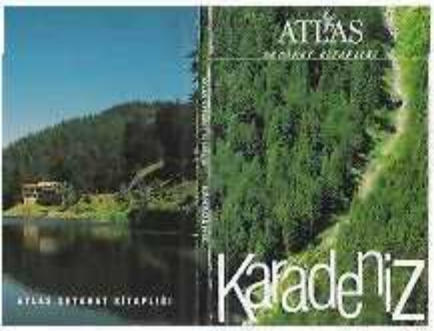
Popüler Tarih ◆ ARALIK 2001 ◆ SAYI 16
HÜRREM SULTAN ◆ HÜSREV GEREDE'NİN ANILARINDAKİ ATATÜRK ◆ 40 YIL ÖNCE AFGANİSTAN

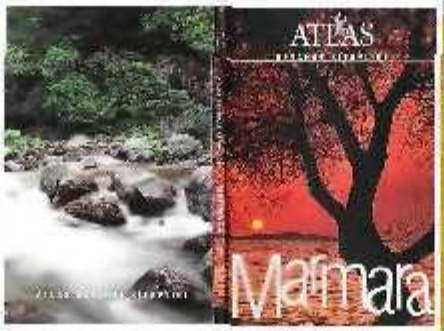
merakediyorum@googlegroups.com

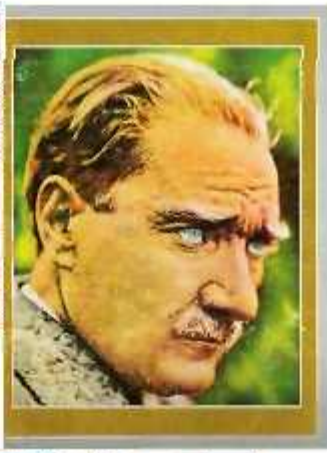
GRUP ÇALIŞMALARIMIZ

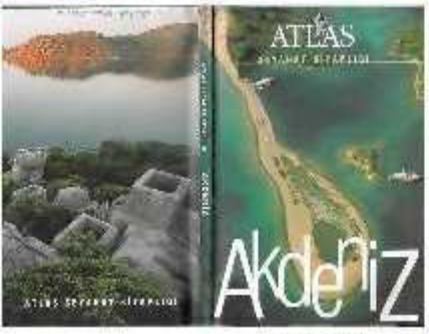

GEZİ REHBERLERİ

KUVAYİ MİLLİYE DESTANI Nuri KURTCEBE çizimleri ile PowerPoin Sunumları ve VİDEOLARI

merakediyorum@googlegroups.com

LÜTFÜ TINÇ
ltinc@mail.dunya-gazete.com.tr

DÜNYA çatısı altında, yeniden birlikteyiz

İşte yeniden birlikteyiz. İki aylık bir aradan sonra, bu sayfada her ay tekrarladığımız 'Nice sayılarda her ay buluşmak dileğiyle' temennimiz, gerçek oldu! Mutluluğun çeşitli halleri vardır. Ama en büyük mutluluk, paylaşılabilen, çok sayıda insanla bölüşülebilen türden olaylarda çiçek açanıdır.

İşte bizler de böylesine bir mutluluk içindeyiz bu ay. Sizlere ulaşan son sayımız, Eylül 2001 tarihliydi. Ekim ve Kasım aylarında Popüler Tarih, bayi tezgahlarında gözükmedi; yoktu, dergi çıkmamıştı.

Ancak bu iki aylık suskunluk döneminde, Popüler Tarih'in isim ve yayın hakları, DÜNYA gazetesinin de bağlı bulunduğu Dünya Süper Veb Ofset A.Ş. tarafından satın alındı. 15 sayılık yayın hayatında, 2000 yılı Haziran'ından bu yana, ortalama 10 binin üstünde bir satış rakamına ulaşan, Türkiye şartlarında, 3 bine yakın, yani hiç de küçümsenemeyecek bir de 'abone' sayısı bulunan dergimiz, köklü gelenekleri olan yeni bir çatı altındaydı artık.

Türkiye'de, 51 yıllık basın yaşamıyla, birçok sıfatının ötesinde, bu camianın duayeni olmuş Nezih Demirkent gibi bir 'usta'nın kurduğu DÜNYA gazetesi ve DÜNYA Yayıncılık dergiler grubunun çatısı, bundan böyle, Popüler Tarih'i daha da güçlü kılacak.

Mesleki deneyimleri basın dünyasına yıllarca yön verebilmiş Nezih Demirkent, bugün aramızda değil; ama sayın eşi Prof. Dr. Işın Demirkent'ten öğrendiğime göre, Nezih Bey, DÜNYA grubu çatısı altında, 'bir tarih dergisi de olsun' istermiş.

Yeni öğrendiğim bu bilgi, biz Popüler Tarih çalışanlarına, adeta bir 'misyon' yükledi...

İki aylık bir aradan sonra, biz bu sayıda, klasikleşmeye başlamış sabit sayfalarımız, yazı kadromuz ve sunuş tarzımızla, bıraktığımız yerden devam ediyoruz. Ama hep yaptığımız gibi, yeniliklere, yeni bölümlere, yeni imzalara ve yeni sunuş tarzlarına kapımız açık. Yeniden yola çıktık ya, gerisi kolay!

Nice sayılarda her ay buluşmak dileğiyle.

Dünya gazetesinin 20. yaş günü kutlamalarında (3 Mart 2000) Nezih Demirkent, Dünya çalışanlarıyla birlikte.

popüler tarih

Yıl:2 Sayı: 2001/16 Aralık 2001
Her ayın başında yayımlanır

DÜNYA YAYINCILIK A.Ş. adına
İmtiyaz Sahibi
DİDEM DEMİRKENT ERSİNAN

Genel Yönetmen
OSMAN S. AROLAT

Yazı İşleri Müdürü
LÜTFÜ TINÇ

Haber Merkezi
DEVRİM ÇAKIR

Reklam Müdürü
SUPHİYE ŞAHİN

Görsel Yönetmen
AYHAN KOÇ

Danışma Kurulu
ERHAN AFYONCU • FAHRİ ARAL
ÜMİT BAYAZOĞLU • YÜCEL DEMİREL
IŞIN DEMİRKENT • EDHEM ELDEM
VAHDETTİN ENGİN • ALPAY KABACALI
HAYDAR KAZGAN • ÖMER KOÇ
ORHAN KOLOĞLU • CÜNEYT KORYÜREK
İLBER ORTAYLI • SAMİ ÖNAL
NECDET SAKAOĞLU • METİN SÖZEN
ESER TUTEL

Bu sayıya fotoğraflarıyla katkıda bulunanlar
VURAL YAZICIOĞLU • AHMET YİRMİBEŞ

Abone ve Dağıtım Müdürü
HÜLYA KOÇ

Tanıtım ve Halkla İlişkiler Müdürü
NİLAY ŞAHİNOĞLU

Ofset hazırlık ve baskı
DÜNYA YAYINCILIK A.Ş.
"GLOBUS" DÜNYA BASINEVİ
100. Yıl Mahallesi 34440 Bağcılar - İstanbul
Tel: 0.212. 629 08 08 (40 hat)
Dahili: 1638 - 1639
Fax: 0.212. 629 46 25
Reklam Tel: 0.212. 629 03 07
e-mail: tarih@mail.dunya-gazete.com.tr
Ücretsiz danışma hattı
0.800 219 20 24 • 0.800 219 20 25

İçindekiler

Aralık 2001

KAPAK

34 **Hürrem Sultan'ı nasıl bilirsiniz?**
'Kadınlar Saltanatı'nı Hürrem Sultan mı başlattı? 'Kadınlar Saltanatı', Osmanlı'nın gerilemesinin bir sonucu muydu?
Adnan Nur Baykal

4 Editörden
8 Ayın Tarihi
12 Basında Bu Ay
14 Karakutu
Kansu Şarman
16 Tartışma: 10 Soruda Sokollu Mehmed Paşa
Erhan Afyoncu
22 Hititlerden hukuk ve demokrasi dersleri
Mahfi Eğilmez
28 Saray Düğünleri
Necdet Sakaoğlu
40 Çeşmibülbül nasıl yeniden yaratıldı?
Cüneyt Altunç
48 İhtiyatsız bir darbe girişimi
Alpay Kabacalı
60 İstanbul Milli Sanayi Birliği hangi şartlarda kuruldu?
Murat Koraltürk
64 Ankara Milletvekili Satı Kadın'ın öyküsü
Ertan Ünal
68 Her savaş bir 'Başkan' yarattı
M. Tanju Akad
74 Kırk yıl önceki Afganistan
Orhan Koloğlu
82 Tanıklık: Sedat Simavi
İskender Özsoy
84 Behçet Necatigil'in 'ev hali'
Haydar Ergülen
89 Tarihçe
Behiç Ak
90 Ajanda
Devrim Çakır
93 İnternet
Defne Tozan
96 Sinema: 'Yüzüklerin Kardeşliği'
Haşmet Topaloğlu
98 Kırk Ambar
Feza Kürkçüoğlu
100 Beyazcam
Aydın Erol
102 Kitap
Lütfü Tınç
104 Bulmaca
Sedat Yaşayan
106 Ayın Fotoğrafı

HATIRAT

54 **Basında ilk kez Popüler Tarih'te: Hüsrev Gerede'nin anıları**
Ölümüne dek Atatürk'ün yakınında bulunması, onun gerçek dostlarından biri oluşu, yeri geldiğinde düşündüklerini açıkça söyleyebilmesi, Hüsrev Gerede'ye ayrı bir saygınlık kazanmıştır. İşte bu çağdaş ve aydın yurtseverin anıları, yakında günışığına çıkıyor.
Sami Önal

merakediyorum@googlegroups.com

2 ARALIK: Hülya Koçyiğit, Fransa'nın Nantes kentinde düzenlenen '3 Kıta Film Festivali'nde, 'Kurbağalar' adlı filmdeki rolüyle, 'en iyi kadın oyuncu' ödülünü aldı. Yönetmenliğini Şerif Gören'in yaptığı 'Kurbağalar' filmi, Festival'de, 9 ülkeden gelen 10 filmle yarıştı (1986).

3 ARALIK: Cumhuriyet'in laiklik ilkesi doğrultusundaki dönüşümler, '10. Yıl'dan sonra da sürdü. Din adamlarının dini kisveleri yalnızca mabetlerde ve törenler sırasında giyebileceklerine ilişkin kanun, laikleşme sürecinin 1934'teki üçüncü adımı olarak kabul edildi (1934).

5 ARALIK: Çayda radyasyon olduğu söylentisi halk arasında panik yarattı. Sovyetler Birliği'ndeki Çernobil Nükleer Santrali'nde meydana gelen kazanın ardından, Karadeniz kıyılarındaki muhtemel radyasyon tehlikesi nedeniyle, başta çay ve fındık olmak üzere, Türkiye'de üretilen birçok ürüne AET (bugünkü AB) ülkelerince ambargo konuldu (1986).

7 ARALIK: Japonya, II. Dünya Savaşı'nda, Oahu Adası'ndaki Pearl Harbor'da bulunan ABD deniz üssüne ani bir hava saldırısı düzenledi. Saldırıda, ABD yaklaşık 3 bin askerini, 140 uçağını ve önemli savaş gemilerini kaybetti. Kongre, 8 Aralık'ta Japonya'ya savaş ilan etmeyi kararlaştırdı (1941).

10 ARALIK: Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu'nun hazırladığı 'İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi', Genel Kurul'un Paris'te yaptığı oturumda kabul edildi. Oylamada Suudi Arabistan, Güney Afrika Cumhuriyeti ve altı sosyalist ülke çekimser oy kullanırken; aralarında Türkiye'nin de bulunduğu Birleşmiş Milletler'e bağlı diğer devletler kabul oyu verdi (1948).

11 ARALIK: Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) yetki ve görevine ilişkin yasa yürürlüğe girdi. Anayasa'da görevi, 'milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcılık etme' şeklinde tanımlanan MGK, çalışmalarına 19 Aralık'ta başladı (1962).

13 ARALIK: İsrail, Kudüs'ü 'başkent' ilan etti. Birleşmiş Milletler'in Filistin'i paylaştırma planında 'uluslararası kent' olarak tasarlanan Kudüs, İngilizlerin kentten çekilmelerinin ardından, İsrail ile Ürdün arasında paylaşıldı. 1948 Arap-İsrail Savaşı'ndan sonra da Eski Kent ve Doğu Kudüs Ürdün'de, Batı Kudüs de İsrail de kaldı. (1949).

14 ARALIK: Alman fizikçi Max Planck, enerjinin süreksizliğiyle ilgili 'kuvantum teorisi'ni, Berlin'deki Alman Fizik Derneği'nde sundu. Bütün modern fiziğin temelini ve kuvantum mekaniği tarihinin ilk halkasını oluşturan teori; atomaltı ölçekteki olguları açıklamak amacıyla geliştirilen fizik ilkeleri bütünü olarak tanımlanmıştı (1900).

18 ARALIK: TBMM'de 11 Kasım'da kabul edilen Varlık Vergisi'ne ilişkin listeler ilan edildi. Listeler açıklandıktan sonra bazı azınlık gruplarına, Müslüman-Türk mükelleflerin ödeyeceğinden on misli fazla vergi tahakkuk ettirildiği görüldü. Bütün vergi mükelleflerinin yüzde 87'sinin gayrimüslim azınlıklardan oluşması, uygulamanın azınlık karşıtı niteliğini ortaya koydu (1942).

Kahramanmaraş'ta 19 Aralık günü bir sinemanın bombalanmasıyla başlayan ve kısa bir süre içinde iç savaşa dönüşen şiddet olaylarında; 105 kişi öldü, 176 kişi yaralandı. Alevi-Sünni ayrımının körüklenmesiyle çıkan ve 26 Aralık'a kadar süren çatışmalar sonrasında, 13 ilde sıkıyönetim ilan edildi. Çatışmalar sırasında, bazı mahallelerde mahsur kalan vatandaşlar askeri araçlarla tahliye edilirken; sanıkların yargılanması ve davaların sonuçlanması 1988'e değin sürdü (1978).

'Korsikalı' lakabıyla tanınan Napolyon (Napoleon Bonaparte; 1769-1821), kendini Fransa imparatoru ilan ettirdi. 2 Aralık günü Paris'teki Notre Dame Katedrali'nde Papa'nın da katıldığı törende kendi eliyle taç giyen Napolyon; böylece diktatörlüğünü pekiştirecek son adımını da atmış oldu. Napolyon, Fransız Devrimi'ni boğmaya çalışan Avrupa monarşilerine karşı savaşmıştı (1804).

Kore Savaşı'nda, Kunuri'de, 8. Amerikan Ordusu'nun imhasını önleyen Türk Birliği, 1 Aralık'ta önemli bir zafer kazandı. Çarpışmalarda 918 kayıp veren Türk Birliği'ndeki yaralılar, uçakla Türkiye'ye gönderildi. Türkiye'de Kore şehitleri için anma törenleri düzenlenirken; Milli Savunma Bakanlığı'nca yayımlanan listelerde ölü olarak gözüken bazı askerlerin Kore'de hayatta oldukları ortaya çıktı (1950).

Norveçli Kaşif Ronald Amundsen, Güney Kutbu'na ulaşan ilk insan oldu. Bu zorlu yolculuk için bir yıl öncesinden hazırlıklara başlayan Amundsen; kendisine eşlik eden dört kişi ve 52 köpekle birlikte, 14 Aralık günü Güney Kutbuna ayak bastı (1911).

Pan-Am Havayolları'na ait Boeing 747 tipi bir yolcu uçağı, 21 Aralık günü Londra-New York seferini yaparken, İskoçya'da Lockerbie yakınlarında düştü. Uçakta bulunan 258 yolcudan kurtulan olmazken, uçağın düştüğü kasabada yaşayanlardan 17 kişinin de hayatını kaybetmesiyle ölenlerin sayısı 275'e ulaştı (1988).

Sovyet birlikleri, 27 Aralık günü Afganistan'ı işgal etti. Özel eğitimli bir Sovyet birliğinin Kabil Havaalanı'nı ele geçirmesiyle başlayan işgalin ardından, Kabil'deki hükümet devrildi. Başbakan Hafızullah Emin öldürüldü; yeni lider Babrak Karmal oldu. İşgal, dünya kamuoyu tarafından şaşkınlıkla karşılanırken, Sovyet birlikleri ülkenin kilit noktalarını ve karayollarını kontrolleri altına aldılar (1979).

George Harrison ve Paul McCartney ile tanıştıktan sonra 'Beatles' grubunu kuran şarkıcı ve besteci John Lennon, New York'ta, 8 Aralık günü bir akıl hastası tarafından vurularak öldürüldü. Verimli bir besteci olan Lennon, Beatles için çok sayıda beste yapmış; grup, özellikle 1968-69 yıllarında dünya çapında bir popülarite kazanmıştı (1980).

Kıbrıs'ı Yunanistan'a bağlamak amacıyla kurulan EOKA üyesi Rumlar; 24 Aralık Noel gecesi, Kıbrıs Türklerine karşı saldırı başlattı. Elliye yakın kişinin öldüğü katliam sonrası başlayan çatışmalar, yılın ilk günlerine kadar sürdü. Olayların yatışmasının ardından, Türk köylerine yapılan saldırılarda toplam 27 kişinin hayatını kaybettiği açıklanırken, Türk Birliği Lefkoşa'daki Türk mahallelerini korumaya aldı (1963).

merakediyorum@googlegroups.com

20 ARALIK: İstanbul Ali Sami Yen Stadı'nın açılışı büyük bir faciaya sahne oldu. Türkiye-Bulgaristan milli maçının başlamasından önce, aşırı izdiham sonucu, açık tribünlerden birinin demir parmaklıkları parçalandı; 83 kişi yaralandı (1964).

21 ARALIK: Gürcistan dışındaki 11 devlet başkanı tarafından imzalanan bir anlaşmayla Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği'ne son verildi; Bağımsız Devletler Topluluğu kuruldu. Rusya Devlet Başkanı Gorbaçov'a karşı darbe girişiminde bulunuldu; Gorbaçov 4 gün sonra istifa etti. Boris Yeltsin Devlet Başkanı oldu (1991).

22 ARALIK: Romanya'da halk, Nikolay Çavuşesku'ya karşı ayaklandı. Olaylar sürerken kaçmaya çalışan Çavuşesku ve eşi yakalandı. Romanya televizyonu, Çavuşesku ve eşinin 25 Aralık'ta idam edildiklerini bildirdi (1989).

23 ARALIK: Osmanlı devletinde, 19. yüzyılın başından beri süregelen çağdaşlaşma çabalarının bir halkası olan I. Meşrutiyet, Tersane Konferansı'nda, II. Abdülhamid'in bir hattı hümayunuyla ilan edildi. I. Meşrutiyet, 13 Şubat 1878'de sona erse de ülkede 'parlamento' fikrini doğurdu (1876).

24 ARALIK: Genel seçimlerde oyların yüzde 21.4'ünü alarak 158 milletvekili çıkaran Refah Partisi, birinci parti oldu. RP'yi Anavatan Partisi ve Doğruyol Partisi izledi. Seçimlerden, hiçbir parti tek başına hükümet kurabilecek sayıda milletvekili çıkaramadı (1995).

25 ARALIK: Tarihin ilk 'Noel Kutlaması', Roma'da yapıldı. Hz. İsa'nın doğumunu simgeleyen 'Noel', 4. Yüzyıl ve sonrasında, Doğu Kiliseleri'nin çoğu tarafından kutlanmaya başlandı. Ölüme meydan okumayı simgeleyen yaprak dökmeyen ağaçlar da, Ortaçağ'dan beri Noel kutlamalarının bir simgesi oldu (M.S. 336).

26 ARALIK: Menemen'de 'Devrim Şehitleri' için dikilen 'Kubilay Anıtı', büyük bir törenle açıldı. Yedek subay öğretmen Kubilay; 23 Aralık 1930'da, Nakşibendi tarikatına bağlı Giritli Mehmet ile altı müridinin, Menemen'de başlattığı rejim karşıtı gösteri sırasında isyancılar tarafından öldürülmüştü (1934).

29 ARALIK: Kıbrıs'ta 'Geçici Türk Yönetimi' kuruldu. Yunanistan ve Türkiye, Başkan Johnson'un özel temsilcisinin ve BM'nin arabuluculuğuyla 2 Aralık'ta anlaşmaya vardı. Kıbrıs Türkleri, 'Kıbrıs Geçici Türk Yönetimi'ni kurdular (1967).

30 ARALIK: İstanbul, Beyoğlu'ndaki The Marmara Oteli'nin pastanesinde patlayan bir bomba, yazar Onat Kutlar ve arkeolog Yasemin Cebenoyan'ın ölümüne neden oldu. Yapılan inceleme ve soruşturmalar sonrasında, olayın PKK tarafından gerçekleştirildiği açıklandı (1994).

31 ARALIK: Thomas Alva Edison, bini aşkın buluşunun arasına 'elektrik ampulünü' de kattı. Edison, özel, yüksek gerilimli elektrik üreteçlerinden elde ettiği akımla çalışan, karbon filamanlı ilk elektrik ampulünü halka tanıttı ve gündelik hayata soktu (1879).

Yönetmenliğini Victor Fleming'in yaptığı 'Rüzgar Gibi Geçti' filmi, 15 Aralık günü Hollywood'da gösterime girdi. Başrollerini Vivien Leigh ve Clarck Gable'ın paylaştığı film, 29 Şubat 1939'da, 8 Oscar ödülünü birden kazandı. 'Rüzgar Gibi Geçti', 'En İyi 100 Amerikan Filmi' sıralamasında hâlâ, 'Yurttaş Kane', 'Casablanca' ve 'Baba'nın ardından dördüncü sırada bulunuyor (1939).

Yeni Cumhuriyet'in dil alanında yaptığı devrimlerin son duraklarından biri, tüm Türkçe gazete, dergi, tabela ve sokak levhalarının yeni harflerle yazılması hakkındaki kanun oldu. 28 Aralık'tan itibaren, tüm Türkçe gazete ve dergiler, yeni Türk harfleriyle basıldı. Bu uygulama sonrasında yeni Türk harfleri, resmi kurumlardan lokanta, dükkan tabelalarına kadar her yerde görülmeye başlandı (1928).

Amerikan yerli kabilelerinden Titan Dakotalarının şefi Oturan Boğa (özgün adı Tatanka İyotake); ABD'nin harekete geçirdiği yerel polis ve askerler tarafından 15 Aralık'ta öldürüldü. Beyazların yoğun saldırılarına rağmen, 1867'ye kadar tüm Dakota kabilelerini yönetimi altında birleştirmeyi başaran Oturan Boğa; beyazların yayılmacılığına karşı ölene dek mücadele etmişti. Oturan Boğa'nın mezarı, 1953'te Güney Dakota'daki Mobridge'e taşındı (1890).

Türk asıllı Bulgar halterci Naim Süleymanov, 15 Aralık'ta Türk vatandaşı oldu. Dünya Şampiyonası'na katılmak için geldiği Avustralya'nın Melbourne kentinde 7 Aralık'ta izini kaybettiren ve birkaç gün sonra da Türkiye'den siyasi sığınma talebinde bulunan Süleymanov; isteğinin kabul edilmesinin ardından, 13 Aralık'ta Turgut Özal'ın özel uçağıyla Türkiye'ye getirilmişti. Ünlü halterci, Türk vatandaşlığına geçmesinin ardından, soyadını 'Süleymanoğlu' olarak değiştirdi (1986).

İtalyan mucit Guglielmo Marconi, 1896'dan beri üzerinde çalıştığı 'telsiz-telgraf sistemi'ni geliştirdi. H. Hertz adlı bilim adamının elektromanyetik dalgalar üzerine yaptığı deneyleri yineleyen ve nihayet 12 Aralık günü, İngiltere'den Atlantik aşırı ilk mesajını yollamayı başaran Marconi, 5 yıl sonra da Nobel Fizik Ödülü'nü almaya hak kazandı (1901).

Kasım 1979'da Adalet Partisi Genel Başkanı Süleyman Demirel'in kurduğu azınlık hükümeti *döneminde devlet görevine geri dönen* Turgut Özal, 5 Aralık'ta Başbakanlık Müsteşarı ve DPT Müsteşar Vekili oldu. Özal bu görevlerdeyken, '24 Ocak Kararları' diye bilinen ve Türkiye ekonomisini liberalleştirmeyi hedefleyen geniş çaplı programın hazırlanmasında önemli rol oynadı (1979).

Tiyatro ve sinema sanatçısı Adile Naşit, 11 Aralık günü aramızdan ayrıldı. 17 Aralık 1930'da İstanbul'da doğan Naşit; yarattığı yalın, hoşgörülü, saf ve temiz kalpli halk kadını tiplemesiyle sevilmişti. Tek çocuğu 16 yaşındaki Ahmet'in ölümünden sonra kendini çocuklara adayan Adile Naşit; o hayat dolu kahkahalarıyla bir dönem tüm çocukların 'masalcı teyzesi' olmuştu. Naşit'in Münir Özkul ve kalabalık bir oyuncu kadrosuyla birlikte rol aldığı 'neşeli' filmler, herkesin beğenisini kazanmıştı (1987).

Erzincan ve çevresi, 27 Aralık günü 8 şiddetinde bir depremle sarsıldı. Erzincan ilinin tamamen haritadan silindiği depremde, yaklaşık 33 bin kişi yaşamını yitirdi; 100 binden fazla da yaralı kaydedildi. Yardım ekipleri bölgeye ancak 30 Aralık günü ulaşabildiler. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü de, depremden sonra felaket bölgesini ziyaret etti (1939).

I. Dünya Savaşı'nda belirleyici rol oynayan Verdun (Fransa) çatışmaları, 15 Aralık'ta başladı. Verdun'u Almanlara karşı savunan Fransız güçleri, bu çatışmalarda 362 bin, Almanya ise 336 bin kayıp verdi. Fransızlar, 1917'de Verdun'u Alman işgalinden kurtardı (1916).

Malta açıklarında demirlemiş olan Sovyetlerin ünlü yolcu gemisi Maksim Gorki'de bir araya gelen ABD Başkanı George Bush ve Sovyet lideri Mihail Gorbaçov; 3 Aralık'ta 'soğuk savaş'ın bittiğini resmen ilan ettiler. Bu tarihi buluşmada Bush, Orta Amerika'ya ilişkin görüşlerini aktarırken, Gorbaçov daha çok perestroyka ve ülkesinde başlattığı reformlar üzerinde durdu (1989).

merakediyorum@googlegroups.com

100 YIL ÖNCE

Alman sefareti

Almanya'nın İstanbul Büyükelçisi Baron Mareşal Von Bibreştayn hazretleri dün gece Beyoğlu Ayaspaşa'da bulunan sefaret binasında mükemmel bir ziyafet tertip etmiştir. Üç saatten fazla süren ziyafete

başta Sadrazam Sait Paşa hazretleri olduğu halde devlet ricalinden birçok kişi katılmıştır.
(Sabah, 7 Aralık 1901)

Sahte tabipler

Karagümrük civarında Karabaş mahallesinde ikamet eden Balçıklı Süleyman Ağa'nın zevcesi hizmetçi Esma kadının, Aktar Ali Efendi'den aldığı bir otu tedavi amacıyla mahalledeki bir hastaya içirmesi üzerine, hastanın durumu ağırlaşmıştır. Olay zabıtaca haber alınınca Esma ve Aktar Ali tutuklanmışlardır.
(Sabah, 7 Aralık 1901)

Mühim tatbikat

Avrupa gazetelerinin yazdığına göre, iki zırhlı, tatbikat amacıyla Şerburg limanına bir saldırı düzenlemişlerdir. Bunun üzerine gece karanlığında hareket eden iki denizaltı zırhlılara görünmeden onları torpillemeyi başarmıştır. Bu tecrübe de göstermektedir ki denizaltılar savaş sırasında mühim hizmetler görebileceklerdir.
(Sabah, 10 Aralık 1901)

Cam ve ayna fabrikası

İstanbul ve civarında cam ve ayna imaline mahsus fabrikalar kurmak amacıyla Yusuf Ziyaettin Bey adlı müteşebbis imtiyaz talep etmiştir. Bu teşebbüsü için 500 lira kefalet akçesi ödemeyi garanti eden Yusuf Ziyaettin Bey'in talebi ve bu konuda hazırlanan mukavele hükümetçe incelenmektedir.
(Sabah, 13 Aralık 1901)

Arabacı kıyafetleri

Şehrimizde bulunan bütün kira arabası sürücülerinin tek tip elbise giymeleri Şehremaneti'nce kararlaştırılmıştır. Arabacıların kethüda ve değnekçi gibi ileri gelenleri Şehremaneti'ne çağrılmış ve keyfiyet kendilerine izah edilmiştir. Onlar da bu kurala uymayı taahhüt etmişlerdir.
(Sabah, 23 Aralık 1901)

75 YIL ÖNCE

Uşak Şeker Fabrikası

Uşak Şeker Fabrikası'nın resmi açılışı dün saat 15'te gerçekleştirildi. Merasimde Ticaret Vekili Rahmi Bey, Muvazene-i Maliye Encümeni Başkanı Şakir Bey ve 40 kişilik bir heyet hazır bulundu. Aldığımız malumata göre, fabrika dört büyük buhar kazanı vasıtasıyla üretim yapacaktır.
(Milliyet, 18 Aralık 1926)

Türk-Yunan İtilafı

Türkiye ile Yunanistan arasındaki görüşmeler tamamlandı ve evvelki gün iki devlet itilafı (antlaşma) Atina'da imzaladılar. Antlaşmaya göre, her iki ülkede kalan emlak karşılıklı olarak satın alınacak, Yunanistan 500.000 liralık kefalet verecek. Ayrıca muallakta olan konular da halledildi.
(Milliyet, 6 Aralık 1926)

Kağıt para

Cumhuriyet idaresinin yeni kağıt paralarının ilk kısmı yakında getirilecek. Para komisyonu dün top-

lanmış ve 5 liralıklarla 10 liralıkların numunesini incelemiş, 10 liralıkların basımına başlanabileceğine karar vermiştir. Paralar yakında Londra'dan Türkiye'ye getirilecektir.
(Milliyet, 9 Aralık 1926)

Demiryolları

Meclis, yeni demiryollarımızın inşası hakkındaki kanunu kabul etti. Birkaç sene sonra memleketimizin her tarafını demir ağlarla örülmüş göreceğiz. Demiryolu yanında limanlar inşası için de yaklaşık 200 milyon liralık bono ihracı hakkındaki layihalar da Meclis tarafından kabul edildi.
(Milliyet, 21 Aralık 1926)

50 YIL ÖNCE

BAYAN PERON IÇIN MEVLIT

Arjantin Devlet Başkanı Juan Peron'un eşi Eva Peron'un rahatsızlığının şifa bulması için, Şişli Camii'nde bir mevlit okutuldu. Mevlit dini tartışmalara yol açtı. Ancak Diyanet İşleri Başkanı Sabri Hayırlıoğlu, "Dinimizde dua ayrılık gözetmez" dedi. Mevlit, Türkiye'de bir süre Tekel'de çalıştıktan sonra gittiği Arjantin'de bir tütün fabrikası kurarak servet sahibi olan İsmail Kadri Türkmen tarafından düzenlendi.
(8 Aralık 1951)

'DÜŞÜNEN ADAM'

Bakırköy Akıl Hastanesi'nin bahçesinde, Kemal adında bir hastanın yapmaya başladığı 'Düşünen Adam' heykeli, diğer bir hasta tarafından tamamlandı. Yüzbaşı Mehmet Pişdar, fotoğrafta, heykelin önünde görünüyor.
(5 Aralık 1951)

HUKUK DEVLETI ARAYIŞI

Ülkede daha çağdaş bir hukuk düzeninin kurulması için Anayasa'nın değiştirilmesi isteniyor. Konu kamuoyunda tartışılırken; İstanbul Üniversitesi profesörleri, bu konudaki görüşlerini bazı gazetelerde ifade ediyorlar.
(28 Aralık 1951)

ARABACILAR KONGRESI

Arabacıların yıllık kongresi, Şehzadebaşı Kızılay Salonu'nda yapıldı. Bu yılın kongresinde salona, her yıl çıkan olayların tekrarlanmaması için, askeri bir müfreze getirildi. Kongrede arabacılar, trafik tıkanıklığından ve fazla vergi ödemekten şikayetçi oldular.
(3 Aralık 1951)

KAYIP EŞYA TARTIŞMASI

Büyük Millet Meclisi, saraylardan kaybolan tarihi eşyaların sorumluları hakkında 'Meclis Soruşturması' açılmasını kararlaştırdı. DP Kastamonu Milletvekili Ziya Termen, "Bu eşyalar CHP'li eski idarecilerin evlerindedir" dedi. Meclis'teki konuşmalar üzerine bir açıklama yapan Topkapı Sarayı Müdürü Tahsin Öz ise, "Aralıksız 45 yıldır çalışmanın ödülü, hiçbir vesikaya dayanmayan böyle bir iftira mı olacaktı?" diye konuştu.
(21 Aralık 1951)

25 YIL ÖNCE

DEMIREL'DEN ELEŞTIRI

AP Genel Başkanı ve Başbakan Süleyman Demirel, AP Meclis Grubu'nda yaptığı konuşmada CHP ile ilgili olarak, "CHP, Anayasa ve kanunlarla kurulmuş düzeni, 'çökesi düzen, bozuk düzen' diye nitelemiş, adeta rejim düşmanlarına vasat hazırlamıştır" diyerek, CHP'nin 'sınıf mücadelesini tahrik ettiğini' iddia etti. Başbakan Demirel ayrıca, hükümeti bırakma olasılığından da bahsederek, "Bırakıp gitmeyiz ama sonuna kadar da yükü çekmeye mecbur değiliz" dedi.
(28 Aralık 1976)

RENAULT ÜRETIMI DURDU

Zam talebi geri çevrilen Oyak-Renault Otomobil Fabrikaları Anonim Şirketi, üretimini durdurdu. Firma ayrıca, fabrikasında çalışan iki bin yedi yüz işçisini 3 Ocak'a kadar izne ayırdı. 1972 yılı sonunda piyasaya sürülen ve karayollarımızda görülmeye başlanan Renault 12 otomobiller; Anadol ve Murat 124'ten sonra yurdumuzda üretilen üçüncü otomobil çeşidi olmuştu.
(8 Aralık 1976)

ÜNIVERSITE'DE ÇATIŞMA

12 Kasım'da kapatılan İstanbul Üniversitesi'nde öğretim olaylı başladı. Çıkan çatışmalarda 3 kişi yaralandı. Çatışmaların önlenememesi yüzünden, üniversitenin Fen, Hukuk ve Edebiyat fakültelerinin yakın bir tarihte tekrar kapatılabileceği belirtiliyor.
(13 Aralık 1976)

DEPREMZEDELERIN ÖFKESI

24 Kasım'da Van ve çevresinde meydana gelen ve resmi rakamlara göre yaklaşık 4 bin kişinin yaşamını yitirdiği 7,6 şiddetindeki depremden sonra, bir de soğuk hava koşulları ile mücadele etmek zorunda kalan depremzedeler; Muradiye'de Kızılay'ın yardım depolarına saldırdı. Yoğun yağış nedeniyle günlerce yardım alamayan depremzedeler için, yurtiçi ve yurtdışında yardım kampanyaları başlatılmıştı.
(18 Aralık 1976)

merakediyorum@googlegroups.com

Milli Mücadele'de Sivas'a gelen ABD heyeti

General Harbord'un Anadolu notları

ABD'de Kongre'ye sunduğu raporunda General Harbord şu satırlara yer veriyordu: "Anlaşılıyor ki, Türkiye sorununu halletmek için milli mücadelecileri hesaba katmak gerekiyor."

KANSU ŞARMAN

Sivas Kongresi günlerinde Amerikan mandası tartışılırken Anadolu toprakları, aynı konuyu incelemek üzere yola çıkmış kalabalık bir Amerikan heyetini ağırlamaya hazırlanıyordu.

ABD Başkanı Wilson'un emriyle General James G. Harbord başkanlığında oluşturulan bu inceleme heyetinin asıl amacı, Ermenistan üzerinde güdüm kurma olanaklarının araştırılmasıydı. Heyet, Ermenilerin Anadolu ve Kafkasya'daki gerçek durumunu yerinde inceleyerek, 'Amerikan mandasında bir Ermenistan' kurmanın altyapısını araştıracaktı. Ama aynı zamanda İstanbul ve Türkiye üzerinde bir manda yönetimi tesis etmenin de mümkün olup olmadığını rapor edecekti.

Heyetin kadrosu geniş tutulmuştu. 15'i asker, 31'i sivil, 46 kişiden kurulan Amerikan heyeti Fransa'daki Amerikan Kuvvetleri mensupları ve Amerikan Yardım Teşkilatı'ndan alınan uzman personelden oluşuyordu.

ABD Başkanı Wilson'un emriyle oluşturulan inceleme heyetinin başkanı General James G. Harbord (üstte).

General Harbord'un heyetin oluşturulması aşamasındaki tüm tarafsız olma gayretine karşın Amerikan yönetimi, 2'si subay ve 3'ü sivil 5 Ermeni personeli de heyete sokmuştu. Ancak General Harbord'un bu konudaki tarafsızlığının ilk işareti, Robert Kolej'de tarih öğretmenliği yapan Hüseyin Bey (Pektaş) başta olmak üzere, Türk tercümanlara görev vermesinden anlaşılıyordu.

General Harbord'un heyeti 24 Ağustos 1919'da Amerikan donanmasına ait Martha Washington gemisi ile Fransa'nın Brest limanından hareket etti.

> Heyetin amacı, 'Amerikan mandasında bir Ermenistan' kurmanın altyapısını araştırmaktı.

2 Eylül'de İstanbul'a ulaşan Amerikan heyeti, 7 Eylül'de Haydarpaşa'dan trenle Adana'ya doğru yola çıktı. Mustafa Kemal İstanbul'daki Kuvayı Milliye'cilerden hareket haberini almıştı. Hemen General Harbord'la heyetinin güvenliği ve iyi karşılanmaları konusunda bir tamim yayımladı.

Konya üzerinden Adana, Tarsus, Mardin ve Malatya'ya giden heyet, 20 Eylül'de Sivas'a geldi.

General Harbord aynı gün Mustafa Kemal'le iki saati aşkın bir görüşme yaptı. Anılarında o günü şöyle anlatır: "Tercümanımız Hüseyin Bey aracılığıyla söze ben başladım ve Milli Mücadele taraftarlarının amaçları, durum ve tutumları hakkında dış dünyaya endişe verici haberler yayılmış olduğundan, bu konuda bize gerçek bilgi verilmesini istedim. Cevapları gayet açık ve akarsu gibiydi. Tercüman yoluyla olayları ve gerçekleri, düzenli ve açıklamalı anlatıyor, kendini zapt etmekte büyük güçlük çektiği asabi halinden ve elinde tuttuğu güzel

tespihi durmadan çekmesinden belli oluyordu. Fakat sonradan öğrendim ki, bir müddet önce sıtmaya yakalanmış ve bizimle görüştüğü sırada sıtma nöbeti içindeymiş."

General Harbord ile Mustafa Kemal'in görüşmesi sonucunda, Amerikan heyeti Milli Mücadele'yi başlatan ekibin bu konudaki kararlılığına şahit oldu.

Harbord bu noktayı şöyle değerlendirir:

"Manda hakkındaki fikirleri bizimki gibi değil; onlar bunu yalnız, bir büyük kardeşin nasihati ve yardımı gibi düşünüyorlar. İç idareye ve dış ilişkilere hiç müdahale etmemek üzere hafif bir ağabeylik hakimliğini tanımak istiyorlar... Mustafa Kemal Paşa, eğer Barış Konferansı imparatorluğu parçalamaya çalışmakta ısrar ederse, bu zilleti asla kabul etmeyip milli şeref uğruna ölmeyi tercih ederek karşı duracaklarını söyledi. Bu görüşme son derece ilgi çekici oldu. Şunu söylemek zorundayım ki, bu görüşmenin sonucu olarak bende, Mustafa Kemal Paşa ve yakın arkadaşlarının gerçek vatansever oldukları intibaı hasıl oldu. Anlaşılıyor ki, Türkiye sorununu halletmek için milli mücadelecileri hesaba katmak gerekiyor."

Harbord Heyeti, Türkiye'den ayrıldıktan sonra vardığı sonuçları bir rapor halinde ABD'de Kongre'ye sundu. Mustafa Kemal Paşa, Harbord'a, rapora eklenmek üzere, Kuvayı Milliye hareketinin amacını, teşkilat yapısını ve Ermeniler, Amerikan yardımı ve Bolşevizm ile ilgili görüşleri içeren bir de muhtıra gönderdi.

Harbord'ın raporu ise ülkeyi ziyaret eden birçok batılı gözlemciden çok daha tarafsızdı. Raporda, "Türkler ile Ermenilerin barış içinde yüzyıllarca yan yana yaşadıkları, tehcir sırasında Türklerin de Ermeniler kadar acı çektikleri, Türk köylerinin yakıldığı, savaşa giden Türk köylülerinden en çok yüzde 20'sinin geri dönebildiği, I. Dünya Savaşı'nın başlangıcında Ermenilerin 'Türkiye Ermenistanı' denilen bölgelerde hiçbir zaman çoğunlukta olmadıkları, Kuvayı Milliye'nin bölgede etkin bir güç haline geldiği belirlenmiştir" denildi.

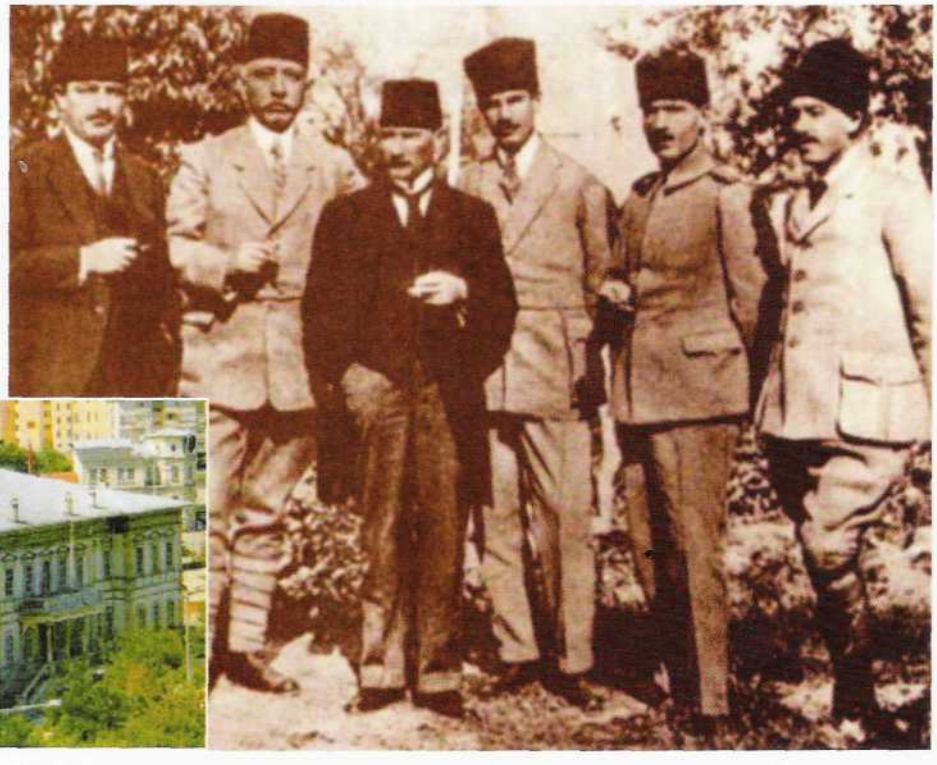
ABD Kongresi bu rapor üzerine, Nisan 1920'de, Ermenistan'a mandater olunmasını reddetti. ■

Mustafa Kemal'in ABD heyetine ilişkin tamimi

Erzurum Vilayeti
Hususi 685

1. Amerikalı General Harbord, Mardin, Diyarbekir, Harput ve Malatya, Sivas, Erzincan ve Erzurum üzerinden Anadolu'ya seyahate başlamıştır. Heyetten bir binbaşı ve bir yüzbaşı bugün Sivas'a geldi. General'in Sivas'a ulaşmasına kadar, yolu ve hali keşfetmek üzere, Erzincan'a gidip tekrar General ile buluşmak üzere Sivas'a döneceklerdir. Gerek askeri kumandanlar, gerekse mülkiye memurlarının ve özellikle eşraf ve milli cemiyetler tarafından iyi bir surette kabul edilmesi, kolaylık gösterilmesi ve memleketimiz ve milli cereyanlar hakkında doğru kanaatler edinmesi açısından son derece önem verilmesi rica olunur.
2. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri Heyeti Merkeziyeleri'nin haberdar edilmesi istirham olunur.

Heyet-i Temsiliye namına
Mustafa Kemal

Sivas Kongresi üyelerinin Mustafa Kemal Paşa ile çektirdikleri fotoğraflardan biri: Soldan sağa, Rauf (Orbay) Bey, Bekir Sami Bey, Mustafa Kemal ve kongrenin üç üyesi daha... Sivas Kongresi'nin yapıldığı bina.

merakediyorum@googlegroups.com

10 soruda Sokollu Mehmed Paşa

Sokollu, 16. Yüzyıl'ın bu kudretli sadrazamı dünyayı avuçlarında tutan adamdı. İmparatorluğun en haşmetli dönemine damgasını vurdu. Adı, kendi dönemindeki padişahları gölgeledi. Bazı tarihçiler onun büyük bir devlet adamı olduğunu vurgularken, bazıları da abartıldığını, aslında onun 'bir hain' olduğunu iddia etti.

ERHAN AFYONCU

1. Sokollu hangi kökene dayanır?
2. Yükselişi nasıl başladı?
3. Kanuni'nin ölümünü nasıl gizledi?
4. İnebahtı Bozgunu'nun altından nasıl kalktı?
5. Lehistan krallarının seçilmesindeki rolü nedir?
6. Sokollu Osmanlı'ya ihanet etti mi?
7. Sırp Kilisesi'ni nasıl yeniden canlandırdı?
8. III. Murad ile Sokollu'nun arası neden açıldı?
9. Sokollu nasıl öldürüldü?
10. Sokollu'nun Osmanlı tarihindeki yeri nedir?

1 Sokollu hangi kökene dayanır?

Sokollu Mehmed Paşa, 16. Yüzyıl'ın ilk yıllarında Bosna'nın Vişegrad kazasında, Rudo nahiyesinin Sokoloviç (Şahinoğlu) köyünde, köyle aynı adı taşıyan bir ailede doğdu. Geniş ve soylu bir ailenin çocuğu olan Bayo (Bayiça) bir müddet çobanlık yaptıktan sonra Mileşeva Manastırı'nda rahip olan dayısının yanına gitti.

Devşirme toplamakla görevli olan Osmanlı memurları, soylu ailelerin çocuklarını toplamaya özen gösterirlerdi. Kanuni'nin cülusundan sonra Bosna'dan devşirme toplamakla görevli yayabaşı Yeşilce Mehmed Bey, Sokoloviç köyüne geldiğinde, o sırada 15-16 yaşlarında olan Bayo'yu beğenerek devşirme kaydetti. Ailesi onu vermek istemiyordu; ancak Mehmed Bey bu gencin istikbalinin çok parlak olduğunu söyleyerek onları ikna etti.

2 Yükselişi nasıl başladı?

Kanuni Edirne'deyken Bosna ve çevresindeki tanınmış ailelerden toplanan 40 çocuk buraya getirilmişti. Padişah bunların arasında küçük Sokoloviç'i gördü ve Edirne sarayında eğitimine başlanmasını istedi.

'Mehmed' adını alan bu çocuk Edirne Sarayı'nda yetiştiril-

Hünername'den bir minyatür: Sokollu Mehmed Paşa, Sigetvar Seferi'nde hastalanan Kanuni'nin attan inip arabaya binmesine yardımcı oluyor.

dikten sonra, 'Küçük Oda' hizmetiyle Enderun'a alındı. Buradaki ve daha sonra sarayın diğer bölümlerindeki hizmetleri, padişahtan takdir gördü. Küçük Oda'dan Hazine'ye, oradan da Has Oda'ya geçti. Daha sonra rikabdar, çuhadar ve silahtar, çaşnigirbaşı ve kapıcılar kethüdası oldu.

Barbaros'un ölümü üzerine, 1546 yılında kaptan-ı deryalığa yükselen Sokollu Mehmed'in, artık saray dışı memuriyet hayatı başlar.

1550'de Rumeli Beylerbeyi olur; İran Seferi'ndeki hizmetleri nedeniyle 1554 yılında vezirliğe yükselir. Şehzade Selim ile Bayezid'in mücadelesinde, padişahın emriyle Selim'e yardım eder ve ikisi arasındaki savaşta, önemli rol oynar.

1561'de Şehzade Selim'in kızı İsmihan Sultan ile evlenmesi, onun yıldızını parlatan önemli bir olaydır. 1564'te ikinci vezir iken Semiz Ali Paşa'nın ölümü üzerine veziriazamlığa yükselir.

Sokollu Mehmed Paşa aniden yükselmemiş, 16. Yüzyıl Osmanlı hiyerarşisindeki düzene uygun olarak, sırayla birçok memuriyette bulunduktan sonra veziriazam olmuştur.

3 Kanuni'nin ölümünü nasıl gizledi?

Kanuni son seferine çıkarken veziriazam Sokollu Mehmed Paşa yanındaydı. Padişahın rahatsızlığı nedeniyle yaklaşık bir ay Sigetvar kuşatmasıyla Sokollu meşgul oldu, birçok gecesini siperde geçirdi. Hatta bir defasında, sır kâtibi Feridun Ahmed Bey tarafından hayatı son anda kurtarıldı.

Kanuni'nin fetihten bir gün önceki vefatı her şeyi alt üst etti. Ancak veziriazam paniğe kapılmadan, soğukkanlılıkla padişa-

merakediyorum@googlegroups.com

hın ölümünü gizledi ve son saatlerini yaşayan kalenin fethini sağladı. Fetih gerçekleşince fetihnameyi ve bir mektubu, Kütahya'da bulunan Şehzade Selim'e gönderdi.

Şehzade Selim'e yazdığı mektupta, Kütahya'dan ayrılmasının dedikodulara yol açmaması için, 'Padişahın kışı Budin'de geçireceği, onu da oraya çağırdığı' haberini yaymasını tavsiye etti. Padişahın ölümünü saklayan Sokollu, fetihten 8 gün sonra Büyük Divan'ı, padişah hayattaymış gibi topladı ve gönderilecek fetihnameleri yazdırttı. Padişah adına fermanlar çıkarttı.

Şehzade Selim gelinceye kadar, üç hafta bu sırrı sakladı. Bu olaylar, Sokollu'nun devlet idaresindeki hakimiyetini gösterir.

4 İnebahtı Bozgunu'nun altından nasıl kalktı?

Sokollu, Kıbrıs Seferi'ni, bir Haçlı tehlikesini Osmanlı'nın üzerine çekebileceği için istemiyordu. Nitekim onun tahmini doğru çıktı, Kıbrıs'ın fethini engelleyemeyen Haçlı donanması, İnebahtı'da Osmanlı donanmasının hemen tamamını yok etti.

İtalya'da kutlamalar sürerken veziriazam yaralarını sarmak için süratle harekete geçti. İlk olarak bu mağlubiyet sırasında tek direnen Uluç Ali Paşa, kaptan-ı deryalığa getirdi ve dağılmış donanmayı toplamakla görevlendirdi. Ali Paşa, İstanbul'a geldiğinde onun lakabını 'Kılıç'a çevirdi.

Sokollu Mehmed Paşa: Bir minyatür detayı (üstte). Sokollu'nun Leh kralı yaptığı Erdel voyvodası Bathory (ortada). İnebahtı Bozgunu'nun temsili bir resmi (altta).

Osmanlı kıyılarının muhafazası için süratle yeni bir donanmanın inşa edilmesi gerekliydi. İstanbul'dan Alanya'ya kadar, bütün Osmanlı tersaneleri yeni gemiler inşa etmek için hummalı bir faaliyete girişti.

Kılıç Ali Paşa bahara kadar hazırlanması istenen 200 geminin inşası için yoğun bir gayret içine girdi. Ancak yapılacak işin büyüklüğü gözünü korkutuyordu. Bu yüzden Sokollu Mehmed Paşa'ya, "Gemilerin teknesinin yapılması mümkündür, lakin gemi lengerlerini, yelkenleri ve sair levazımatın tekmilinin gerçekleşmesi zordur" demesi üzerine, veziriazam, tarihe geçmiş şu meşhur sözleri söyler:

"Paşa Osmanlı devletinin kuvvet ve kudreti ol mertebededir ki, donanma lengerleri gümüşten, resenleri (ipleri) ibrişimden, yelkenleri atlastan temin etmek ferman olunsa müyesserdir."

Venedik, Osmanlı devletinin niyetini anlamak ve uygun bir barış için İstanbul'daki elçisini görevlendirdiğinde, Elçi Barbaro, Sokollu ile yaptığı görüşmede de şu yanıtı alacaktır: "Sizden bir krallık yer almakla, bir kolunuzu kesmiş olduk. Siz ise donanmamızı mağlup etmekle sakalımızı tıraş ettiniz. Kesilmiş bir kol yerine gelmez, ama tıraş edilmiş sakal evvelkinden daha gür çıkar."

Gerçekten de o kış, büyük gayretlerle 200'den fazla gemi inşa edilir ve Haziran ayında, bu donanma Akdeniz'e açılır.

Bu olayın ardından müttefikler bir daha toparlanamazlar ve Venedik 1573 yılında, Kıbrıs'ın fethini kabul edip 300 bin flori tazminat ödeyerek Osmanlı ile antlaşma yapar.

5 Lehistan krallarının seçilmesindeki rolü nedir?

Lehistan kralı II. Sigismund'un 1572'de varissiz ölümüyle Polonya tahtı için çekişme başlar. Ruslaların buraya asker sevki üzerine de Osmanlı harekete geçer... Klasik Osmanlı siyasetine göre, Lehistan, Avusturya ve Rusya'ya karşı tampon olarak görülüyordu. Lehistan tahtına geçecek Osmanlı aleyhtarı birisi Eflak, Boğdan ve Erdel'i tehdit edebilirdi. Osmanlılar Leh beylerinden birisinin seçilmesini istiyorlardı. Ancak Fransa'nın da olaya müdahil olması ve Henry de Valois'yı aday göstermesi üzerine, Sokollu Mehmed Paşa onu destekledi.

Sokollu'nun Leh beylerine ve piskoposlarına tavsiyesiyle Henry de Valois, Lehistan kralı seçildi. Böylelikle Leh tahtına Osmanlı taraftarı siyaset izleyecek birisi seçilmişti.

Henry de Valois'nın Fransa

tahtına geçmesi üzerine, Lehistan yine başsız kaldı. Bunun üzerine Sokollu tekrar buraya Osmanlı taraftarı birisini seçtirmek için harekete geçti. Avusturya ve Rusya hükümdarlarının kendilerini Leh kralı seçtirmesi istenmiyordu. Bir kısım Leh soyluları Osmanlı'nın tavsiye edeceği birisini kral seçeceklerini belirttiler. Bunun üzerine Sokollu, Erdel kralını veya İsveç kralını seçmelerini tavsiye etti ve Avusturya ile Rusya'nın aleyhinde faaliyete geçti. Bir süre, hangisinin Leh kralı olacağını düşünen Sokollu, sonunda Erdel voyvodası Bathory'de karar kıldı ve onu seçtirdi. Böylelikle Osmanlı, Lehistan'ın hamisi oldu.

6 Sokollu Osmanlı'ya ihanet etti mi?

Mustafa Müftüoğlu gibi bazı yazarlar, Sokollu'nun Osmanlı İmparatorluğu ve Türk dünyasının kaderini değiştirecek Don-Volga Kanalı projesinin gerçekleşmesine engel olarak ihanet ettiği kanaatindedirler.

Çok önemli olan bu projeye Sokollu'nun yeterli ilgiyi göstermediği ve bu işin altından kalkamayacak kabiliyette birisi olan Kasım Paşa'yı görevlendirdiği için kanalın açılamadığı düşüncesindedirler.

Sokollu'nun bu projeyi bilinçli olarak engellediğini iddia etmektedirler. Bu projenin hazırlandığı tarihten daha sonraki yıllarda eserlerini kaleme alan Peçuylu İbrahim Efendi ve Kâtip Çelebi'nin yazdıklarını yorumlayarak bu neticeye varmaktadırlar. Ancak devrin kaynakları incelendiğinde, Don-Volga Kanalı projesinin Sokollu'nun fikri olduğu anlaşılmaktadır...

Kışın yaklaşması üzerine Kasım Paşa çekilir. Onun çabucak bu bölgeden ayrılması, komutası altındaki askerlerin müthiş soğuk ve kar fırtınalarıyla yok olmasını önler. Ayrıca proje ilk girişimde istenilen sonucu vermese de, ertesi yıl devam edilmesi düşünülür. Fakat Sokollu'nun rakipleri, başta Lala Mustafa Paşa olmak üzere, onun muhalefetine rağmen Kıbrıs'a sefer düzenletince imparatorluğun bütün dikkat ve enerjisi Akdeniz'e çevrilir. Bu gelişmeler ve o bölgede depolanan mühimmatın infilak etmesi, Don-Volga Kanalı projesini tekrar yürürlüğe sokmayı engeller.

Bazı tarih kitaplarında, kanalın üçte birinin kazıldığı yazılıdır. Bu yüzden projenin tamamlanmasına yaklaşıldığı ve kolay bir iş olduğu zannedilir. Ancak Akdes Nimet Kurat'ın yaptığı araştırma, bu kanalı kazmaya teşebbüs edildiyse de, bu işin olamayacağı görülünce, bundan vazgeçilerek gemilerin karadan çekilerek götürülmeye çalışıldığını ortaya çıkarmıştır. Ruslar bu bölgede bir kanalı ancak 1952'de yapabilmişlerdir.

Bu sefer, Osmanlı askerlerinin hiç alışık olmadıkları ve tanımadıkları şartlar altındaki bir bölgeye yapılmıştır. Bu yüzden bir defa denendikten sonra bir defa daha tekrarlanmamıştır.

7 Sırp Kilisesi'ni nasıl yeniden canlandırdı?

Sırp Patrikhanesi, 1219'da İstanbul'daki Rum Patrikhanesi'nden ayrılarak bağımsız olmuştu. Fatih Sultan Mehmed 1459'da Sırbistan'ın fethini tamamlayınca Sırp Patrikhanesi'ni kapattı ve kiliseleriyle cemaatini, Ohri'deki Bulgar Kilisesi'ne bağladı. Bu durum 1557'ye kadar devam etti. Bu tarihte Sokollu Mehmet Pa-

Ruslar tarafından ancak 1952'de yapılabilen Volga-Don Kanalı (üstte). Sokollu Mehmed Paşa'nın Sırp Kilisesi'ne patrik tayin ettiği kardeşi Makarije (solda).

III. Murad'ı temsil eden bir tablo (sağda). II. Selim'in tahta çıkışı (alttaki minyatür; padişahın sağında Sokollu yer alıyor). İllüstratör Münif Fehim'in çizgileriyle Sokollu cinayeti (sağ sayfada, üstte). İstanbul'da Kadırga semtindeki *Sokollu Mehmed* Paşa Külliyesi (sağ sayfada, altta).

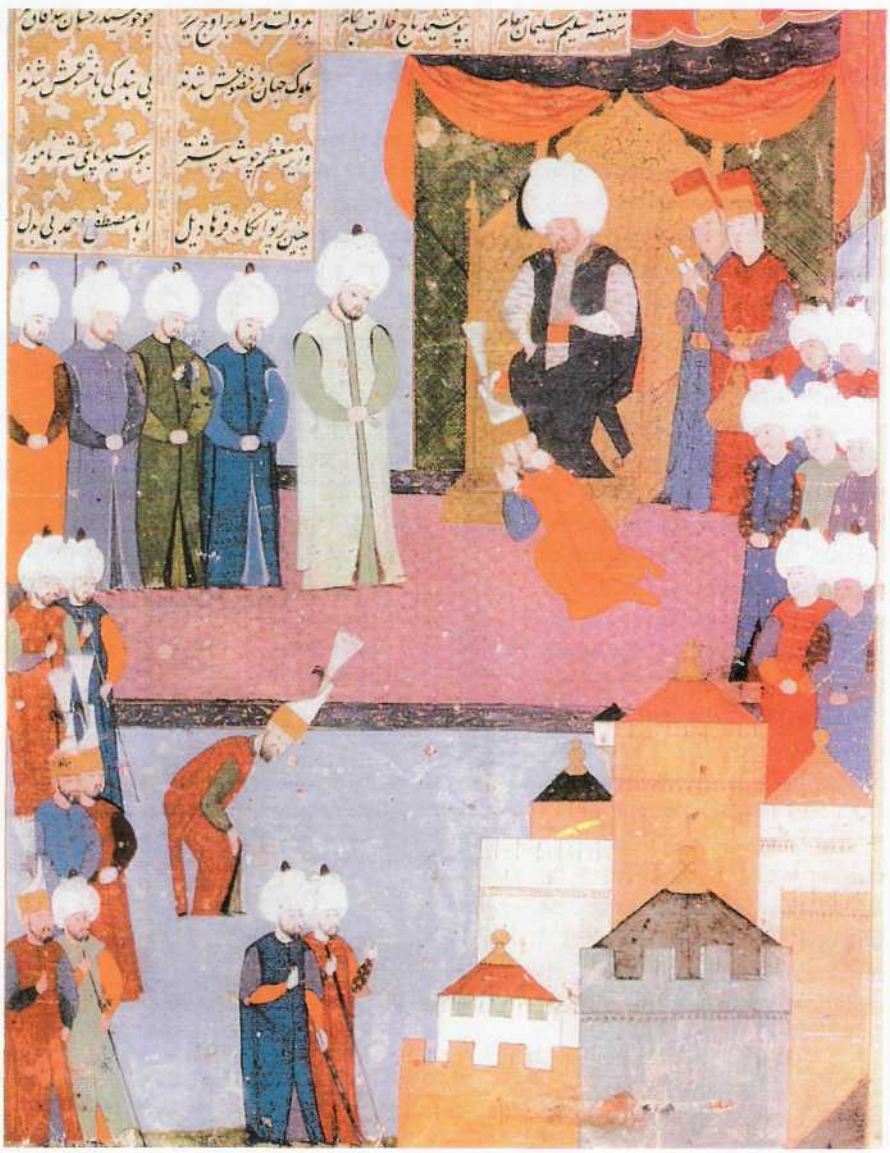
şa, Sırp Kilisesi'ni İpek'te tekrar açtırdı ve başına da kardeşi Makarije'yi patrik tayin etti.

Sırp Patrikliği'nin bu bağımsız dönemi 1766'ya kadar devam etmiştir. Sırp Patrikliği'nin müstakil olması, Sırpların Helen kültürü altında ezilmesini önlemiştir.

8 III. Murad ile Sokollu'nun arası neden açıldı?

II. Selim zamanında Sokollu'nun aleyhine çalışanlar olduysa da, padişah onun hizmet ve faaliyetleri sayesinde rahat ettiğini belirterek, bunlara aldırış etmedi. III. Murad da tahta ilk geçtiğinde, yaşlı veziriazama iltifat etti, hatta ilk görüşmelerinde onun elini öpmeye dahi kalktı. Ancak III. Murad'ın cülusunda da Sokollu'nun makamını muhafaza etmesi, aleyhine faaliyetlerin artmasına neden oldu.

Sokollu Mehmed Paşa'nın düşmanlarının başında, Şemsi Ahmed Paşa, Lala Mustafa Paşa, Defterdar Üveys, Şeyh Şüca, padişahın hocası Saadeddin Efendi, Harem-i Hümayun Kethüdası Canfeda Kadın ve musahibelerden (danışman) Raziye Hatun geliyordu.

Bunların padişaha yaptıkları telkinler sonucunda, Sokollu'nun eski otoritesi yavaş yavaş azalmaya başlar. Düşmanları ona rağmen İran'a savaş açtırırlar. Padişahı etkileyenler, veziriazamı devre dışı bırakarak hatt-ı hümayunla (padişahın kendi el yazısı ile verdiği emirler) işlerini yaptırırlar... III. Murad dönemine kadar padişahlar nadiren yazılı emirler verirken, bu dönemde veziriazam devre dışı bırakılarak işlerin yürütülmesi için, bu usul yaratılır. Ayrıca ona yakın kişilerin bir bölümü sağa sola sürülür, bir bölümü de sudan bahanelerle öldürülür. Amcaoğlu, Budin Beylerbeyi Üveys Paşa, Budin sarayına ve baruthanesine yıldırım isabet etti diye suçlanarak idam edilir.

Sokollu, tüm bu aşağılamalara rağmen işine devam eder; istifa etse, öldürülecektir. Düşmanları onun öldürülmesini isteseler de, III. Murad onun kanına girmek istemez. Yaşlı veziriazam çektiği bütün çileye rağmen vakarını muhafaza eder.

9 Sokollu nasıl öldürüldü?

12 Ekim 1579 Pazartesi günü, Veziriazam konağındaki İkindi Divanı'na gelen bir derviş, arzuhal verecekmiş gibi yapıp koynundan bir hançer çıkararak Sokullu'nun kalbine saplar. Ağır yaralanan yaşlı veziriazam, fazla yaşamaz; kısa bir süre sonra vefat eder.

Sokollu'yu öldüren kişi, timarının azaltılmasından şikâyetçi olan bir Boşnak'tır. Ancak bazı tetkiklere göre, bu suikast Hamzavilerle alakalıdır. Bu tarikatın şeyhi olan Hamza Bali, yıllar önce İstanbul'da idam edilmiştir. Bu kişinin, şeyhinin intikamını almak için Sokullu'yu öldürdüğü iddia edilmektedir.

Ayrıca veziriazamdan kurtulmak isteyen padişah III. Murad'ın da bu işin arkasında olma ihtimali bulunmaktadır.

Sokollu'nun soyu iki koldan devam ederek zamanımıza kadar uzanır. Bu kollardan biri, ilk eşinden olan Hasan Paşa'dan gelir. Diğeriyse II. Selim'in kızı İsmihan Sultan'dan olan oğlu İbrahim Paşa'dan devam eden koldur. Bu ikinci kol 'İbrahimhanzadeler' diye anılmış ve Osmanlı Hanedanı'na alternatif arandığı dönemlerde gündeme gelmiştir.

10 Sokollu'nun Osmanlı tarihindeki yeri nedir?

Sokollu son derece ileri görüşlü bir veziriazamdı. Don -Volga ve Süveyş kanalları girişimleri, onun bu yönünü en iyi gösteren örneklerdir. 1578 yılında İran'a sefer açılmak istendiğinde, karşı çıkarak; bazı başarılar elde edilse bile, kalıcı sonuç alınamayacağını belirtmesi de ileri görüşlülüğünün bir örneğidir. Nitekim Safevilerle aralıklı olarak, yaklaşık 50 yıl savaşılmış, ancak bütün kayıplara rağmen bir sonuç alınamamıştır.

Sokollu, Kıbrıs Seferi'ne itiraz ederken de bir Haçlı tehlikesiyle karşı karşıya kalınacağını belirtmiştir. İnebahtı Savaşı onun bu görüşünü haklı çıkarmıştır.

Lehistan'a karşı izlediği siyasetin önemi, II. Viyana Bozgunu'ndaki Leh faktörü dikkate alındığında, daha iyi anlaşılır. Sumatra'da Portekiz tehlikesi altında bulunan Müslüman Açe hükümdarlığı Osmanlı'dan yardım isteyince, İskenderiye Kaptanı Kurtoğlu Hızır Reis'i bir filoyla oraya göndermiştir. Afrika'daki İspanyol ve Portekiz tehdidini sona erdirmiş, Tunus Osmanlı topraklarına katılırken, Fas himaye altına alınmıştır.

Son derece hayırsever olan Sokollu Mehmed Paşa, İmparatorluk topraklarının birçok yerinde hayır eserleri yaptırmıştır. Kadırga'daki külliyesi, Azapkapı, Lüleburgaz, Beçkerek (Erdel'de) camileri, Saraybosna'daki kervansarayı, Vişegrad ve Beçkerek'deki köprüleri, bunların belli başlılarıdır.

Sokollu, İmparatorluk çıkarları neyi gerektiriyorsa ona göre davranmış, gerektiğinde barışı, gerektiğinde savaşı seçmiştir. Üç padişah döneminde yaklaşık 14 yıl büyük bir kudretle veziriazamlık yapması ve izlediği siyaset sayesinde, Osmanlı İmparatorluğu'na kudretinin zirve günlerini yaşatması nedeniyle, bazı tarihçiler 'yükseliş devri'ni onun ölüm tarihi olan 1579'da bitirirler. ■

BİBLİYOGRAFYA

- Radovan Samarcic, Dünyayı Avuçlarında Tutan Adam, Sokollu Mehmet Paşa, çev. Meral Gaspıralı, İstanbul, 1999
- Ahmet Refik Altınay, Sokollu, İstanbul, 1924
- Ahmet Refik Altınay, "Sokollu Mehmed Paşa ve Lehistan İntihâbâtı", Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, V/35 (İstanbul 1), s. 663-687
- Abdurrahman Şeref, "Sokollu Mehmed Paşa'nın Evâil-i Ahvâli ve Ailesi Hakkında Bazı Malumat-Cevâhirü'l-Menâkıb", Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası, VI/29 (İstanbul 1), s. 257-265
- Yavuz Ercan, Osmanlı Yönetiminde Gayrimüslimler, Ankara 2001
- Reşat Ekrem Koçu, Sokollu Mehmet Paşa, İstanbul, 1943
- M. Tayyib Gökbilgin, "Mehmet Paşa, Sokullu, Tavîl", İslam Ansiklopedisi, VII, 595-605
- Akdes Nimet Kurat, Türkiye ve İdil Boyu, Ankara, 1966
- İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II, III/1, Ankara, 1988

merakediyorum@googlegroups.com

4000 yıl öncesinin gündelik yaşamından örneklerle

Hititlerden hukuk ve demokrasi dersleri

Anadolu'nun ortasında, Kızılırmak yayının çerçevesinde M.Ö. 1650 ile 1200 arasında dünyanın en büyük imparatorluklarından birisini kuran Hititler, nasıl olup da bugünkü hukuk düzeninin temelini oluşturan tazminat hukukuna geçebildiler? Ya da dünyanın birçok bölgesinde bugün bile çözülemeyen kadın-erkek eşitliğini nasıl bir etkiyle yaşama geçirdiler? Panku'ya nasıl ulaştılar?

Hattuşa'nın güneybatısındaki 'Aslanlı Kapı' (altta). 'Savaşçı' ya da 'Kral' Kapısı ise, Hattuşa'nın doğu girişini 'korurdu': Kapıdaki kabartmanın profilden görüntüsü (sağ sayfada).

MAHFİ EĞİLMEZ

Milattan Önce 3. binin sonları ve 2. binin başlarında yani bundan dört bin yıl önce, Asurlu tüccarlar Anadolu halklarıyla yaygın bir ticaretin içine girmişlerdi. Anadolu'da Asur ticaret kolonileri vardı. Bu kolonilerin merkezi Kayseri yakınlarındaki Kültepe'de bulunan Neşa (ya da Kaneş) Karumu'ydu.

Anadolu'da yapılan kazılarda o döneme ilişkin ticari ilişkileri açıklayan pek çok tablet bulunmuştur. Bu tabletlerden anlaşıldığı kadarıyla, Asurlu tüccarlar Mezopotamya'dan çoğunlukla tekstil ürünleri ve kalay getiriyorlar, bunun karşılığında altın, gümüş ve bakır alıyorlardı. Özellikle Kapadokya bölgesi altın ve gümüş madenleri açısından zengin bir bölgeydi.

Asurlu tüccarlar getirdikleri malların bir bölümünü kredili olarak sattıkları için, bunların kayıtlarını tutmak zorundaydılar. Ticarete ilişkin tablet bolluğu buradan kaynaklanır.

ASUR SÖMÜRÜSÜ

Asurlu tüccarlar için Anadolu çekici bir yerdi. Her şeyden önce birbirine yakın birçok kent krallığı vardı. Dolayısıyla nihai hedefe gidene kadar, gündüzleri yolculuk yapıp geceleri konaklayacak güvenli kentler bulunuyordu. Kentlerin kralları, kendi haraçlarını aldıkları sürece, tüccarlara karşı barışçıl bir yaklaşım içindeydiler.

Asurlular satış için Anadolu'ya getirdikleri mallarını eşeklerle taşıyorlardı. Eşeklerin iki yanında tekstil ürünleri ya da teneke taşınan ağzı kapalı heybeler vardı. Sırtında ise yol boyunca yenilecek yemekleri saklayan bir başka heybe.

Asurlu tüccarların oluşturduğu ticaret kervanları, içinden geçtikleri kentin kralına 'geçiş vergisi' ödüyorlardı. Bu vergiler genellikle taşınan malın cinsine göre, oransal olarak hesaplanıyordu. Bu tür vergileri ödemeden kentten geçmek ve malını satabilmek olanağı yoktu.

Vergiden kurtulmanın iki yolu vardı: İlki, vergiden kaçınma biçiminde çıkıyordu ortaya. Kentin içinden geçmeyip dışarıdan dolaşılırsa vergi ödeme yükümlülüğü doğmuyordu. Buna karşın kent dışında, özellikle geceleri kervanın saldırıya uğraması her an söz konusu olabiliyordu.

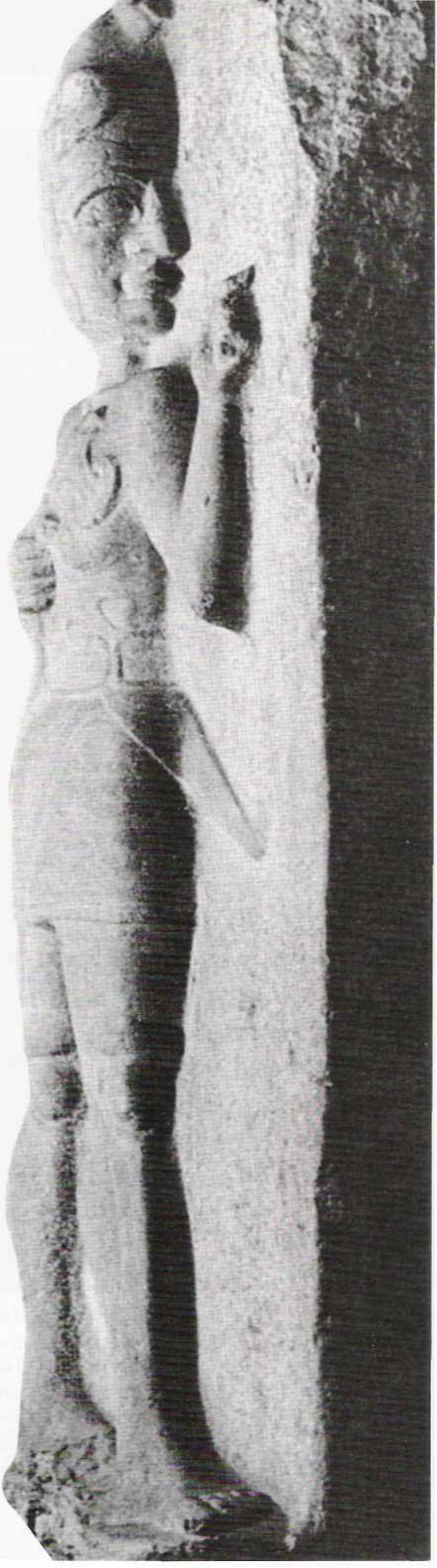
İkincisi, vergi kaçakçılığıydı. Bunun yolu ise malları kente, nöbetçilerle anlaşıp, gizlice sokmaktı. Nöbetçilere verilecek pay, vergiden düşük olduğu sürece bu çekici bir seçenekti. Ama riski çok fazlaydı. Bunu yapan tüccar yakalanırsa, kent kralının onun mallarının tümüne el koyma hakkı doğuyordu.

Anadolu'da bulunan Asur tabletlerinden, tüccarların hangi kentte daha kolay vergi kaçakçılığı yapıldığı konusunda birbirleriyle yazışmalar yaptıkları anlaşılıyor.

HALKA YÜKSEK FAİZ

Asurlular, Hurriler, Hattiler o dönemde Anadolu'da yerleşik diğer kavimler ve sonraları Hititlere, kredili olarak sattıkları mallar için çok yüksek oranlı faiz uyguluyorlardı.

Bulunan Asur ticaret tabletlerinden anlaşıldığı kadarıyla, faizler, yüzde 30 ile yüzde 180 gibi yüksek oranlar arasında değişiyordu. Borçlarını ödeyemeyen yerel halk krallara şikayette bulunuyordu. Kötü hasat yıllarında borcunun teminatı olan ürünü elde edemeyen insanlar, son derecede güç durumlara dü-

merakediyorum@googlegroups.com

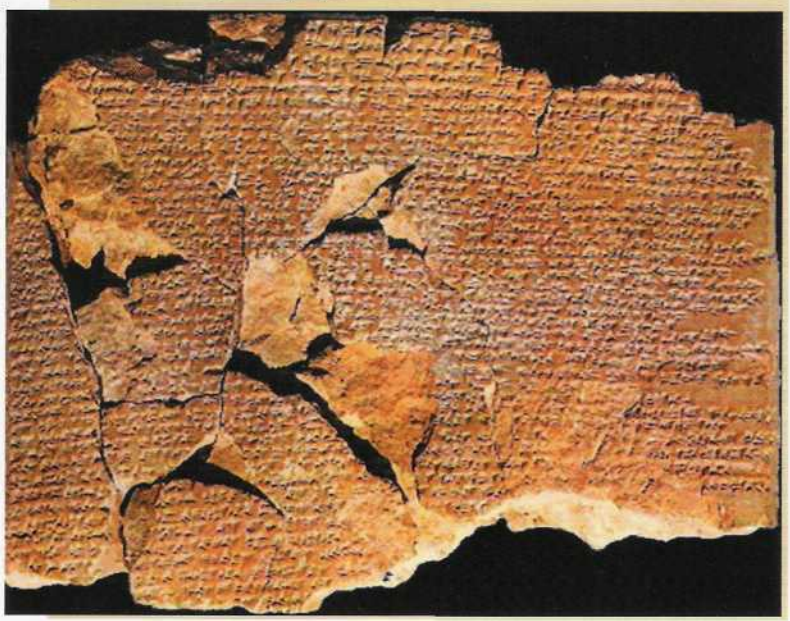
Nato Antlaşması'nın 5. Maddesi Kadeş Barış Antlaşması'ndan

Kadeş Savaşı M. Ö. 1275'de -savaşın tarihi tartışmalıdır- Hitit Kralı Muvatalli ile Mısır Firavunu II. Ramses arasında, Asi ırmağı kıyısındaki Kadeş kenti yakınlarında gerçekleşti.

Savaşın çıkış nedeni, bugünkü Suriye sınırları içinde kalan Amurru ve Amka toprakları üzerindeki egemenlik iddialarıydı. Savaşı kimin kazandığı konusu, uzun süre tartışmalı kaldı. Hatta Mısır'ın savaştan galibiyetle çıktığını iddia edenler çoğunluktaydı. Bunun temel nedeni, Hititlerin bu konuda yazılı bir şey bırakmamış olmalarıdır. Oysa Mısır'daki tapınaklarda Ramses'in kendi yazdırdığı 'zafer' metinleri vardır.

Savaşın asıl galibinin Hititler olduğu konusunda bugün bir tereddüt yok. Çünkü uğrunda savaşılan topraklar sonuçta Hititlerde kalmıştır. Asıl önemli konu, savaştan yaklaşık 15 yıl sonra imzalanan Kadeş Barış Antlaşması *(altta)*... Bu antlaşma Hitit Kralı III. Hattuşili ile Mısır Firavunu II. Ramses arasında imzalandı. (Kadeş Barış Antlaşması -kopyası TC'nin armağanı olarak New York'taki Birleşmiş Milletler binasında sergileniyor; NATO Antlaşması'nın 5. maddesinin ilk versiyonunu oluşturuyor.)

Antlaşmanın temel düzenlemesi, bu iki ülkeden birisine yönelik bir saldırı ya da tehdide karşı, ötekinin ona yardım edeceği ve savaşa birlikte gireceğini içeren düzenlemedir. Yani birisine yönelik tehdidin 'ortak tehdit' olarak kabul edilmesini sağlayan düzenleme. Bugün NATO Antlaşması'nın 5. maddesini incelediğimiz zaman, aşağı yukarı aynı düzenlemeyle karşılaşıyoruz.

şüyorlardı. Ya ailesinden birisini tüccara köle olarak veriyor ya da bazen kendisi de dahil olmak üzere, bütün ailesi köle oluyordu. Bazen yerel krallar bu tür borç-alacak ilişkilerini çözmek için 'borçların silinmesi hakkında' yasalar çıkarıyorlardı.

Söz konusu yasalar, doğal olarak borçluyu kurtarırken alacaklıyı sıkıntıya sokuyordu. O nedenle de alacaklı, bu tür bir sıkıntıya düşmemek için kredili satış yaptığı kişinin ödeme yapmaması halini engellemek için başka kişilerin kefaletini alıyordu.

Aşağı yukarı 4 bin yıl öncesinde Anadolu'da, Asurluların katkısıyla da gelişen bir rüşvet, vergiden kaçınma, tefecilik düzeni kurulmuş olduğu anlaşılıyor.

HİTİTLER SAHNEDE...

Milattan Önce 1800'lerde Anadolu'nun ortasında, nereden ve nasıl geldikleri henüz tam ve doyurucu olarak açıklanamayan Hititler ortaya çıktılar.

Hititler ilk ve ikinci kralları Pithana ve Anitta'nın önderliğinde Asur ticaret kolonisinin merkezi olan Neşa'yı ele geçirdiler. Neşa'nın ele geçirilmesi, Asurluların uyguladığı tefeciliğin sonunu getirmiş olsa gerek...

Bu gelişme, Asur ticaret ve tefecilik sömürüsü altında inleyen komşu kent krallıklarında da Hititlere karşı bir sempati doğmasına yol açmış olmalı. Çünkü Neşa'nın ele geçirilmesi

Hattuşa'da 'Kral Kapısı' girişindeki kabartmanın cepheden görüntüsü (en solda). Hattiler döneminden bir savaş arabası kabartması (ortada). Yazılıkaya'daki Hitit tanrı kabartmaları (sol üstte).

sonrasında Hititler, Anadolu'nun büyük bölümüne egemen oldular. (Bu görüş ilk kez tarafımızdan ortaya konulmuştur: Mahfi Eğilmez, Anadolu'da Asur Ticaret Sömürüsü, Garanti Dergisi, Ekim 2001)

Hititlerin, ekonomik sorunu doğru bir çözüme kavuşturmak suretiyle Anadolu'ya egemen olmaları, bugün için de önemli bir gösterge olarak kabul edilebilir.

HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ

Hukukun üstünlüğü geçmişte de söz konusuydu. Ama bu üstünlük, kısas hukukuyla ifade ediliyordu: 'Göze göz, dişe diş' ifadesi kısas hukukunun simgesiydi. Temelleri eskiye dayanmakla birlikte, kısas hukukunu bir gelenek olmaktan çıkarıp yazılı hukuka dönüştüren, Babil Kralı Hammurabi'dir.

Başlangıçta Hitit Hukuku'nun da kısas hukuku çerçevesinde yapılandığını biliyoruz. Zaman içinde, Hammurabi Yasaları'ndan yaklaşık 200 yıl kadar sonra, Hitit Hukuku tazminat hukukuna dönüştü. Babil kralı Hammurabi'nin kısas hukukundan Hititlerin tazminat hukukuna geçişleri, Roma Hukuku'ndan çok daha eski bir atılım. Ne var ki tanıtılamamış.

Hititler, bugünkü Ortadoğu'da hâlâ uygulanan kısas hukukunu 3500 yıl önce aşmış. Roma Hukuku'nu biliyoruz. Ya Hitit Hukuku'nu?..

Yasalarda kısas hukukundan tazminat hukukuna geçiş, "eskiden" ifadesinin eklenmesiyle vurgulanıyordu. Buna bir örnek verelim:

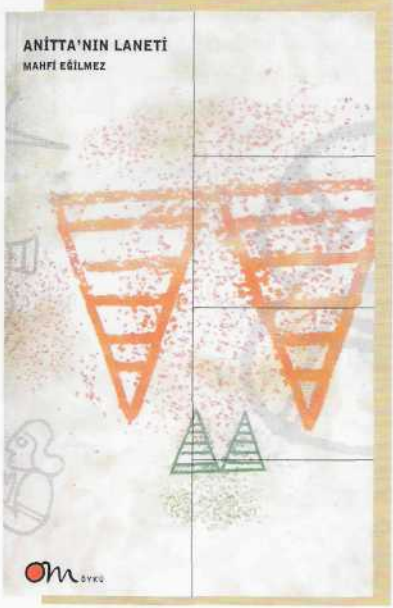
"Eğer bir tohum üzerine bir başkası tohum serperse onun ensesi saban üzerine koyulsun, iki koşum öküzü bağlansın birinin yüzü bu tarafa ötekinin yüzü o tarafa çevrilsin adam ölsün, öküzler ölsün ve tarla eski sahibine verilsin, eskiden böyle yapılıyordu ve şimdi bir koyun adamın yerine, iki koyun da öküzle-

merakediyorum@googlegroups.com

Seçilmiş kaynakça

- Trevor Bryce, The Kingdom of the Hittites, Oxford University Press, USA, 1998
- Aygül Süel, Hitit Kadınının Hukuki Durumu, Uluslararası 1. Hititoloji Kongresi Bildirileri içinde, Ünal Ofset, Ankara, 1990
- Fiorella İmparati (Çeviren Erendiz Özbayoğlu), Hitit Yasaları, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara, 1992
- O. R. Gurney, Hititler, Dost Yayınları, Ankara, 2001
- Sedat Alp, Hitit Çağında Anadolu, TÜBİTAK Yayınları, Ankara, 2000
- Mahfi Eğilmez, Anitta'nın Laneti, 5. Baskı, Om Yayınları, İstanbul, 2001
- Mahfi Eğilmez, Anadolu'da Asur Ticaret Sömürüsü, Garanti Dergisi, Ekim 2001

rin yerine konsun, bu kişi, tarlasına tecavüz ettiği kimseye otuz ekmek, üç kap iyi cins bira versin ve tarlayı daha önce ekmiş olan kimse onu kendisi için biçsin." (Fiorella İmparati, Hitit Yasaları, Erendiz Özbayoğlu çevirisi, İtalyan Kültür Heyeti, Ankara, 1992)

TAHTA GEÇİŞ KURALLARI

Hukuk sisteminin gelişmesiyle devlet yönetimi sisteminin gelişmesinin tam ortalarında bir yerlerde, ünlü 'Telipinu Fermanı' vardır. Telipinu Fermanı, Batı'daki primogenitur yönteminin ilk adımı: Hitit tahtına geçişler sürekli cinayetlerle olduğu için, Kral Telipinu tahta geçişi bir kurala bağlıyor bu fermanıyla

Telipinu Fermanı özetle, kralın ölümünden sonra yerine birinci sıradaki oğlunun geçeceğini ya da o yoksa, hangi sürecin işletileceğini anlatıyor. Aslında Telipinu da tahta I. Huzziya'yı öldürerek geçtiği halde, böyle bir düzenleme yapmak gereksinimini duymuş. Yaklaşık 3500 yıl öncesinde böyle bir düzenleme son derecede önemli.

Osmanlı imparatorları böyle bir düzenlemeden habersiz oldukları için, Fatih Sultan Mehmed'te bu düzenleme, kardeş katlini vacip görerek, tuhaf bir cinayet aracı haline dönüşmüştür (Kanunname-i Ali Osman).

Kuşkusuz genel kurala kişiye göre istisna getirme çabası bu. Fatih Sultan Mehmed birinci sıradaki oğlu Bayezid'i değil de ikinci sıradaki oğlu Cem'i tahta çıkarmak istediği için, düzenlemeyi böyle yapmış olsa gerek. Ne var ki Telipinu yönteminin yerine Fatih yönteminin uygulanması, Osmanlı hanedanı için bir ölüm fermanına dönüşmüş görünüyor.

İLK DEMOKRASİ DENEMESİ

Hitit kentlerinde 'Yaşlılar Meclisi' var. Kent kralları ya da valileri bu meclisi bir çeşit 'danışma meclisi' gibi kullanarak karar alıyorlar. Başkent Hattuşa'da ise bir 'Soylular Meclisi' var. Bunun adı Panku.

Panku, Hititçe'de 'hepsi', 'hep birlikte' demek. Panku hem yasama organı hem de yargı organı olarak çalışıyordu ve Kral ailesinin yargılanması da bu mecliste yapılıyordu.

Panku, M.S. 1215'de İngiliz soylularının kral Yurtsuz John'a imzalattıkları Magna Carta'dan yaklaşık 2500 yıl önce, Anadolu'nun orta yerinde atılmış bir demokratik adım.

Magna Carta'yı çoğumuz biliyoruz; ama Panku'yu kaç kişi biliyor, bilmiyorum!

Kralın gücüne paralel olarak

Hattuşa yakınındaki Yazılıkaya Tapınağı'nın kaya kabartmalarında Hitit tanrıları (en solda) ve Tanrı Şarruma'nın koruduğu Kral Tuthalya (solda). Yazılıkaya'daki belli başlı Hitit tanrıları (altta).

Panku'nun yetki ve etkisi, zaman içinde artış veya azalış göstermiş olsa da bu danışma meclisinin 'ilk demokratik adım' olarak alınması doğru olacaktır.

Kralların veliaht prensleri belirlerken Panku'ya danışmaları ya da en azından Panku'nun desteğini almaya çalışmaları, bunun en önemli kanıtlarından birisini oluşturuyor. Dönemin bütün uygarlıkları arasında bu atılım, Hititlere seçkin bir yer veriyor. Günümüz için de inanılmaz bir başlangıç noktası oluşturuyor.

HİTİT KADININ HAKLARI

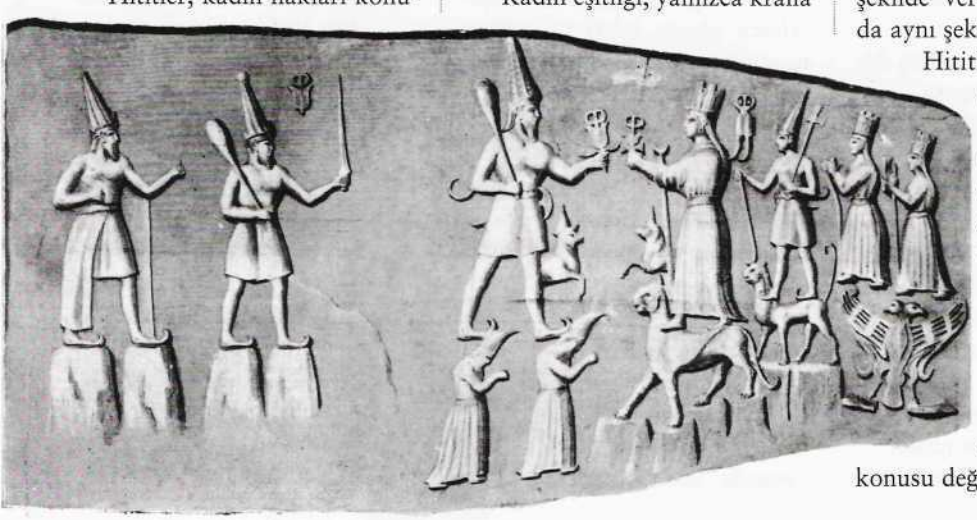
Hititler, kadın hakları konusunda da hiçbir Ortadoğu ülkesine benzemeyen bir yapıya sahiptiler. 'Büyük Kraliçe', 'Egemen Kraliçe' gibi unvanlar taşıyan Hitit kraliçeleri, Hitit kralıyla eşit hükmetme yetkisine sahiptiler. Aynı zamanda 'Başrahibe' unvanı da taşırlar, kralla birlikte dinsel törenleri yönetirlerdi. Kendi başına dinsel törenler yönetmeleri de söz konusuydu. Ayrıca kralın başkentte bulunmadığı zamanlarda kararları onlar mühürlerdi. Hititlerde kararların altında kralın mührünün yanı sıra kraliçenin mührünün de basılması adetti.

Kadın eşitliği, yalnızca kralla iktidarı bir ölçüde paylaşan kraliçe açısından söz konusu bir husus değildi. Bir erkeği öldürmenin cezası neyse, kadını öldürmenin cezası da aynıydı. Ayrıca anne, saygısızlık gösteren ya da kusur işleyen erkek evladı çocukluktan reddetme ve geri kabul etme hakkına sahipti.

Kadına gösterilen saygıyı vurgulamak açısından Hitit talimatnamelerinden birisini daha aktarmakta yarar var:

"Eğer bir kimse bir kadınla birlikte olacaksa, o tanrıların ibadetini ne şekilde düzenlerse ve tanrıya yiyecek ve içecek ne şekilde verirse, kadının yanına da aynı şekilde gitsin."

Hititlerin, Anadolu'ya egemen olan anaerkil aile geleneğinden etkilenerek böyle bir eşitliğe ulaştıkları sanılıyor. Hititlerde kadına tanınan haklar ve erkekle eşitlik, o dönemin Ortadoğu'sunda söz konusu değildi. Sanırım bu dönemin Ortadoğu'sunda bile söz konusu değil. ■

merakediyorum@googlegroups.com

16. Yüzyıl'ın en şenlikli eğlenceleriyle

Muazzam Saray düğünleri

Osmanlı'da Saray düğünlerinin en görkemlileri, Kanuni'nin saltanat dönemine rastlar. Bu düğünler, asrın büyük şenlikleridir. 1582'de Sultan III. Murad'ın, oğlu Şehzade Mehmed'in sünneti için düzenlettiği sur-ı hümayun ise Osmanlı tarihinin en muhteşem şenliğidir.

NECDET SAKAOĞLU

İmparatorluk görkeminin ışıldadığı 16. Yüzyıl, Saray düğünleri açısından da özellikle dikkati çeken bir dönemdir. Bu düğünler asrının büyük şenliklerinden üçü, Kanuni Sultan Süleyman'ın saltanatının (1520- 1566) ilk evresinde, 1524, 1530, 1539 yıllarındadır.

Bu yüzyılda İstanbul'da daha bir dizi düğün olmuşsa da tarihte iz bırakanlar, sözü edilen üç düğünle, yüzyılının kreşendosu denebilecek renk ve zenginlikteki 1582 sur-ı hümayunudur.

Sultan düğünü anlamında "sur-ı hümayun" denilen, son derece zengin programlarla haftalarca süren, izleri ve anıları unutulmayan bu organizasyonlar, çoğu kez iki ayrı düğün konusunu; padişahın 'şehzade' sanını taşıyan oğullarının 'hıtan (sünnet) cemiyeti' ile 'sultan' denen kızlarının evlenişini bir araya getirirdi.

HATİCE SULTAN EVLENİYOR!

Kanuni dönemi düğünlerinin ilki olan 1524 sûrunda, hasodabaşılıktan bir anda veziriazam olan ve 'Frenk' ya da 'Makbul' diye anılan İbrahim Paşa, padişahın kız kardeşi (Yavuz Sultan Selim'in kızı) Hatice Sultan'la evlenmişti.

Atmeydanı'ndaki hazırlıklar tamamlanıp çadırlar, sayebanlar kurulduktan, padişah için yüksek bir 'taht yeri', Anadolu'dan ve Rumeli'nden davet edilen önemli konuklar için portatif izleme locaları hazırlandıktan, Saray'daki Matbah-ı

Tanbur

Amire'den görevlendirilen aşçılar ve ekmekçilerle yardımcıları seyyar ocak ve fırınlarını kurduktan sonra başlayan şenlik, şölen ve gösteriler, 5 Haziran'a değin iki hafta sürmüştü.

Düğünün altıncı gününde (28 Mayıs) Hürrem Sultan, Şehzade Selim'i (II. Selim) doğurdu. Bu müjde, düğünün uğurlu bir zamanda yapılmış olduğuna, şehzadenin de bahtının açıklığına yorumlandı.

Düğün boyunca bir sirk manzarası yansıtan Atmeydanı'nda gündüzleri esnaf alayları, savaş oyunları, canbaz ve "mudhike" (güldürü) gösterileri, köçek raksları, sportif müsabakalar yapılırken mutfak alanında pişirilen düğün yemekleriyle davetlilere ve halka sımatlar çekiliyor; geceler, mum donanmaları, havai fişek gösterileriyle şenlendiriliyordu.

Hatice Sultan ile İbrahim Paşa Atmeydanı (İbrahim Paşa) Sarayı'nda gerdeğe girdilerse de beraberlikleri uzun sürmedi. O zamanın âdeti gereği, padişah kızlarıyla evlenen damat paşaların sultanla uzun süre bir arada kalmaları pek tasvip edilmediğinden, İbrahim Paşa Donanma ile Mısır'a hareket etti.

ŞEHZADELERİN SÜNNETLERİ

27 Haziran 1530'da başlayan ikinci düğün daha renkli ve görkemli bir programla 17 Temmuz'a değin üç hafta sürdü. Bu düğünün daha göz kamaştırıcı tutulmasının asıl nedeni, padişahın üç oğlunun, Şehzade Mustafa, Şehzade Mehmed ile bir önceki düğün sırasında doğan Şehzade Selim'in sünnetleri için düzenlenmiş olması; ikinci bir neden de Viyana Kuşatması'nda başarılı olamayan Kanuni Sultan Süleyman'ın İstanbul'daki Venedik Balyosu ve diğer yabancı gözlemciler aracılığıyla Avrupa'ya, gücünün erişilmezliği konusunda mesajlar ulaştırmak; kendi askerlerine de moral vermekti.

Düğün programının bu özelliği nedeniyle de asıl şenliklerin yapılacağı Atmeydanı'ndan başka; ok, cirit, binicilik müsabakaları için Okmeydanı, şehzadelerle birlikte binlerce çocuğun sünnet edilmesi için de Kâğıthane Çayırı hazırlanmıştı.

Atmeydanı'nda, Ayasofya tarafındaki Mehterhane mahalline kurulan otağa, padişah konuklarını burada kabul edeceği için, Saray'dan getirilen muhteşem bir taht konulmuştu. Mısır'dan, Arap memleketlerinden, İran'dan, Kırım'dan çağrılan özel konuklar için meydanın etrafında ayrı ayrı otağlar, çadırlar ve sayebanlar hazırlanmıştı.

MEYDANA HEYKEL DİKTİLER!

Atmeydanı'nın ortasındaki

Metin And'ın '16. Yüzyıl'da İstanbul' adlı yapıtından (Akbank yayını, 1994), 'Düğün Alayı' (üstte). Altta ise, Batı kaynaklı bir düğün alayı gravürü.

merakediyorum@googlegroups.com

dikilitaşların çevresine ise, Macaristan'ın fethi sırasında Budin'de ele geçen heykeller, birer zafer simgesi olarak dikilmiş; bütün meydan rengarenk flamalar, bayraklar, tuğlar, gölgeliklerle bezenmişti.

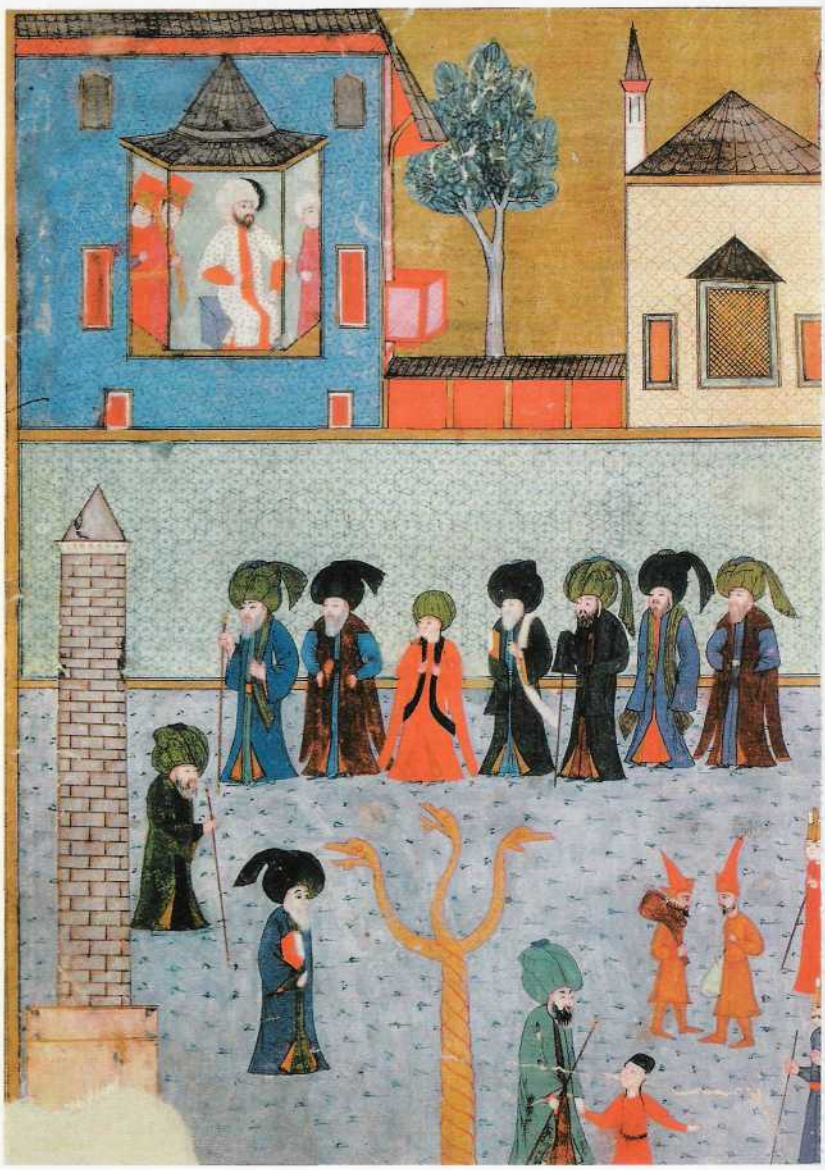
Tarihler, düğünden ziyade, meydana dikilen heykellere ilişkin dedikoduları yazmaktadır. Zamanın şairlerinden Figanî Ramazan Çelebi ise bunu bir telmih ve tenkit konusu olarak Farsça iki dizeye ustalıkla oturtmuştur: 'Dü İbrahim âmed be-deyr-i cihan / Yeki büt-şiken şüd yeki bütnişan (Dünya denen kiliseye iki İbrahim geldi. Biri -Hz. İbrahim- putları kırdı, diğer -İbrahim Paşa- put dikiyor).

Lavta

Düğün davulları çalınınca ilk gün padişahın, konukları kabul ettiğini öğreniyoruz. Teşrifat kurallarına göre, başlıca davetliler, ağır hediyelerle gelen elçiler, din ulları, vezirler, Ocak ağaları, Kanuni'nin huzuruna girip saygı sunuşunda bulunmuşlar; getirdikleri Mısır, Hind, Şam işi kumaş ve silahları, fağfur, billur kâseleri, testileri, altın gümüş objeleri, değerli kürkleri, mücevherli takıları, birbirinden güzel köleleri takdim etmişler.

Sonraki günlerde ülkenin, hatta dünyanın her tarafından gelen hokkabazlar, hünerbazlar, sihirbazlar, cambazlar, meddahlar, biniciler, nişancılar, cengaverler, pehlivanlar, at, tazı terbiyecileri, herkese dudak ısırtan gösteriler sergiledikleri gibi; Matrakçı Nasuh'un inşa ettiği yapay iki kule arasında da yeniçeriler müthiş bir kale savaşı canlandırmışlardır. Her günkü ziyafetlerden olmak üzere 6 Temmuz günü de ulemaya ve

şeyhlere sımat çekilmiş; Şehzadelerin sünnet edildiği 11 Temmuz'da, toplanan cümle yoksul çocukları, yetim ve öksüzler de Kağıthane'de kurulan çadırlarda sünnet edilmiş; bir büyük ziyafet de burada verilmiş; son beş gün boyunca, Kağıthane'de at yarışları, Okmeydanı'nda da ok ve cirit müsabakaları yapılmıştır.

HANGİ DÜĞÜN DAHA PARLAKTI?

Bu düğünle ilgili bir söylence vardır: Kanuni, bu şenliğin, öncekinden daha görkemli olduğunu İbrahim Paşa'ya itiraf ettirmek için, ona iki düğünden hangisinin daha güzel geçtiğini sormuş. O da şu ilginç yanıtı vermiş:

"Bu, bir padişah babanın oğulları için yaptığı sünnet düğünü. Oysa benim düğünümü konuk olarak cihan padişahı, devrin Süleyman'ı onurlandırmıştı. Elbette, bütün düğünlerden daha parlaktır!"

Kanuni döneminin üçüncü ve son düğünü, 1530 şenliğinden farksız bir programla, 11-26 Kasım 1539 tarihleri arasında iki hafta sürmüş; bu düğünde Kanuni ile Hürrem'in biricik kızları Mihrimah Sultan, Vezir Rüstem Paşa ile evlenirken, iki kardeşi Şehzade Bayezid ve Cihangir de sünnet olmuştur.

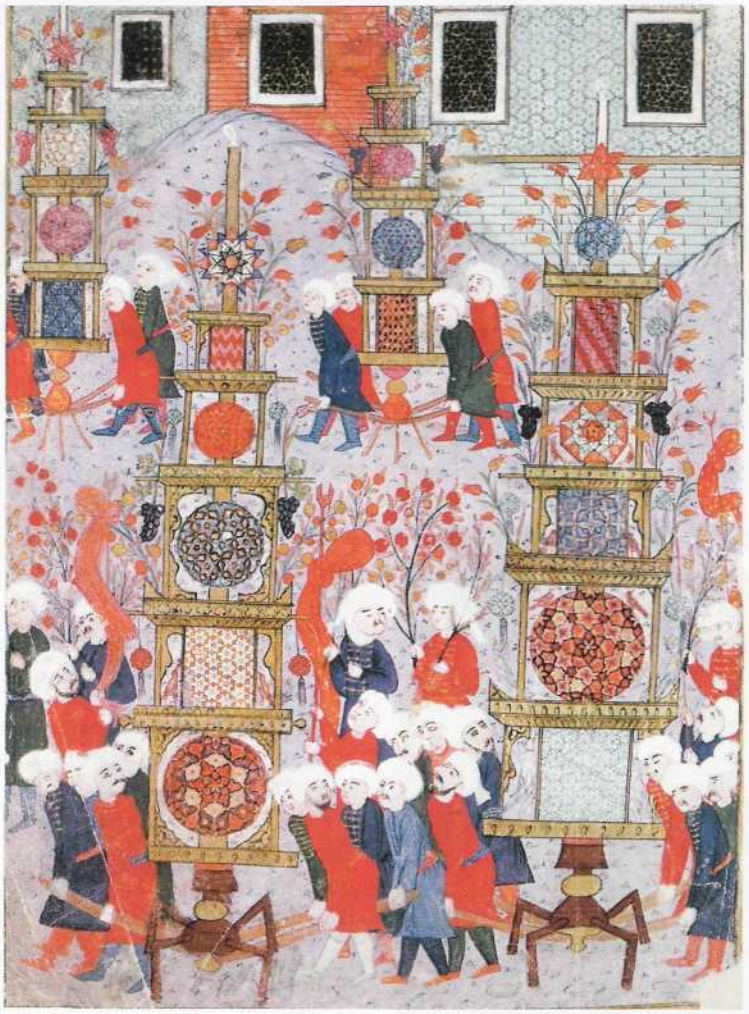
ŞEHZADE MEHMED'İN SÜNNETİ

1582'de Sultan III. Murad'ın (1574-1595) oğlu Şehzade Mehmed'in (III. Mehmed) sünneti için düzenlettiği sur-ı hümayun, Osmanlı tarihinin en muhteşem birkaç şenliğinden teki olarak kabul edilir.

Bunun nedeni, bu düğünden sahnelerle şenlik boyunca yaşananları yansıtan yazılı ve görsel kaynakların günümüze ulaşmış olmasıyla açıklanabilir. Bir Os-

Metin And'ın '16. Yüzyıl'da İstanbul' adlı yapıtından, 'Düğün Alayı' (üstte). Solda ise 1582 tarihli Surname-i Hümayun'un (III. Murad Surnamesi), 'sazendeler ve hanendeler' bölümündeki metni süsleyen karşılıklı iki sayfa minyatür (Kaynak: Surname-i Hümayun, Düğün Kitabı, Nurhan Atasoy, Koçbank yayını, 1997).

merakediyorum@googlegroups.com

Düğün alaylarının simgesi olan ve rengarenk kumaşlardan, mendillerden yapılıp üstüne mum dikilen nahılların, geline uğur getireceği düşünülürdü (sağdaki minyatür). Yine sağ sayfada, üstte, 1582 tarihli Surname-i Hümayun'un (III. Murad Surnamesi) sonlarında yer alan bir minyatür: İntizami'ye Surname'yi hazırlamasında yardımcı olan Mehmed Ağa (elinde kitap bulunan) ile Zeyrek Ağa karşılıklı oturmakta... Sağ sayfanın altındaki illüstrasyon da gelin alayını temsil ediyor: Gelin, ata binmiş ve Saray'ı simgeleyen 'kırmızı' renkli cibinlik altında...

Surname-i hümayun nedir?

Düğün, ziyafet, şenlik, şehrayin anlamlarına gelen 'sûr' sözcüğü, 'kutlu, uğurlu, mutlu, bahtı açık' anlamlarını içermekle birlikte, 'saltanata, sultanlığa ait' anlamını da veren 'hümayun' sözcüğüyle bir arada 'saltanat düğünü' demekti. Böyle büyük düğünlerin anısına kaleme alınan manzum mensur yapıtlara, açıklamalı minyatür albümlerine ise 'surname-i hümayun' adı verilirdi ki, bunlardan ancak birkaçı kütüphanelerimizde ve yabancı kütüphanelerde korunarak zamanımıza ulaşmıştır.

manlı şaheseri olan Şehnâmeci Seyyid Lokman'ın Şehenşahnâmesi'nde, yapıt sahibi bilinmeyen bir Surnâme'de, Zübdetü'l-Eş'âr adlı manzum bir yapıtta, Gelibolulu lî'nin Câmiü'l-Hubûr der Mecâlis-i Sûr (Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi'ndedir) ve Selanikî Tarihi'nde 1582 Sûr-ı Hümâyunu, olanca renkliliğiyle betimlenmiştir.

Hazırlık aşaması bir yıl süren bu düğüne, doğulu ve batılı devletlerin hükümdarları, devlet erkânı, bağlı beylik ve devletlerin, hanları, boyarları, kralları, eyalet yöneticileri, payitaht İstanbul'un bütün halkı çağrılmışlardı. Düğün yemekleri için Mısır'dan gemiler dolusu pirinç, şeker ve baharat getirtilmiş; sair masraflar için Hazineden elli yük akçe ayrılmıştı. Atmeydanı'nda kilerler, fırınlar, mutfaklar kurulmuş; İstanbul bakırcılarına bin beş yüz kazan ve sini yaptırılmış; saraydan çini yemek kapları, tabaklar, kristal sürahiler çıkartılmış; servis için 600 sipahi ile bin cebeci görevlendirilmişti. Mısır'dan gelen şeker yüklü gemiler karşısında lî'nin:

"Sükkere (şekere) gark edüb sefineleri (gemileri) / Bahre girdi şeker defineleri" demesi, olağanüstü hazırlıkların boyutunu düşündürüyor. Şenlik ve gösteri alanı olarak hazırlanan Atmeydanı, sanki bir açık saraya dönüştürülmüş; çevresine al say-

Osmanoğulları'nın ilk düğün öyküsü

Osmanlı devletinin kuruluşuna değin epizotlar arasında, bir 'düğün basma' ve bir 'gelin kaçırma' macerası da vardır. Osman Bey (altta, Paolo Giovino'nun çizgileriyle); çirkin bir tuzak kurarak kendisini Yarhisar'a düğüne davet edenlerin, oraya giderse adamlarıyla birlikte öldürüleceklerini, dostu Harmankaya Tekfuru Köse Mihal'den öğrenir; tuzağa tuzakla karşılık verir. "Bir nice yiğitlerini baş bezleri sarındırıp avret donuna sokarak" Çakırpınarı'ndaki düğünü basar. Yarhisar'dan yola çıkan gelin alayının da önünü kesip tutsak ettiği Tekfur kızı Holofera'yı (Nilüfer Hatun) oğlu Orhan'a eş olarak verir. Baskınlı, oklu bıçaklı olsa da Osmanoğulları'yla ilgili ilk düğün öyküsü, Tevarih-i l-i Osman'lara böyle geçmiştir. Orhan Gazi'nin Bizans prensesleriyle; Murad Hüdavendigâr, Yıldırım Bayezid, Çelebi Mehmed, II. Murad, Fatih Sultan Mehmed ve daha sonrakilerin Türk, Rum, Bulgar, Sırp soylularıyla savaş tutsağı cariyelerle evlilikleri; kızlarını beylerle, paşalarla evlendirmeleri konularında tarihlerimiz epeyce bilgi verir.

Gece gündüz eğlence

Metin And, 'Kırk Gün Kırk Gece' adlı yapıtında (İstanbul, 1959), 1582 Sur-ı Hümayunu programının ikinci gününden on ikinci gününe uzanan 'programı' şöyle aktarır bize:

2. gün: İp cambazları, tabak çevirenler, karnına kılıç sokanlar, taklakçılar, cirit oyunu.

3. gün: İp cambazları, karnında örste demir dövdürtenler, Dikilitaş'a tırmananlar, başlarına nal çaktıranlar. Gece: Yapay iki kalenin yakılması.

4. gün: Şekerden yapılmış hayvanlar geçidi, bir Türk'ün taşlarla dövünmesi, köpeklerle domuz avı.

5. gün: Dikilitaş'a tırmananlar, esnaf alayı, maskeli taklakçılar, kendi kendine yürüyen araba gösterisi, eşekle güreş tutan adam, atlı gösteriler, denge değneği kullanmayan cambaz.

6. gün: Maskaralar, soytarılar, esnaf alayı, domuz avı.

7. gün: Esnaf Alayı.

8. gün: Maymun, kedi, domuz, keçi gibi hayvanlarla gösteriler.

9. gün: İki yapay kale arasında silahlı altmış kişinin savaş gösterisi.

10. gün: Yağlı direğe tırmananlar, esnaf alayı, domuz avı, binicisiz at yarışları.

11. gün: Sipahilerin gösterileri, dervişler alayının geçişi, fasıl (konser), tilki avı gösterisi.

12. günün gecesi: İspanyol giysili elli atlının gösterisi, cirit, üç yapay kale ve iki gemiyle savaş gösterisi.

vanlar, sıra sıra oturma setleri, nakışlı otağlar kurulmuş; padişahla yakınlarının şenlikleri izlemesi için onarılan İbrahim Paşa Sarayı'na da cumba ve eyvanlar yapılmıştı.

Kaynaklar, provaların Sultan III. Murad'a izlettirilerek onayının alındığını haber vermektedir. Sırtlarına bezir tulumları bağlamış kolluk görevlilerinin düzen bozucuları kara bezire bulamalarının, caydırıcı olduğu kadar güldürücü bir yöntem olarak düşünüldüğü muhakkaktır.

1 Haziran günü başlayıp 51 gün sonra 21 Temmuz'da biten bu eşsiz düğünün programı, 51 günün gündüz ve geceleri için tasarlanan eğlenceleri, esnaf sergilemelerini; dans, müzik, kukla, cambaz, sihirbaz, tasbaz, ateşbaz, mudhik (komedyen) gösterilerini; savaş, spor müsabakalarını; ateş oyunlarını havai fişek harikalarını, her gün binlerce kişiye çekilen ziyafetleri; padişaha hediye sunumlarını içeriyordu.

Düğün sırasında, din adamlarından başlayıp gezginci esnafa kadar her meslek ve iş grubunun, kendileri için belirlenen günde, "sishane" denen arabalar üzerine tezgâh kurarak ya da yürüyüş kolları halinde meslekleri ni icra etmeleri, toplum ve kültür tarihi açısından bu kapsamlı organizasyonun en çarpıcı etkinliği olmuştur.

Bu düğünden dört yıl sonra 1586'da, III. Murad'ın kızı Ayşe Sultan'la Kanijeli İbrahim Paşa'nın evlenmesi münasebetiyle yine görkemli bir saray düğünü yapılmışsa da ayrıntıları konusunda fazla bir bilgi yoktur. ■

merakediyorum@googlegroups.com

Osmanlı tarihçilerinin
'Kadınlar Saltanatı' tartışması

Hürrem Sultan'ı nasıl bilirsiniz?

Osmanlı tarihçilerinden bir bölümü, Hürrem Sultan'ın, 'Kadınlar Saltanatı'nı başlattığını öne sürer ve bu saltanatın, Osmanlı'nın yıkılışının en önemli nedenlerinden biri olduğunu iddia ederler. Oysa 'Kadınlar Saltanatı' Osmanlı'nın gerileme nedenlerinden biri değildir. Bizzat bu gerilemenin bir sonucudur.

ADNAN NUR BAYKAL

Geçenlerde Hürrem Sultan'ın türbesini ziyarete gittim. Bu türbenin nerede olduğunu tahmin edebilirsiniz. Evet, Süleymaniye Cami'nin hemen yanında, Kanuni Sultan Süleyman'ın türbesinin bitişiğinde.

Yabancı turistlerin bu türbeye gösterdikleri ilgi dikkatimi çekti. Türbe çıkışında, turistlerin kendi aralarındaki konuşmalar, bu ziyaretin tesadüfi olmadığını, Hürrem Sultan hakkında bilgi sahibi bulunduklarını gösteriyordu.

Acaba Hürrem Sultan hakkında, arz mı talebi yaratıyordu yoksa insanların ilgisi mi Hürrem Sultan'a ilişkin bilgilere yer verilmesine neden oluyordu?

Bu soruyu yanıtlamak için internetteki arama motoruna 'Roxelana' adını girip tıkladım. Sayfalar dolusu 'site adresiyle' karşılaştım.

Kanuni zamanındaki Venedik balyoslarından Avusturya Elçisi Busbek'e kadar, o dönemin tanıklarından yapılan alıntılarla dile getirilmişti Hürrem Sultan'ın yaşantısı. Bu 'hayat mücadelesi', anlayışla karşılanıyor, Hürrem'in nefsini savunmaya çalıştığı vurgulanıyordu. Oysa aynı tanıklıklara dayanan son yüzyıl Türk tarihçileri, Hürrem Sultan'ı suçlamak için birbirleriyle yarışırlar.

Venedikli balyosların, "güzel değil fakat cazibeli" diye tanımladıkları Hürrem Sultan'ı, tarihçi

Muhtemelen 16. Yüzyıl'dan Avrupa kaynaklı, madalyon biçimi bir 'Hürrem Sultan' çizimi (sağda). Hünername'den (cilt II, sayfa 232) Nakkaş Osman'ın minyatürü: "Sultan Süleyman Han'ın şeyhi Abdüllatif ile mülakatıdır" (en sağda).

Kadınlar Saltanatı'nın kadınları

● *Nurbanu Sultan (altta),* Hürrem Sultan'ın oğlu II. Selim'in hasekisiydi. Hürrem Sultan, oğlu Şehzade Selim sancakbeyi olunca, geleneklere uyarak onunla gitmemiş, Topkapı Sarayı'nda kalmıştı. Nurbanu, yalnız bulunan genç şehzade üzerinde kolaylıkla etkili olabildi. Nurbanu Sultan, Selim padişah olunca, Hürrem Sultan ölmüş olduğu için, başında bir Valide Sultan bulunmadığından, Harem'e kolaylıkla hakim oldu.

● *Safiye Sultan (sağda),* II.Selim'in oğlu III. Murad'ın hasekisiydi. Venedikli Baffo ailesindendi ve babası Venediklilerin Korfu Valisi'ydi. Nurbanu, 'Valide Sultan' olarak, Safiye 'Haseki Sultan' olarak, III. Murad'ın saltanat süresini birbirleriyle mücadele içinde geçirdiler.

● *Kösem Sultan (altta),* Safiye Sultan'ın torunu I. Ahmed'in hasekisiydi. Nurbanu ve Safiye sultanlar, şehzadelerin İstanbul'dan uzak sancakbeyliği yaptıkları sırada onların haremlerine girmiş ve o zaman güç kazanmışlardı. Kösem Sultan, oğulları IV. Murad ve Sultan İbrahim zamanında, 'Valide Sultan' olarak, çocuk padişahlardan da güçlü bir konuma geldi.

● IV. Mehmed'in annesi *Turhan Sultan,* Kösem Sultan'la mücadeleye girişti. Bunun üzerine Kösem Sultan, annesi çok saf olan diğer torunu Şehzade Süleyman'ı IV. Mehmed yerine tahta geçirmek istedi. Bu mücadelede Turhan Sultan, Kösem Sultan'ı öldürttü ve IV. Mehmed padişahlığına devam etti.

merakediyorum@googlegroups.com

Kanuni'yi son yıllarında görüp resmetmiş Nigari'nin bir minyatürü (üstte) ve Şehzade Mustafa'nın Avrupa kaynaklı bir deseni (sağda). Süleymanname'de (1558), Kanuni'nin tahta çıkışını temsil eden minyatür (sağ sayfada, üstte).

Ahmet Refik Altınay, güzelliğini ön plana çıkararak yerden yere vurur:

"... (Hürrem Sultan) padişahı güzelliğiyle elde etmeyi, sarayın ve devletin yegane sultanı olmayı arzu ediyordu. Bu arzusunu yerine getirmek için hileyi, ihaneti, cinayeti, her şeyi göze alıyordu."

Tarihçimiz bununla da yetinmez; Kanuni Sultan Süleyman'a da yüklenir: "Sultan Süleyman, Hürrem Sultan'ın elinde her şeyi yapan, her emre itaat eden bir aletti. (...) Zincirleme cinayetlerinden sonra Hürrem Sultan'ın kucağına gömülüyor, İstanbul sarayında yeni bir Saltanat, Nurbanu'nun Saltanatı başlıyordu." (Ahmet Refik Altınay, Kadınlar Saltanatı, Tarih Vakfı Yurt Yayınları)

Tarihçi İsmail Hami Danişmend de Hürrem Sultan'ın, 'Kadınlar Saltanatı'nı başlattığını öne sürer ve bu saltanatın, Osmanlı'nın yıkılışının en önemli nedenlerinden biri olduğunu iddia eder:

"Kanuni'nin anası ve Yavuz'un karısı Hafsa Sultan'ın (...) ölümü, Osmanlı sarayında 'Kadınlar Saltanatı'nın başlamasına vesile teşkil eden bir hadise sayılır. Avrupa tarih ve edebiyatında 'Roxelana' ismiyle bahsedilen meşhur 'Haseki Hürrem Sultan' işte o tarihten itibaren Kanuni üzerindeki büyük nüfuzunu saray entrikalarında şahsi ihtiraslarına alet etmeye başlamıştır. Bu suretle Osmanlı inhitatının (yıkılışının) en önemli sebeplerinden biri, azamet devrinin en parlak günlerinde ortaya çıkmış demektir." (İsmail Hami Danişmend, İzahlı Osmanlı Tarih Kronolojisi, Cilt 2)

Danişmend'e göre Hürrem Sultan'ın suç dosyası çok kabarıktır: "Netice itibariyle Hürrem Haseki 'Makbul İbrahim Paşa'dan sonra 'Kara Ahmed Paşa'yı ihtiraslarına kurban ederek iki Veziriazam idam ettirmiş ve boğdurduğu Şehzade Mustafa ile onun ölümüne dayanamadığı için öldüğünden bahsedilen Şehzade Cihangir de hesap edilmek şartıyla iki prensin de ölümlerine sebep olmuş demektir."

Şehzade Cihangir'in Hürrem Sultan'ın öz oğlu olduğu hatırlanırsa, 'Kadınlar Saltanatı'nı başlatıp Osmanlı'nın çöküşünü hazırlayan Hürrem Sultan, üç kişinin dışında kendi oğlunun ölümüne de neden olan bir kadın kimliğine bürünmektedir.

Hürrem Sultan'ın varlığını bir suç olarak gören Danişmend, onun ölümünden de şikayetçidir!

" ... Sarayında Kadınlar Saltanatı'nı kurup en sevgili oğlu olan Şehzade Bayezid'in veliahtlığını temin için zavallı Şehzade Mustafa'nın idamına sebep olan

Sahnedeki 'Hürrem Sultan'

Orhan Asena'nın 'Hürrem Sultan' piyesi, İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nın kimi bölümlerinde, Kasım ayının ilk üç haftası boyunca sahnelendi. Engin Uludağ'ın yönettiği, dekorlarını Ersin Satgan'ın, kostümlerini de Duygu Türkekul'un hazırladığı oyun, Aralık ayının ilk haftası boyunca da, Harbiye Muhsin Ertuğrul Sahnesi'nde sahnelenmeye devam edecek.

Mazlum Kiper, Ayşegül Devrim, Rıdvan Çelebi başta olmak üzere, geniş bir kadronun yer aldığı oyun *(altta)*, Kanuni Sultan Süleyman'ın Şehzade Mustafa'yı öldürtmeye karar vermesi süreci çevresinde gelişiyor. Yazar Orhan Asena bu süreçte, Hürrem Sultan'ın Kanuni üzerindeki etkisini vurguluyor.

FOTOĞRAF: AHMET YIRMİBEŞ

Hürrem Haseki'nin 1558 tarihinde ölüp, Selim taraftarlarına meydanı boş bırakmış olması bile, netice itibariyle bir felaket olmuş ve bu haris kadının hayatı kadar ölümü de devlete zarar vermiştir."

Danişmend bu beyanıyla, sanki Hürrem Sultan erken ölmese, suçlamalarını geri alacakmış gibi bir izlenim veriyor!

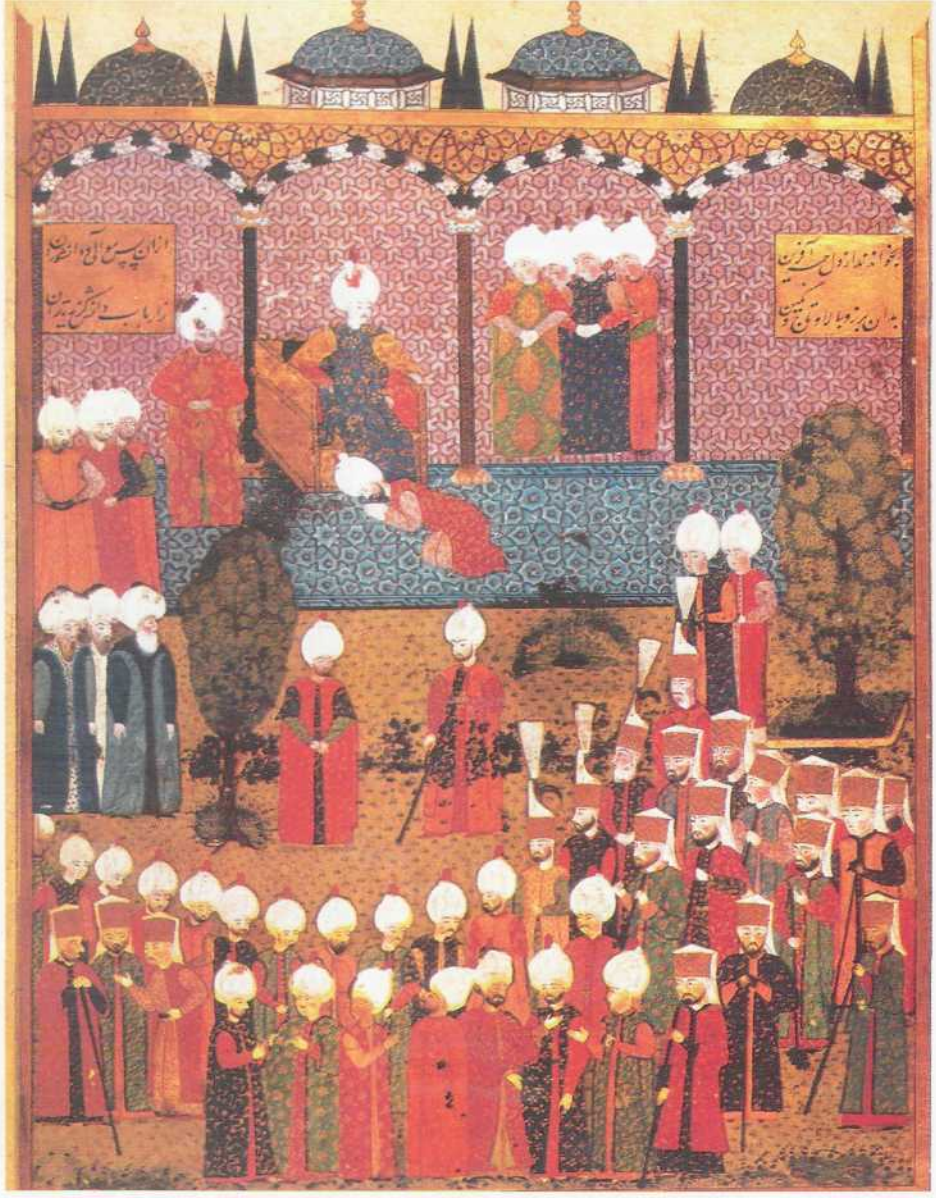
MAHİDEVRAN'LA MÜCADELE

Bir cariye olarak Saray'a giren Hürrem Sultan, Kanuni Sultan Süleyman tahta çıktıktan bir yıl sonra ilk çocuğu Şehzade Mehmed'i dünyaya getirerek 'Haseki' oldu. O tarihten 5 yıl önce Şehzade Mustafa'yı doğurmuş olan Haseki Mahidevran'la uzun bir mücadeleye girişti. Yerini sağlamlaştırmak için Mihrimah Sultan'ı (1522), şehzade Abdullah'ı (1523), Selim'i (1524), Bayezid'i (1525) ve Cihangir'i (1531) doğurdu.

Kanuni'yi geleneklerin dışına çıkarak kendisiyle evlenmeye ikna eden Hürrem Sultan, Mahidevran'ı da uzaklara, Manisa'da sancakbeyi olan Şehzade Mustafa'nın yanına yollatmayı becerdi. Hanedan'ın sürekliliğini ve Harem'in disiplinini sağlayan, Kanuni'nin çok sevdiği annesi Hafsa Sultan'ın 1534'de ölmesinden sonra Harem'in tek hakimi oldu.

Hürrem Sultan, Kanuni Sultan Süleyman'ı aşırı duygusallıkla kendine bağladı. Bir hükümdarla köle kökenli bir cariyenin bu ilişkisini yadırgayan halk, Hürrem'in büyü yaparak Kanuni'yi elde ettiğine inandı.

Kızı Mihrimah Sultan'ın eşi 'Damat Rüstem Paşa'nın, iki kez uzun süre veziriazamlık yapmasını sağlayan Hürrem Sultan, kendi oğullarından birinin ileride tahta çıkabilmesine de çalıştı. Bu nedenle Hürrem Sultan, Şehzade Mustafa'yı tutan Veziriazam İb-

Şu günlerde İstanbul'da, Portakal Sanatevi'nin 'Osmanlı Şaheserleri' adlı satış sergisinde, 8 Aralık'a kadar izlenebilecek 90 parça eserin arasında bir 'Kanuni' ve bir de 'Hürrem Sultan' portresi yer alıyor. Anonim ve tarihsiz olan Hürrem portresi, muhtemelen Altissimo'nun (16. Yy.) çalışmasının bir kopyası. Kanuni portresiyse Tobias Stimmer'ın baskı resminden bir kopya.

merakediyorum@googlegroups.com

Topkapı Sarayı Müzesi'nden iki 'Kanuni' tablosu: Müze kayıtlarına göre, 'genç Kanuni', Grand-Duc de Toscane Cosimo Medici Galerisi'ndeki orijinalden bir 18. Yüzyıl kopyası. 'Yaşlı Kanuni' ise Münich'teki orijinalinden, muhtemelen Tiziano ekolüne mensup bir ressamın kopyası... Altta ise, Hürrem Sultan türbesi...

rahim Paşa'nın, Kara Ahmed Paşa'nın ve Şehzade Mustafa'nın Kanuni tarafından öldürtülmelerinden sorumlu tutuldu.

Şehzade Mustafa'nın boğdurulmasından sonra Hürrem Sultan 1558'de, 50'sini aşkın bir yaşta öldü.

ŞEHZADELER SAVAŞI

Hürrem Sultan'ın ölümünden sonra, kendisinin de tahta uygun gördüğü oğlu Şehzade Bayezid, kardeşi Şehzade Selim'le silahlı mücadeleye girişti. Kanuni'nin Selim'e yardım etmesi üzerine mücadeleyi kaybeden Şehzade Bayezid, İran'da Şah Tahmasb'a sığındı. Uzun pazarlıklar sonucu Şah tarafından Şehzade Selim'in adamlarına teslim edilen Şehzade Bayezid ve oğulları, hemen öldürüldüler.

1566'da Kanuni'nin ölümünden sonra, Hürrem Sultan'ın son isteği de gerçekleşmiş oldu: Görüntüsü ve davranışlarıyla kendisine çok benzeyen oğlu Şehzade Selim, 'II. Selim' olarak Osmanlı tahtına oturdu.

Popüler tarihçilerimizden Ahmet Refik Altınay'ın dilimize kazandırdığı 'Kadınlar Saltanatı' kavramı, dönemsel olarak bakıldığında, Hürrem Sultan'la başlatılır ama tam bir yüzyıllık bir döneme yayılır:

"Valide Sultanların saltanat dönemi, Kanuni'nin zevcesi Hürrem Sultan'dan başlayarak Nurbanu, Safiye, Kösem ve Turhan Sultanlar zamanında bir yüzyıl sürmüştür... 17. Yüzyıl'dan beri tarihçiler, devletin çöküşünü hazırlayan faktörler arasında, 'Kadınlar Saltanatı'nı öne sürerler."

Halil İnalcık'ın bu beyanını (Osmanlı Sultanlarının Aşk Mektupları'na Önsöz'den), 'Kadınlar Saltanatı'nı tanımlamak için bir çıkış noktası olarak alırsak, önemli bir çelişkinin farkına varırız: Hürrem Sultan'ın 1558'- de öldüğü, oğlu Şehzade Selim'in 1566'da tahta geçtiği hatırlanınca, Hürrem Sultan'ın padişah annesi, 'Valide Sultan' olarak saltanat süremediği ortadadır.

Hürrem Sultan gerçekten, üvey oğlu Şehzade Mustafa'nın tahta çıkmasına engel oldu, Kanuni'nin onu boğdurtma kararını etkiledi. Çünkü Şehzade Mustafa tahta çıkarsa, oğulları hayatlarını, kendisi de ihtişamını kaybedebilirdi. Bir annenin oğullarının hayatlarını, kendisinin ise durumunu korumaya çalışması 'şahsi ihtiras' olarak kabul edilebilir mi?

İki kitap, iki tarihi kişilik

'Hürrem Sultan Yargılanıyor' ve 'Hürrem Sultan'ın Gözünden Kanuni Sultan Süleyman Devri', Adnan Nur Baykal'ın kaleme aldığı ve önümüzdeki günlerde yayımlanacak iki yeni çalışma... Birinci kitap, Hürrem Sultan'ın Saray'a getirilmesinden güç kazanmasına kadar, başından geçenleri anlatıyor. İkinci kitap ise Hürrem Sultan'ın 'Haseki Sultan' olduktan sonra, Kanuni döneminin olayları içinde, kendi oğullarının ileride tahta çıkmaları için yaptıklarını gözler önüne seriyor. Her iki kitap da Hürrem Sultan ile Kanuni'nin yaşamından, günümüz okuru için geçerli olan mesajları öne çıkarmayı hedefliyor. Adnan Nur Baykal, daha önce yayımladığı 'Mustafa Kemal Atatürk'ün Liderlik Sırları' ile 'II. Abdülhamid'in Yöneticilik Sırları' adlı yapıtlarında da tarihin aktüaliteyle kesiştiği noktaları öne çıkarmış ve bu çerçevede, "dünün sorunlarıyla bugünü buluşturmaya" önem vermiştir.

'KADINLAR SALTANATI', NEDEN Mİ SONUÇ MU?

Hürrem Sultan'dan itibaren, padişahları etkileyen dört kadının arka arkaya gelmeleri de bu dönemin 'Kadınlar Saltanatı' diye tanımlanmasına neden olmuştur. Fakat unutulmamalıdır ki, 'Kadınlar Saltanatı' Osmanlı İmparatorluğu'nun gerilemesinin nedenlerinden değil, sonuçlarından birisidir.

Kanuni, Macaristan ve Bağdat bölgesini aldıktan sonra saltanatının (1520-1566) ikinci yarısında büyük fetihlerde bulunamadı, bulunamazdı da. Osmanlı, kuruluşundan 250 yıl sonra artık doğal sınırlarına, Roma İmparatorluğu'nun sınırlarına ulaşmıştı. Nüfusları yoğun olan batıda, Avusturya ve Almanya; doğuda İran, yaz başında İstanbul'dan yola çıkan bir ordunun baştan başa fethedebileceği uzaklığın ötesinde kalıyordu. İmparatorluğun yönetimi tamamen hükümdara bağlı olduğu için, padişahın batı ve doğu sınırlarına aynı uzaklıktaki İstanbul'dan uzun süre uzak kalması sorunlara neden oluyordu. Avrupalılar da savunmalarını ve ateşli silahlarını geliştirmişlerdi. Artık seferlerin masrafları, getirilerini aşmaya başlamıştı.

'Kadınlar Saltanatı'nı Hürrem Sultan mı başlattı?' sorusuna, "Büyük ganimetler ve geniş topraklar kazandırarak sistemi ayakta tutan seferlerin sona ermiş olması, Kadınlar Saltanatı'nı başlattı" yanıtını verebiliriz. Fakat unutulmamalıdır ki, İlber Ortaylı'nın vurguladığı gibi, "İçinden 24 ayrı ülke çıkartan Osmanlı İmparatorluğu" dünya tarihine damgasını vurmuş bir devlettir, adeta 'Üçüncü Roma İmparatorluğu'dur. ■

merakediyorum@googlegroups.com

Fotoğraflar: Vural Yazicioğlu

Çeşmibülbül nasıl yeniden yaratıldı?

Camdaki bülbül gözleri

Renksiz, renkli ve opal cam karışımından oluşan çeşmibülbüller, 'Beykoz İşi' ürünlerin en ünlü dizisidir. Çeşmibülbül tarzını Mevlevi dervişi 'Mehmet Dede' yaratmıştı. Bugün ise uzun bir aradan sonra Denizli Cam'da çeşmibülbül, 'ikinci bahar'ı yaşıyor.

Cüneyt Altunç

merakediyorum@googlegroups.com

Çeşmi bülbül işçiliği:

Nedir bu çeşmibülbül? Çalışma arkadaşınıza, bir yakınınıza, komşunuza sorun bakalım, size ne söyleyecekler?.. Ben yakın çevremi şöyle bir yokladım; işte aldığım yanıtlar:

"Divan edebiyatında bir dil biçimi olabilir."

"Türk romanında sevgi izlerini ifade eden bir anlatım biçimi gibi geliyor bana."

"Osmanlı'dan bize yadigar ünlü bir çeşmenin adı."

"Emin değilim; ama bana bir yemek adı gibi geliyor."

"Bir müzik topluluğu mu?"

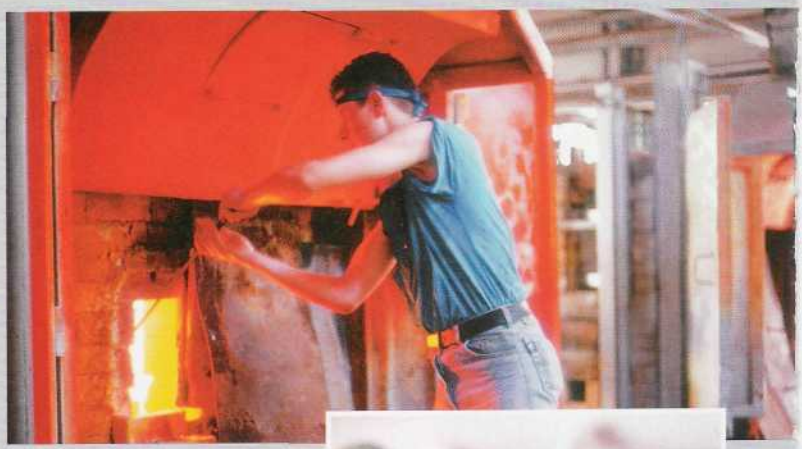
"Sanırım, bir çeşit bülbül cinsi."

Yanıtların hiçbirisi doğru değil elbette. Aslında bu yanıtları verenlerin çoğu, 'onu' bir müzede, bir mağazada, bir arkadaşının evinde ya da bir dergi sayfasında görmüştür, bundan emin olabilirsiniz. Neyse lafı uzatmayalım. Çeşmibülbül (sözcük anlamıyla 'bülbül gözü'), bir sanat eseridir; yaratıcılık gerektiren bir el işlemeciliğidir, "şiirsel bir yorumlama"dır. 'Beykoz İşçiliği' temel formlarında üretilen cam eşya gruplarında, çok özel bir cam sanatıdır.

KÖKLERİ, ADRİYATİK'TE

Bu cam sanatının ilk örnekleri, Murano Adası'nda karşımıza çıkar. İtalya'nın kuzeydoğu kesimindeki Veneto bölgesinde yer alan Murano Adası ününü, 11. Yüzyıl'da Venedik'te yapılan cam fırınlara borçludur. Bu fırınlar Venedik'te cam sanatının endüstri haline gelmesinde önemli bir yere sahiptirler; ama kentin güvenliğinde de ciddi sorunlar yaratır, sık sık yangın çıkmasına neden olurlar.

Venedik'in emniyeti için, tüm cam fırınlar 1291 yılında Murano Adası'na taşınır. Böylece bu tarihten sonra ada, Venedik'in cam merkezi haline gelir.

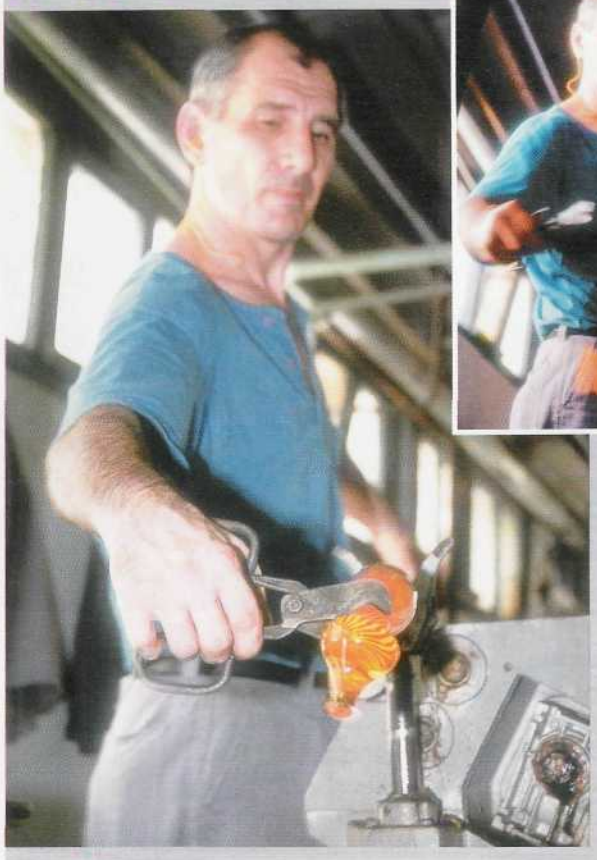

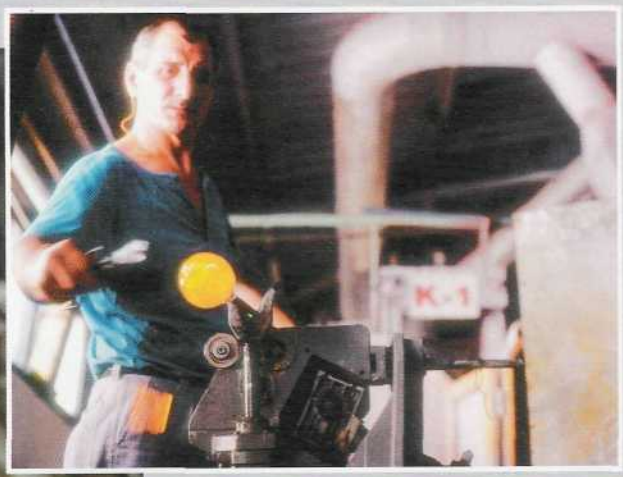
Çeşmibülbülün üretimine geçilmeden önce, bir tarafta beyaz cam, bir tarafta mavi cam eritilir; çubuklar ip şeklinde çektirilip istiflenir. Mavi ve beyaz çubuklar 15'er santim uzunluğunda kırılır. Eritme fırınları 100 kiloluk ufak fırınlardır. Çubuklar kalınlıklarına göre ayrılır; çevrildiği zaman, kimi kalın kimi ince olmasın diye... Eşit kalınlıklardaki mavi ve beyaz çubuklar ayrı ayrı destelenir.

Mavi ve beyaz cam çubuklar optik kanalların içine dizilir. Kokil dökümden yapılan 15 santim yüksekliğinde ve 10 santim çapındaki optik kalıpta, 22 tane kanal vardır. Bu kanallar içine çubuklar, 'bir mavi, bir beyaz' sıralamasıyla dizilir.

Mavi-beyaz cam çubukların dansı

Cam ustası elindeki 'pipo' ile, 'fıska' diye adlandırılan ufak bir cam alır... Bu cam, optik kalıptaki çubukların ortasına getirilir ve çubuklar da üflenerek alınır. Çubuklar sıcak camın üzerine yapışır. Yapışık vaziyette çıkan camlar 'tromel' denilen fırında ısıtılarak, bir elde makas, bir elde pipo, hep aynı yöne çevrilip spiral yapılır. Spiral bittikten sonra yeniden fırında ısıtılarak, tekrar aynı yönde tek tarafa çevrilip ahşap kepçede takviye edilir.

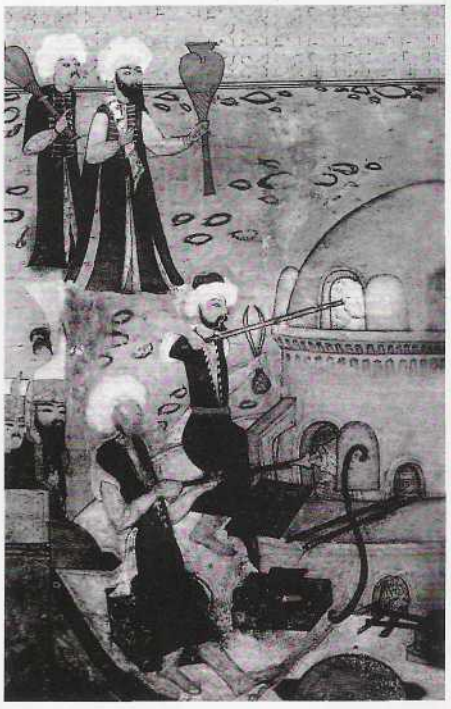
Üstlerine tekrar sıcak bir cam sarılan çubuklar, iki cam arasında bırakılır. İki cam arasındaki çubuklar ahşap kepçeyle, spirali bozmamak için hep aynı yöne çevrilerek bir gülabdan, bir sürahi, bir vazo ya da bir başka ürün kalıbına sokulur. Cam ustası 'camı üfler' ve çeşmibülbül, mavi-beyaz cam çubuklardan kurulu spiral kompozisyonu içinde biçimlenir.

merakediyorum@googlegroups.com

16. Yüzyıl'da Venedik ve Murano Adası. O dönemde bu yöre, Akdeniz camcılığının en önemli merkeziydi (sağ üstte). Georgius Agricola'nın 1556'da Basel'de yayımlanan 'De Re Metallica' adlı kitabındaki cam fırını çizimlerinden biri (sağda). 1580'li yıllarda yapılmış olan bu minyatür (III. Murad Surname-i Hümayun'u, Topkapı Sarayı Müzesi Kitaplığı), III. Murad dönemindeki bir geçit töreninde, camcı esnafını temsil ediyor. Ustalar altı tekerlekli araba üzerinde taşınan cam fırınında üretimlerini sürdürüyorlar (sağ sayfada, üstte).

Murano cam ustaları, cam işçiliğinde birçok 'ilk'e imza atarlar: 15. Yüzyıl'da Venedik türü emaye işli cam kaplar, 'cristallo' denen saydam ve renksiz camlar üretilir.

Türk cam sanatları arasında önemli bir yer alacak ve 'çeşmibülbül' diye adlandırılacak olan cam işçiliğinin temeli de bu çalışmalardan kaynaklanır: 16. Yüzyıl'da Murano ustaları renksiz camın üstüne opal beyaz cam şeritlerle bezeme (latticiano) yöntemini gerçekleştirirler. Bu işçilik Osmanlı topraklarında yepyeni bir tarza hayat verecektir: Osmanlı sanatında özel bir yere sahip olan ve 'Beykoz İşçiliği' dizisinde yerini alan 'çeşmibülbül' tarzı cam ürünleri, Mevlevi bir ustanın ellerinde biçimlenir.

Renksiz, renkli ve opal cam karışımından üretilen çeşmibülbüller, 'Beykoz İşi' ürünlerin en ünlü dizisi olacaktır.

MEHMET DEDE VENEDİK'TE

Çeşmibülbül tarzının İstanbul'da görücüye çıkması ve üretilmesi, ilk çeşmibülbül ustası Mevlevi dervişi 'Mehmet Dede' ile başlar.

Mehmet Dede, padişahlarca yakın takibe alınan önemli bir cam ustasıdır. Bu nedenle Venedik'e gönderilir (1795); bu sanatı ilerletsin, gelişmeleri takip etsin, yenilikleri öğrensin diye.

Mehmet Dede'nin Venedik'e yollandığı dönem, Osmanlı camcılığının yeniden parladığı III. Selim (1789-1807) dönemidir. 'Dede', Venedik'te opal cam tekniğinin yanı sıra billur işçiliği üzerinde de çalışır. Venedik'ten döndüğünde, Beykoz'da bir atölye açar.

Padişah Abdülmecid (1839-1861) döneminde ise (1848'de ya da kimi kaynaklara göre 1845'te), Paşabahçe ve Çubuklu

Bir 'usta': Yusuf Görmüş

1930 yılında Bulgaristan'da, Varna'nın Küçük Alandın köyünde dünyaya gelen Yusuf Görmüş'ün babası da bir cam ustasıdır. Paşabahçe'de bir cam fabrikasının kurulduğunu duyunca, 1935 Kasım'ında Türkiye'ye gelir ve Paşabahçe'ye yerleşir. Yusuf Görmüş 5 yaşındadır. İlkokulu 1944'te bitirir ve aynı yılın 29 Eylül'ünde, Paşabahçe Şişecam Fabrikası'nda çalışmaya başlar. 1964 yılında fabrika onu Danimarka'ya gönderir. Çalıştığı sürede İtalya, İngiltere, Fransa gibi Avrupa'nın belli başlı kentlerine mesleki geziler yapar. 1968 yılında yeni kurulan kristal fabrikasına ustabaşı olur. 1978 yılında emekli olur. 1991 yılında Paşabahçe, Yusuf Görmüş'ü tekrar fabrikaya çağırır. Görmüş, 1995 yılında Paşabahçe Grubu'na geçen Denizli Cam'da çeşmibülbül tezgahlarında uzman olarak görev alır.

III. Murad Surname-i Hümayun'undan (1582) bir minyatür: Camcı esnafı geçit töreninde (sol sayfada, altta). 19. Yüzyıl'da Beykoz ve Paşabahçe bölgesinde, cam atölyelerinin ve bir cam fabrikasının yanı sıra, farklı sanayi kurumlarının da temeli atılmıştı (altta).

semtlerinde büyük cam atölyeleri kurulur. Bu imalathanelerde Avrupalı ustalar da yer alır. Muhtemelen Mehmet Dede'nin Beykoz'da kurduğu atölyeye izafeten, 'Beykoz İşi' denilen yaldızlı billur kaseler, sahanlar, bardak, şişe, laledan, gülabdan, vazo, daldırma, kuş, karlık gibi özgün cam işleri ortaya çıkarılır. Mehmet Dede'nin cam işçiliğinde ortaya çıkardığı yenilik aslında şudur: Cam eşyanın ışığı kırmızı renkte yansıtması, kulp ve ayakların yapıştırılış şekilleri... Böylece Türk cam sanatında 'Beykoz İşi' olarak bilinen bir seri ortaya çıkar. Mevlevi Dervişi Mehmet Dede'nin yaptığı işler arasında bir şey daha vardır ki, geleneksel Türk el sanatlarının ilginç bir kültürel öğesi olan çeşmibülbüllerdir bunlar.

MEHMET DEDE'DEN YUSUF USTA'YA

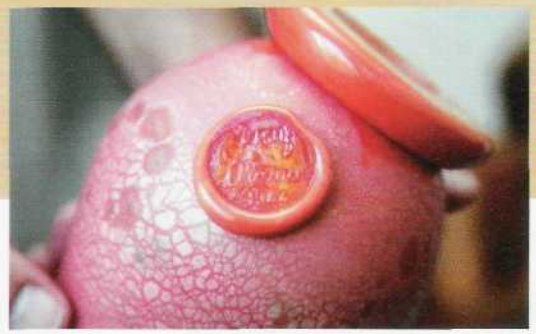
Mehmet Dede'den sonra çeşmibülbül üretimi durur. 1899'da son Osmanlı dönemi cam fabrikasını kuran İtalyan Yahudisi Saul Modiano'ya ait 'Fabrica Vetrami di Modiano'nun tez-

merakediyorum@googlegroups.com

Gizli imzalar

Çeşmibülbül örneklerinin üzerinde gizli bir imzadan söz edilir. Gören daha yoktur, ama Yusuf Görmüş, yaptığı 'Beykoz İşi' kimi ürünlere ve az da olsa çeşmi bülbüllere imzasını atmıştır: "İçimden gelerek yaptığım mamullerim vardır. Kalkarım beynimde canlandırdığım şeyi yaparım. Sonra arkadaşlarım sıcak bir cam getirirler, mührü ürünün üstüne basarım. Benim bir mührüm var, '1944 Yusuf Usta' diye. Aşağı yukarı en az bin 200 kadar mühürlü mamulüm var. Çeşmibülbüldeyse bu sayı 15'i geçmez."

Şişecam Koleksiyonu'ndan kimi çeşmibülbül örnekleri (sağ üstte) ve yine aynı koleksiyondan kimi 'Beykoz İşi' ürünler (altta).

gahlarında, çeşmibülbül yeniden üretilir. Bu üretim 1902'ye kadar devam eder. Bu tarihten epey sonra da çeşmibülbül üretimi, bir göçmen ustaya nasip olacaktır:

"Bakın 'Mehmet Usta'nın yaptığına. O zaman kimya nerede? Kobaltı buluyor, maviyi yapıyor, renk olarak, mavi cam yapıyor yani. Kriolat denen yani bugün opali yapılan malzemeyi nereden bulacak, bulmuş. Bu ustanın büyüklüğü orada. Krioliti buluyor, opali yapıyor. Kobaltı buluyor, koyu maviyi yapıyor ve bunları bir araya getiriyor."

Bu sözler bir cam emekçisine, ama aynı zamanda bir çeşmibülbül ustasına, Yusuf Görmüş'e aittir. Ve bu kişi, Osmanlıdan miras, vitrinleri süsleyen, müzelerde sergilenen, müzayedelerde satışa sunulan çeşmibülbüllerin Cumhuriyet döneminde yeniden fırınlarda vücut bulmasına neden olan ilk cam ustasıdır.

Yusuf Görmüş'ün cam işçiliği babadan gelir. Bir cam ustası olan baba Görmüş, 1935 yılında Bulgaristan'dan bu topraklara göç eder ve Paşabahçe'ye yerleşir. Aynı yıl kurulan Paşabahçe Şişecam Fabrikası'nın ilk ustaları arasında yerini alır. Oğul Yusuf Görmüş o sıralar 5 yaşındadır. On dört yaşına geldiğinde o da kendini Paşabahçe Şişecam'da bir cam işçisi olarak bulur.

YENİDEN TEZGAHTA

"1944'te başladım bu mesleğe. 1964'te çeşmibülbül konusu ortaya çıktı. İmalat şefimiz camı çok seven bir insandı: Avni Kahyaoğlu adında bir kimya mühendisi. 'Sen,' dedi bana, 'Çeşmibülbül yapar mısın?' Ben de 'Yaparım' dedim."

Yusuf Usta o güne kadar hayatında hiç çeşmibülbül görmemiş, sadece adını duymuştur:

"Böyle güzel şeyler yapılıyormuş diye duyuyoruz, camla ilgili olduğumuz için. Osmanlı tarihinde değeri olan bir iş diye duyuyoruz. Ama nasip olmadı çeşmibülbülleri görmek."

Yusuf Görmüş, 34 yaşında tanışır çeşmibülbüllerle. Topkapı Sarayı'nda görür onları ilk kez. Öyle uzaktan bakar bu şaheserlere. Eline alamaz, hissedemez. Karşısına geçer, başlar incelemeye:

"Çizgiler muntazam gelmiş, üst üste gelmiş kobalt renkli cam çok güzel, opal cam çok güzel. Kendi kendime düşünüyorum, 'Bu beyazı nasıl yapmışlar?' diye... O beyazın 'opal' olduğunu dahi bilmiyoruz biz o tarihte. 'Sıradan camcılık' yapıyoruz. Şişecam, sadece cam işçiliği yapıyor o dönem. Araştırmaya başladım; İmalat Şefi'miz Avni Bey'e (Kahyaoğlu) gittim, 'Biz bu opali yani süt beyaz ca-

mı, nasıl yaparız?' diye sordum. 'Yaparız' dedi Avni Bey; kimyager ya!"

VE İKİNCİ BAHAR!

1964 senesinde kollar sıvanır, ama ilk denemeler başarısız olur. Yusuf Usta düşünür: Mevlevi dervişi Mehmet Dede nasıl yapmıştır bunları? Çeşmi bülbül üzerindeki kıvrımları nasıl yerleştirmiştir camın üzerine?..

Yusuf Usta tam 4 yıl çalışır işin incelikleri üzerinde. Gereken kalıpları oluşturur ve 1968'de çeşmibülbül üretimi başlar.

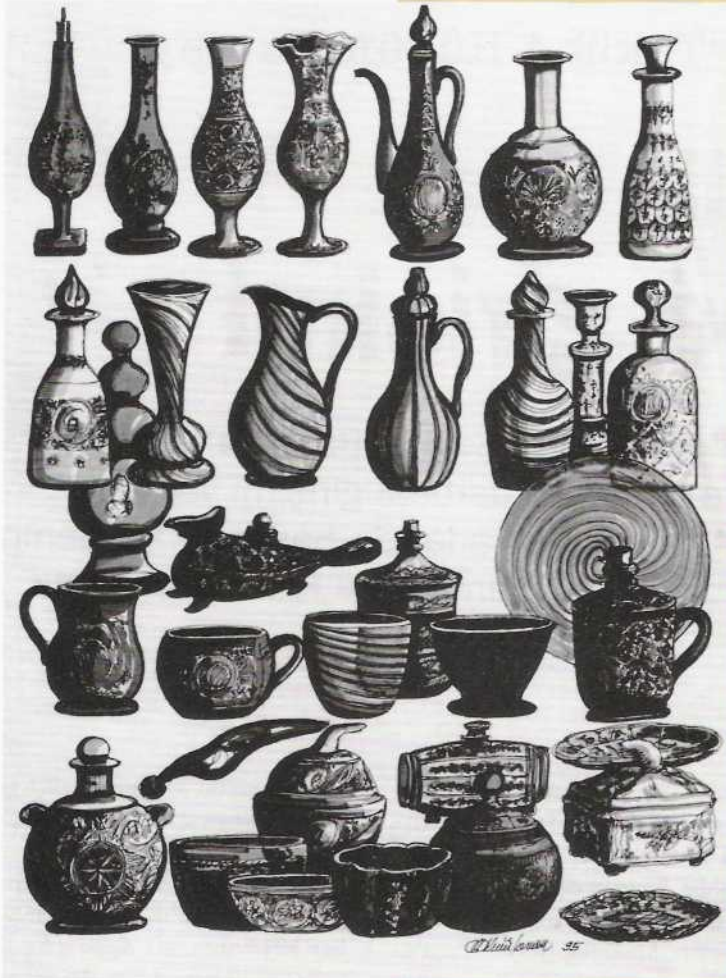
Çeşmibülbül üretimi, Paşabahçe'de 12 Temmuz 1998'e kadar sürer. Maliyetleri gerekçe gösteren fabrika yönetimi, tezgahı Denizli Cam'a taşır. Yusuf Usta'nın yetiştirdiği insanlarla üretim yeniden başlar. Yusuf Usta da tezgahın başındadır bir uzman olarak. Ancak 2000 yılının başında maliyetler sorun olmaya başlar. Üretim yine durur.

Bugünlerde ise çeşmibülbül ustası Yusuf Görmüş, çok mutlu. Denizli Cam tezgahlarında onun el verdiği değerli cam ustaları, ateşin karşısında bu özel cam sanatını yeniden üretmenin telaşı içindeler. 2001 Nisan ayı içinde yeniden başlanan üretimle birlikte, 'Yusuf Usta', çeşmibülbülde 'ikinci bahar'ı yaşamanın heyecanı içinde! ■

Adı ve özellikleriyle, Türk tarzı 'çeşmibülbül'

Çeşmibülbül tarzı cam eşyayı Osmanlı topraklarına taşıyan, gerçek bir camcılık hünerini farklı bir üretim anlayışıyla birleştiren Mevlevi dervişi Mehmet Dede'den sonra bu sanatı yeniden canlandıran Yusuf Görmüş, çeşmibülbül adının nereden geldiğini ve ülkemizdeki özelliğini şöyle açıklıyor: "Çeşmibülbülün özelliği şudur bizim ülkemizde: Süt beyaz cam çubuklarla, koyu kobaltla yapılan mavi çubukların kompozisyonu. Spiraller üst üstte, ahenkli dönerler, dans eder gibi. Zaten çeşmibülbülün genel özelliğidir bu. Aynı zamanda çeşmibülbülün, merkezde kopan yeri, 'göz' gibi kopar. Bu yüzden 'çeşmibülbül' yani 'bülbülün gözü' demişler."

Diğer ülkelerin çeşmi bülbül tarzıyla bizimki arasındaki farkı da şöyle açıklıyor Yusuf Görmüş: "Bizdeki sadece mavi ve beyaz çubuklardan yapılan bir kompozisyon. Bizim ustamız (Mehmet Dede) sadece mavi ve beyaz çubuklar işlemiş. Yurtdışındaysa değişik renklerde görebiliyorsunuz bu çubukları. Bizde de renkli çubuklardan yapılmış; ben de yaptım. Ama Türkiye'de yerleşmiş anlayış, çeşmibülbülün mavi ve beyaz çubuklardan oluşmuş bir kompozisyon olması... Bizdeki beyaz renk, opal renk yani, süt beyaz renktir ve kriolitle yapılır. Ancak 'Beykoz İşi' ile çeşmibülbülü ayırmak gerek. Beykoz camcılığında hep opal çalışmışlar, opalinin mavisini, pembesini yapmışlar, mavinin nüanslarını da yapmışlar. Opal beyaz camdır. Ama içine metal oksitler konarak renklendirilir. Bu, 'Beykoz camcılığı'dır ve sadece bize aittir. Mehmet Dede çeşmi bülbüller yaparken daha ziyade, gülsuyu şişeleri (gülabdanlık), buhurdanlık, laledanlık gibi gövdesi dar ve uzun mamüller üretmiş. Çünkü spiraller muntazam gözüksün istemiş."

'Beykoz İşi Cam' kimliğini taşıyan ürünlerin, sistematik bir bütünlük içindeki görüntüsü (çizim: Önder Küçükerman).

merakediyorum@googlegroups.com

Şubat 1913'deki 'Taklib-i Hükümet' olayı

İhtiyatsız bir darbe girişimi

Ünlü 'Babıali Baskını' ile Mahmud Şevket Paşa'ya yapılan suikast arasında, bir de hükümet darbesi girişimi yer alır. Bu 'ihtiyatsız' ve ihtiyatsız olduğu kadar da başarısız darbenin ilginç kahramanları vardır. Bunlardan biri de Hasan Amca'dır.

ALPAY KABACALI

1913 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nu derinden sarsan iki olay yaşanır. İlki, 23 Ocak'ta Harbiye Nazırı Nâzım Paşa ile dört subayın ölümü, Kâmil Paşa kabinesinin çekilmeye zorlanması ve İttihatçıların yeniden iktidara gelmeleriyle sonuçlanan 'Babıali Baskını'dır. Bundan dört buçuk ay kadar sonra, Sadrazam ve Harbiye Nazırı Mahmud Şevket Paşa'ya suikast düzenlenir. Paşa ölür, ama suikastın ardındaki güçlerce hazırlanan darbe planı uygulamaya konulamaz.

Bu iki olay yeterince incelenmiş, buna karşılık, aradaki (Şubat 1913 sonunda açığa çıkarılan ve sanıklarının birçoğu yaka-

'Babıali Baskını', 1913 yılının 23 Ocak günü yaşanır: Harbiye Nazırı Nâzım Paşa ile dört subay öldürülür. Kabine istifasını verir. İttihatçılar yeniden iktidara gelirler. Halk da, askerler de şaşkındır. Herkes durumu kavramakta zorluk çeker. O günlerden bir ay sonra, Hasan Amca'nın da (altta) aralarında bulunduğu bir grup 'sivil', darbe girişiminde bulunur.

lanan) 'Taklib-i Hükümet' (hükümetin değiştirilmesi, darbe) girişimi üzerinde pek durulmamıştır.

Bunun başlıca nedeni, konuyla ilgili kaynakların yetersizliği olsa gerektir. Oysa Mahmud Şevket Paşa suikastı, bu olayın bir uzantısı niteliğindedir.

'KURTARICILAR' DARBE PEŞİNDE

İkinci Meşrutiyet'ten sonra İttihatçıların iktidarı elden bırakmak istememeleri ve muhalefetin her gün biraz daha yükselmesi, bir dizi üzücü olaya yol açar:

Gazeteci Hasan Fehmi'nin öldürülmesi (5 Nisan 1909), 31 Mart Olayı (13 Nisan 1909), gazeteci Ahmet Samim'in öldürülmesi (9 Haziran 1910)... Ordu içindeki kaynaşmalar sonucu 'Halaskâr Zabitan (Kurtarıcı Subaylar) Grubu' adını taşıyan bir cunta kurulur; çok geçmeden Prens Sabahaddin, katibi Satvet Lütfi (Tozan), Dr. Rıza Nur, Melami tarikatı şeyhi terlikçi Salih Efendi, vb. sivillerin de katıldığı bu cunta, bildiriler dağıtarak Said Paşa hükümetini tehdit etmeye girişir ve kabinenin istifasını sağlar (16 Temmuz 1912)... Bu arada, muhalefetteki Hürriyet ve İtilaf Fırkası'nın baskıları sürmektedir... Ahmed Muhtar Paşa kabinesi Ayan Meclisi'nden (Senato'dan) parlamentonun feshi yolunda karar çıkarttırarak ülkeyi sıkıyönetimle idare etmeye yöneltir...

Derken, Ekim 1912'de patlak veren Balkan Savaşı'nda yenilgiler birbirini izler; İttihatçılar bunu da fırsat bilip Babıali Baskını'yla iktidara el koyarlar.

Şimdi sıra yine Halaskârlarda ve daha da genişlemiş olan muhalefettedir. Şöyle düşünmektedirler: 'Onlardan iktidarı almak neden suç olsun? Onlar daha dün zor kullanarak, Babıali Baskını'yla iktidarı ele geçirmiş insanlar değiller mi? Bizden hangi yüzle hesap soracaklar?'

SOKAK SOKAK DİRENİŞ PLANI

İttihatçıların Cağaloğlu Şeref Sokağı'ndaki genel merkez binasını kundaklamak gibi eylemler, toplantılar yine toplantılar ve darbe planları, darbe hazırlıkları...

Örneğin Hasan Vasfi (Hasan Amca), "Babıali muhafızlık kıtasının mevcudu ile civar karakolların mevcudunu, Babıali'yi işgal etmek isteyecek bir kuvvete direnecek kuvvetin ne derecede olduğunu" belirlemişti.

İstanbul Muhafızı Cemal Bey (Paşa), anılarında, "Bu grup, Prens Sabahaddin Bey'in manevi

merakediyorum@googlegroups.com

Fikret Otyam'ın objektifinden: Hasan Amca, Dünya gazetesindeki odasında (altta). Hasan Amca öldüğünde, cenazesinde arkadaşlarının bastırıp dağıttıkları çizim (üstte), muhtemelen Agop Arad'ın kaleminden çıkmaydı.

'Aslan Yürekli Çerkez Hasan'

Yakın arkadaşı Burhan Felek, Taklib-i Hükümet olayının sanıklarından Hasan Vasfi'yi 'Aslan Yürekli İhtilalci' diye niteliyor. "Hayatı yazılsa şu Bolivya'da mahkum edilip sonra koyuverilen Fransız gerillacısı Debray yanında çocuk oyuncağı gibi kalır" diyor (Milliyet, 23. 1. 1971). O dönemde Çerkez Hasan diye de tanınan, Soyadı Yasası'ndan sonra 'Amca' soyadını alan Hasan Vasfi (1884-1961), gerçekten de fırtınalı, serüvenlerle dolu bir hayat yaşadı.

Harp Okulu ve Askeri Tıbbiye'de okudu, her ikisini de bitirmedi. Taklib-i Hükümet olayı mahkumlarının affından sonra onu Suriye'de, Cemal Paşa'nın yanında, 'Ermeni Muhacirin (Göçmenleri) Müfettişi' olarak görüyoruz.

Cemal Paşa, idamdan kurtardığı bu genci, göç ettirilen (tehcir) Ermenilerin Suriye bölgesinde yerleştirilmesi ve kıyıma uğratılmamasıyla görevlendirmiştir. O da elinden geleni yapar. Uzun yıllar sonra Hasan Amca'nın cenaze törenine Ermeni Patriği'nin katılması ve onu kutsaması, bunun belirgin bir kanıtıdır.

Ateşkes döneminde İstanbul'daki 'kısır politika hareketleri' içinde yer alan Hasan Vasfi, TBMM hükümetine bağlı kuvvetler İstanbul'a girerken, düşmanlıklara hedef olmamak için Yunanistan'a kaçar; bir süre Çerkez Ethem çevresinde yer alır. Ve ne iş bulursa yapar: Boyacılık, berberlik, öğretmenlik, ressamlık... Bir süre de Bulgaristan'da yaşar; yıllar sonra Türkiye'ye döner...

Hasan Amca, 1950'lerde Dünya gazetesindedir. Gazetenin girdi çıktısına, kâğıt işlerine bakar. Orhan Kemal, Fikret Otyam, Melih Cevdet, vb. gazeteciler, yazarlar yakın dostları arasındadır. (Melih Cevdet Anday'ın 'Aylaklar' romanındaki Dündar Bey tipi, Hasan Amca'dan esinlenilerek yaratılmıştır.) 1958'de, İkinci Meşrutiyet dönemini konu alan 'Doğmayan Hürriyet' ve askeri öğrencilik yıllarını anlattığı 'Nizamiye Kapısı' başlıklı kitapları yayımlanır. Vatan gazetesinde 'Yarıda Kalan İhtilal', Dünya'da 'Meşrutiyet'te Vurulan Gazeteciler' başlıklı yazı dizileri çıkar. Burhan Felek'in deyişiyle, "tam anlamıyla berduş olarak renkli, sesli, nakışlı, elemli, işkenceli, yoksul... ama daima gururlu" yaşamış bu eski ihtilalci, "aslan yürekli Çerkez Hasan", 16 Mart 1961'de kalp yetersizliğinden Haydarpaşa (Nümune) Hastanesi'nde dünyaya gözlerini kapar.

himayesinde ve prensin özel katibi Boşnak Satvet Lütfi Bey'in başkanlığı altında çalışıyordu. Amacı bir hükümet darbesi yapmak, Sabahaddin Bey'in sadrazamlığa gelmesini sağlamaktı" diyor. Hüseyin Cahid de (Yalçın) aynı görüştedir. Hareketin içinde olan Hasan Vasfi (Hasan Amca) ve Ahmet Bedevi (Kuran) gibi kişiler, sonradan yayımlanan anılarında, Prens Sabahaddin'in darbeye karşı olduğunu öne sürmekle birlikte, olaylara karışmış olduğunu pek de inkar edememişlerdir.

CEMAL PAŞA İZLİYOR...

'Komitecilik' işlerinde deneyimli İttihatçılar, bu girişimleri haber alır almaz, darbecileri adım adım izletmeye başlarlar. Bununla da yetinmez, içlerinden birkaçını ayartırlar: Yüzbaşı Şair Celis, Yüzbaşı Hilmi, Şükrü Paşazade Yüzbaşı Fethi, Jandarma Teğmenliğinden emekli

Mustafa Vasfi, vb.

Darbenin hemen ardından dağıtılacak bildiri de hazırlanmış, M. Pantazi'nin Tünel meydanındaki matbaasına verilmiştir. Bunun bastırılmasıyla Ahmet Bedevi görevlidir; matbaaya başka kimse gitmeyecektir. Ama küçük bir 'ihtiyatsızlık', her şeyi altüst eder: Serdar Sıtkı, basılmış olan bildirilerden bir bölümünü alıp Erzurum taraflarına gidecek olan emekli Jandarma Teğmeni Vasfi'ye verir. O da bunları doğruca Cemal Bey'e (Paşa) götürür. Bunun üzerine aramalar, tutuklamalar başlar.

Hüseyin Cahid'e (Yalçın) göre Cemal Bey, Prens Sabahaddin'e bir mektup yazarak Satvet Lütfi'nin -eğer suçsuzsa- hiç korkmadan ortaya çıkmasını rica etmiş, kendisine ilişilmeyeceği yolunda söz vermiştir. Aradan 24 saat geçmesine karşın Sabahaddin Bey bu mektuba cevap vermez. Sabahaddin'in bir çeşit dokunulmazlık zırhı vardır...

'Cemal Bey' imzasıyla 4 Mart 1913 günlü Tanin'de yayımlanan İstanbul Muhafızlığı bildirisinde, ilk tutuklama ve soruşturmalar anlatılır:

"Soruşturmanın verdiği kanıya göre, Prens Sabahaddin'in özel katipliğini yapan Satvet Lütfi, adı geçenin yalısında Erzurumlu Sıtkı, Muş eşrafından bir zatın oğlu olan Said, Aksaray'da Horhor'da oturan Hasan adındaki bir zat (Hasan Amca) ile adları anlaşılamayan birkaç kişiden oluşan toplulukla hükümeti devirmek üzere bazı ihtilal girişimlerinde bulunmayı planlamışlardır. (...) Sanıklar birçok suçlarını itiraf etmişlerdir..."

Bildiride görevlilere, hatta vatandaşlara, sanıkların yakalanması görevi de verilmektedir.

PERDE GERİSİNDEKİ İNGİLİZLER

Cemal Paşa'ya bakılırsa, Satvet Lütfi'nin tutuklanmasından sonra Prens Sabahaddin, Doktor Nihad Reşad'ı (Belger) görevlendirmiştir; Nihad Reşad iki yüzlü bir siyaset izlemekte, bir yandan hükümetle darbeciler arasında anlaşma sağlayacağını öne sürerek Talat Bey'le (Paşa) pazarlıklar yapmakta, bir yandan da darbecileri yönetmektedir.

Cemal Paşa, "Prens Sabahaddin Bey ortadan kaybolmuştu," diyor ve ekliyor: "İngiltere Elçiliği baştercümanı Fitz Maurice ile askeri ataşesi Tyrell tarafından korunduklarını, İngiliz resmi kuruluşlarından birinde olduklarını haber alıyordum ama, bir şey yapmak elde değildi."

Prens Sabahaddin'le Doktor Nihad Reşad dışında, olayla ilgisi görülenlerin hepsi yakalanır: Serdar Sıtkı, Hasan Amca ve Said'den sonra Satvet Lütfi, Binbaşı Avni, (Burunsuz) Tevfik, Zeki

Paşazade, Teğmen Lütfi, (sonradan bir ara Köprüler Müfettişi olan) Salih, (eski merkez memurlarından, Boşnak) Sıtkı ve (yazar Fazıl Ahmed Aykaç'ın kardeşi) Mahmud Beyler... Adları belirlenemeyen, dolayısıyla yakalanamayanlar da vardır. Bunlar, çok geçmeden Mahmud Şevket Paşa suikastını düzenleyeceklerdir. Ama 'Sabahaddin Bey çevresi' devre dışı kalmıştır...

'Babıali Baskını' sırasında öldürülen Harbiye Nazırı Nâzım Paşa (üstte) ve ondan dört buçuk ay sonra bir suikaste kurban giden Sadrazam (ve Harbiye Nazırı) Mahmud Şevket Paşa (sol üstte) ile dönemin 'İstanbul Muhafızı' Cemal Paşa (altta).

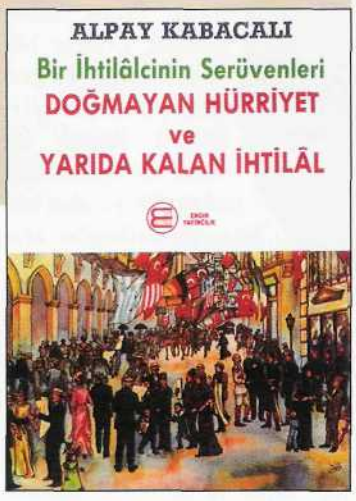
Cağaloğlu'ndaki İstanbul Muhafızlığı'nda başlayan sorgulamalara Cemal Bey de katılır. Birkaç gün aç ve uykusuz bırakma gibi 'hafif' işkencelerle de karşılaşan sanıklardan Hasan Amca, 1960'ta Vatan gazetesinde yayımlanan 'Yarıda Kalan İhtilal' başlıklı yazı dizisinde başından geçenleri uzun uzun anlatmaktadır. En ilginç sahne de şudur:

Sanıklardan Said, İttihat Terakki'nin Cağaloğlu'ndaki merkezinin kundaklanmasına kadar her şeyi sorgusunda anlatmış, bunlar tutanaklara geçirilmiştir. Cemal Bey, bu itirafların tutanaklarının yer aldığı dosyayı Hasan Amca'nın önüne bırakır. Hasan Amca, kendi kendine, "Olacak olmuş" deyip susar. Sonrasını kendi anlatımından

merakediyorum@googlegroups.com

II. Meşrutiyet dönemine eleştirel bakış

Alpay Kabacalı'nın bu sayfalardaki yazısının temel kaynağını oluşturan ve 'Bir İhtilalcinin Serüvenleri' üst başlığını taşıyan kitabının uzunca bir adı var: 'Doğmayan Hürriyet ve Yarıda Kalan İhtilal'. İlk baskısı 1989'da, ikinci baskısı 1995'te çıkan kitap, iki ana bölümden oluşuyor: İlk bölümde Kabacalı, Hasan Amca'nın yaşamını ve döneminin tarihsel olaylarını aydınlatmaya çalışıyor. İkinci bölümde ise Hasan Amca'nın 'Doğmayan Hürriyet' kitabı ve kitap hakkında yazılanlar veriliyor. İkinci Meşrutiyet sonrasını eleştirel bir gözle ele alan bu kitap için yazı yazanların (Burhan Felek, Kadircan Kaflı, Ahmet Emin Yalman, Melih Cevdet, Aziz Nesin, Hasan Pulur, vb.) hemen hepsi yapıtın, "dikkat ve ibretle okunmaya değer" olduğu kanısında birleşiyorlar.

aktaralım:

"Cemal Bey birdenbire döndü: 'Artık soruşturma sona ermek üzere. Yarın öbür gün, Sıkıyönetim Mahkemesi'ne gideceksiniz. Memlekete faydalı olan insanları korumak vatan borcudur. Biri böyle, başkası öyle düşünür, yeter ki memlekete, millete karşı samimi olsun...' dedi.

Sonra masadan Said'in dosyasını aldı. Sobaya doğru iki adım attı, çizmesinin burnuyla sobanın kapağını açtı, dosyayı içeri attı. (...) 'Şimdi,' dedi, 'Said'i yanına göndereceğim. İfadelerine gereken düzeni ver. Yarın akşam tekrar ifadesini alacağım. Bir iki gün sonra da gideceğinizi tahmin ediyorum. Bunun aramızda kalmasını takdir edersin.'

Bir ağabey edası ile bunları söylerken yüzüme dikkatli bakıyordu. Ben doğrusu şaşırmıştım. Sadece, 'Teşekkür ederim,' diyebildim."

İDAMIN EŞİĞİNDEN DÖNENLER

Harbiye Nezareti (bugün İstanbul Üniversitesi merkez binası) bahçesindeki 'Bekirağa Bölüğü' denilen hapishaneye gönderilen tutuklular, nezaret girişindeki çifte köşklerden birinde kurulan ve Divan-ı Harb-i Örfi denilen sıkıyönetim mahkemesinde yargılanırlar.

Sanıklardan bir kısmı yaşam boyu kalebentlik cezasına çarptırılır, bir kısmına 10 ya da 15 yıl hapis cezası verilir, bir kişi de aklanır. 'İpten kurtulmuş olmak', mahkumlarca büyük şans sayılır...

Sultanahmet Hapishanesi'ne konulan mahkumlar 'kalebent' olacakları yerlere gönderilmeyi beklerlerken, Mahmud Şevket Paşa suikasti patlak verir. İttihatçılar, suikast olayı davasıyla Taklib-i Hükümet davasının birleştirilmesini, 'Taklib-i Hükümetçilerin' yeniden yargılanmalarını (dolayısıyla, idamlarını) isterlerse de, Adliye Nazırı İbrahim Bey'in karşı çıkması üzerine bundan vazgeçilir.

BORÇ KARŞILIĞI AF

Aradan bir yıl geçer... Birinci Dünya Savaşı öncesi... Maliye Nazırı Cavid Bey, Paris'e gitmiş, kredi almak için Fransız hükümeti çevreleriyle ilişki kurmuştur. Ama bir türlü sonuç elde edemez. İttihatçılar, Mahmud Şevket Paşa davasında, yokluğunda idama mahkûm edilen Prens Sabahaddin'in Fransa Maliye Bakanı Caillot ile dostluğundan yararlanmak isterler. Bu da ancak Prens'in özel katibi ve yakın dostu Satvet Lütfi'nin araya girmesiyle sağlanabilecektir. Sinop'ta kalebend edilecek Satvet Lütfi, o sıralarda Sultanahmet Hapishanesi revirindedir...

Talat Paşa, ömür boyu kalebentliğe mahkum Satvet Lütfi'yi "dışarıya" çağırtıp onunla pazarlık eder: Paris'e gidip sorunu çözecek ve geri dönecek, ardından Taklib-i Hükümet sanıkları için af çıkarılacak...

Gerçekten de Satvet Lütfi Fransa'ya gidip döner; çok geçmeden de irade-i seniye (padişah buyruğu) ile Taklib-i Hükümet mahkumları affedilip özgürlüklerine kavuşurlar! ■

Sivil darbenin 'başı' olduğu iddia edilen Prens Mehmed Sabahaddin (sağda). Prensin özel katibi Satvet Lütfi'nin (Tozan) tutuklandıktan sonra çekilen fotoğrafı (en sağda).

Cam sanatı: Çeşmibülbül yeniden yaratıldı

popüler
tarih

tarih@mail.dunya-gazete.com.tr Aralık 2001 2.500.000 TL

40 yıl önce Afganistan

Hürrem Sultan
TARİHİN SEYRİNİ Mİ DEĞİŞTİRDİ?

Hüsrev Gerede'nin anılarındaki Atatürk

İLK KEZ POPÜLER TARİH'TE

212323 2001/12
DÜNYA Yayıncılık

Popüler Tarih ◆ ARALIK 2001 ◆ SAYI 16
HÜRREM SULTAN ◆ HÜSREV GEREDE'NİN ANILARINDAKİ ATATÜRK ◆ 40 YIL ÖNCE AFGANİSTAN

merakediyorum@googlegroups.com

Atatürk'ten sözünü sakınmayan bir silah arkadaşı

Hüsrev Gerede'nin anıları günışığında

Ölümüne dek Atatürk'ün yakınında bulunması, onun gerçek dostlarından biri oluşu, yeri geldiğinde düşündüklerini açıkça söyleyebilmesi, Hüsrev Gerede'ye ayrı bir saygınlık kazandırmıştır. İşte bu çağdaş ve aydın yurtseverin anıları, yakında günışığına çıkıyor.

SAMİ ÖNAL

Hüsrev Gerede (1886-1962) yakın tarihimizin askeri, politik ve diplomatik alanlarında önemli görevler üstlenmiş, değerli hizmetler vermiş bir devlet adamıdır. 1905'te 'piyade teğmeni' olarak başladığı ulusal görevini nice savaşlardan, kongrelerden, isyanlardan, politik çekişmelerden geçtikten sonra 1949'da diplomat olarak noktalayıp anılarını yazmaya başlar.

Hüsrev Gerede'den söz edilince aklımıza, Atatürk'le birlikte Samsun'a çıkan 18 kişiden biri oluşu, Kurtuluş Savaşı'ndaki üstün hizmetleri ve cumhuriyetimizin ilk yıllarındaki başarılı büyükelçilik görevi gelmektedir.

Ölümüne dek Atatürk'ün yakınında bulunması, onun gerçek dostlarından biri oluşu, yeri gel-

Hüsrev Bey ve Mustafa Kemal Paşa baş başa görüşüyorlar: Hüsrev Gerede'nin Ankara Komutanı olduğu 1921 ya da 1922 yıllarında çekilmiş bir fotoğraf.

diğinde düşündüklerini açıkça söyleyebilmesi, ona ayrı bir saygınlık kazandırmıştır. Sözün kısası Gerede, gerek Kurtuluş Savaşı boyunca gerekse Cumhuriyet'in kuruluşu ve Atatürk devrimlerinin yerleşip yaygınlaştırılmasında canla başla çalışmış çağdaş, yurtsever bir aydındır.

BALKANLARDAN KAFKASYA'YA

Hüsrev Gerede, 1886'da Edirne'de doğdu. Çocukluğu babası Mehmed Ali Paşa'nın görev yaptığı yerlerde geçti. Erzurum'da başlayan okul yaşamını babasının orada ölümü üzerine ailecek taşındıkları İstanbul'da sürdürdü. 1905'te Harp Okulu'nu, 1908'de Harp Akademisi'ni bitirdi. On yıllık süre içerisinde çok önemli askeri görevlerde bulundu. Adana Ermeni olaylarının bastırılması, Balkan Savaşları, Atina Askeri Ataşeliği, Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Ordusu ve Genelkurmay karargahındaki kurmaylık hizmetleri bunların arasında sayılabilir.

KARABEKİR'İN KURMAY BAŞKANI

Gerede, Mondros Mütarekesi'nin imzalanışı (30 Ekim 1918) sırasında Erzurum'da Kazım Karabekir Paşa'nın kurmay başkanıdır. Ancak sağlık sorunları nedeniyle izin alarak İstanbul'a gelir, bu gelişi ona yeni ufuklar açar, yeni görevler yükler.

O günlerde Mustafa Kemal Paşa da İstanbul'dadır. Şişli'de oturduğu evde, yeni atandığı Üçüncü Ordu Müfettişliği görevine gitme hazırlığı yapmakta, birlikte götüreceği subayların seçimiyle uğraşmaktadır.

Kendisine Erzurum'dan izinli olarak İstanbul'a gelen Kurmay Binbaşı Hüsrev Bey'den söz edilmiştir. O da Hüsrev Bey'i evine çağırıp görüşmüş, birlikte çalışma önerisinde bulunmuştur.

Hüsrev Gerede Kurtuluş Savaşı sırasında bir talimgahta atış yapıyor (solda). Altta ise Gerede'nin 1927 yılında, Sofya'da Büyükelçi iken çektirdiği bir fotoğraf.

Anılar neden yayımlanamadı?

Hüsrev Gerede anılarını dört kitapta yayımlamayı düşünmüş, ancak yaşadığı dönemde, üçüncü sıradaki 'İran Hatıratı'nı yayımlayabilmiştir. 'Harp İçinde Almanya' ise ölümünden uzun yıllar sonra kitaplaşmıştır.

Hüsrev Gerede'nin anılarının en önemli bölümünü oluşturan 'Atatürk' ve 'Kurtuluş Savaşı' yazıları, Osmanlıca el yazısı notlar halinde, dosyalar içerisinde kalmış... Bu notların temize çekilip yayına hazır duruma getirilememesi, Ankara'da yedek subaylığını yaparken bir bomba eğitimi sırasında ölen büyük oğlu Faruk yüzündendir.

Oğlunun ölümü, Hüsrev Gerede'yi derinden sarsmış, kaleme aldığı anılarına gösterdiği özenin azalmasına, yazdıklarını yeniden gözden geçirememesine neden olmuştur. Belki bu işi daha sonraki yıllar yapacak, anılarını derleyip toparlayarak yayına hazır duruma getirecekti. Ancak bu kez de kendisi ölünce (1962), Gerede'nin 'Atatürk' ve 'Kurtuluş Savaşı' üzerine yazdığı anılar, dosyalar içerisinde, karışık notlar halinde kalmış, düzenlenip yayımlanmak için başka kişilerin yardımına ihtiyaç duyulmuştur.

Sayın Dr. Selçuk Gerede bu konuda bizden yardım isteyince, niye yalan söyleyelim, böyle bir istekten kıvanç duyduk. Hüsrev Gerede gibi değerli bir asker ve devlet adamının yayımlanmamış notlarından çok şey öğreneceğimizi tahmin ettik. Tahminimizde yanılmamışız. Sekiz ay süren yorucu ancak o ölçüde de zevkli bir çalışma sonucu, iki ayrı cilt halinde yayına hazırladığımız dosyalardan, yakın tarihimizle ilgili çok değerli bilgiler edindik.

Bu sayfalardaki satırlar, Hüsrev Gerede'nin anılarının Atatürk'le ilgili cildinden alınmıştır. Bir başka yazımızda da Gerede'nin Kurtuluş Savaşı anılarından söz ederek alıntılar yapacağız.

merakediyorum@googlegroups.com

Yıl 1920: Aralarında Hüsrev Bey'in de bulunduğu bir grup milletvekili, Mustafa Kemal Paşa ile birlikte, Meclis balkonundan bir geçit resmini izliyor (en üstte). Ve yıl 1931: Hüsrev Gerede (üstteki fotoğrafta, sağdan üçüncü) Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ile birlikte Meclis'in açılış oturumundan çıkıyor.

18 KİŞİLİK SAMSUN EKİBİNDE

Bu öneriyi benimseyen Hüsrev Gerede, Mustafa Kemal Paşa'nın 18 kişilik ekibi içerisinde yer alarak 16 Mayıs 1919'da Bandırma vapuru ile Samsun'a hareket eder. Mustafa Kemal Paşa ile aralarındaki dostluk ve yakın çalışma arkadaşlığı bu yolculukla başlar, Atatürk'ün ölümüne dek sürer.

Hüsrev Gerede, bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu hazırlayan tarihsel olayları ön sıralarda yaşamıştır. Son Osmanlı Meclis-i Mebusan'ına Trabzon Milletvekili olarak gir-

miş, Meclis'in İngilizler tarafından dağıtılması üzerine Ankara'ya geçerek yine aynı görevle Büyük Millet Meclisi'ne katılmıştır.

Gerede, Kurtuluş Savaşı'nın sürdüğü günlerde, Atatürk'ün emriyle cepheye gitmemiş, Ankara'da kalarak BBM üyelerini savaşla ilgili konularda bilgilendirmiştir.

DIŞİŞLERİ YILLARI

Büyük Millet Meclisi'nin açılışından sonra Gerede, Bolu ve yöresi müfettiş ve komutanlığına atanır. Amaç o bölgedeki isyanları bastırmaktır. Ancak Gerede ve yanındaki üç milletvekili arkadaşı, isyancılar tarafından tutsak edilip Düzce'ye götürülerek hapsedilirler.

Hapisten kurtulup Ankara'ya dönen Gerede'ye milletvekilliğinin yanı sıra Ankara Komutanlığı görevi de verilir.

Gerede, Cumhuriyet'in ilk yıllarından emekli olduğu 1949'a dek Dışişleri Bakanlığı örgütü içerisinde önemli görevler üstlenir. İki kez de milletvekilliği yapar. Anılarını emekli olduktan sonra kaleme alır.

Atatürk'e ilişkin anılarını yazdığı günlerde, Hüsrev Gerede notları arasında şu satırlara da yer verir: "Anılarımda (Atatürk'ün) üstün nitelikleri olduğu kadar, insani kusurları da apaçık, tam anlamıyla tarafsız bir gözle yazılmış, bildiğim ve duyduğum eksiklikleri, ilginçlikleri de anlatılmıştır. Unutulmamalıdır ki, arkalarında yalnızca övgü sözleri ve övgü şiirleri bırakanlar, tarihe yardım etmemişlerdir."

Hüsrev Gerede'nin Atatürk'e ilişkin anılarının yer alacağı kitaptan seçtiğimiz kimi bölümleri, şimdi bu sayfalarda, Popüler Tarih dergisi okurlarına sunuyoruz...

Başında fesiyle, Hüsrev Gerede'nin bir çocukluk hatırası (solda) ve yıllar sonra 1915'te, Kurmay Binbaşı Hüsrev Bey, Kafkas Cephesi'ndeki Ordu Harekat Başkanlığı masasında (üstte). Yıl 1943; Hüsrev Gerede ve eşi Lamia Gerede, Ankara'da yedek subay olan oğulları Faruk'a İstanbul'dan ithaflı fotoğraflarını gönderiyorlar (sol altta). Emekli Büyükelçi Gerede (altta, soldan ikinci) 1950'lerde, dönemin başbakanı Adnan Menderes ile bir resepsiyonda.

Yıl 1905, Hüsrev Bey genç bir teğmen (solda). Kurmay Yüzbaşı Hüsrev Bey, Harp Akademisi'ni bitirdiği yıllarda (üstte). Kurmay Binbaşı Hüsrev Bey, I. Dünya Savaşı yıllarında Kafkas Cephesi'nde Ordu Harekat Başkanı idi (sağda).

merakediyorum@googlegroups.com

'İnsanların içyüzünü sofrada keşfederdi'

"İçkiyi haddinden fazla içerdi. Sofrasında bulunmak onurunu taşıyanlardan da kendisine uymalarını isterdi. Sağlığını bozan bu içki alemlerinde bedensel dayanıklılığının çokluğu çevresindekilerin sersemleşmelerine, dayanma güçlerini yitirmelerine, ancak kendisinin zihnen ve bedenen sapasağlam kalmasına olanak veriyordu.

(...) Atatürk'ün sofrasının bir takım dalkavuklarla işgüzarlar ve yalakalar için kişisel çıkar sorunu olduğu savı yalan değildir. Fakat gerçekte bu sofra değerli, özverili arkadaşları için bir okuldu. Devlet yönetimine ait buyruklarını bakanlara burada verir, çetin işlere göndereceği elçilerine yerine getirmelerini istediği görevlerini burada anımsatır, devrim alanında yapacağı büyük işlerin tasarımını burada aşılamaya çalışır, tarih, dil, kültür çalışmalarını burada yapar, sofrada bulunanlara sorular sorarak görüşlerini dinler, içki aleminin verdiği serbestlikten yararlanarak görevlendirdiği, görevlendireceği insanların içyüzünü, karakter ve niteliklerini burada keşfederdi."

Mustafa Kemal Atatürk, 'sofrasında' (altta) ve manevi kızı Rukiye'nin düğününde (sağ üstte).

'Bedensel dayanıklılığı imrenilecek bir örnekti'

"Atatürk sıkıntılara dayanıklı bir komutandı. Yakından tanık olduğum bir olay bu görüşümü kanıtlar. Olay şöyle gelişmişti: Sakarya savaşı öncesinde Atatürk bir gün Ankara'da atına binmek üzere ayağını üzengiye atmış, eliyle de atın yelesinden tutmuştu. O anda emir subayı, Paşa'nın sigarasını yakmak için kibrit çakınca, alevden ürken at Gazi'yi yere vurmuş, birkaç kaburgasının kırılmasına neden olmuştu.

Kırılan kaburga kemikleri Paşa'nın ciğerlerine batıyor ve büyük acı veriyordu. Operatör Dr. M. Kemal, kırıkları dışarıdan plasterle tutturdu, birkaç gün zorunlu dinlenme önerdi. Fakat o, 22 gün süren ve Kurtuluş Savaşı'nın en önemli sayfasını oluşturan Sakarya Muharebeleri'ni yönetmek için atını cepheye sürdü.

Ağır ve tehlikeli durumlarda göreve koşarak gitmesi ve yönetimin başından ayrılmaması genel gidişat için büyük yarar sağlamıştır. Çaresi olmayan ilk ve son hastalığının dayanılmaz acılarıyla pençeleşirken, rahatsızlığını sezdirmeden askerlerinin tören geçişini saatlerce ayakta izlemesi de bedensel dayanıklılığının imrenilecek yüce bir örneğidir."

'Devrimci arkadaşlarının bekar kalmalarını isterdi'

"Atatürk, devrimci arkadaşlarının bekar kalmalarını isterdi. Evlenenlerin yurt ve ulus işlerine yeterince zaman ayıramayacaklarından, kendilerini veremeyeceklerinden korkardı. Bence gerçek düşüncesi bu değildir. Bu düşünce aslında, mutlu ve tatlı aile yaşamının mücadele azim ve gücünü azaltmaması konusunda bir anımsatmadır. Gazi'nin bazı arkadaşlarının bekar kalmalarını istemesini ve ruhsal isyanını, ben iki nedene bağlamaktayım.

Birincisi, özel yaşamında bu arkadaşlarının sürekli olarak yanında bulunmalarını istemesi; ikincisi de, kendisinin evlilik denemesinde uğradığı şanssızlık ve aradığı iç huzurunu bulamamasıdır.

Eğer o, savaş alanlarında ve

siyasal yaşamında gösterdiği başarı ile yakaladığı şansı evlilikte yakalamış olsaydı, durum çok farklı olurdu. En azından bu çelik yapılı kahramanın ev yaşamı düzene girer, gece gündüz çalışır durumda olan zekası gereksinim duyduğu sükunete kavuşur, bunu yatıştırmak için alkol, nikotin, kafein almaz, sevgi, sevecenlik ve huzur soluyarak erken çökmez, daha çok yaşardı."

'Zeybek figürleri arasına fokstrot karıştırırdı'

"Çok hafif ve zarif dans ederdi. Hiç unutmam, kızlarından Rukiye'nin Dolmabahçe Sarayı'nda düğünü yapılıyordu. Düğünde beden eğitimi uzmanlarından saygıdeğer Selim Sırrı Bey de vardı. Gazi, Selim Sırrı Bey'den yeni hazırladığını duyduğu Zeybek oyununu göstermesini rica etti. Selim Sırrı Bey, eski Yunan danslarından esinlenen zeybek oyununun güzel parçalarından oluşan bir gösteriyi kızıyla birlikte sundu. Gazi dayanamadı. Yeniden müzik çaldırarak manevi kızı, güzel dans eden Nebile ile bir zeybek oynadı. Biçimli vücudu ile frakı içinde kollarını havaya kaldırarak bir diz çöküşü vardı ki, insana Aydın dağlarında Yunanlılara pusu kuran kahraman Mestan efelerini anımsatıyordu. Gazi bu görünüşü ile üzerindeki frak yerine başında oymalı fes, belinde yatağan, omuzlarında fişeklikler taşıyan bir savaşçı izlenimi veriyordu. Zeybek figürleri arasına fokstrot karıştırması da, dağlardan inen bir efenin salonda barışçı olarak çağdaş danslar ettiğini, Türk'ün bu iki kimliğini çok güzel kaynaştırdığını göstermekteydi."

'Latife Hanım, siyasal hırsa da kapılmıştı'

"Latife Hanım, iyi eğitim görmüş, kibar, terbiyeli, hoşsohbet bir genç kızdı. İyi derece Fransızca biliyor, yakın akrabalarından Halit Ziya Uşaklıgil'den okuduğu Türkçeyi çok güzel kullanıyordu. Tüm bu özellikleri ve uygar kişiliğiyle ilgisini çektiği içindir ki, Atatürk bir süre onunla evlendi.

Ancak taşıdığı üstün özelliklere karşılık Latife Hanım, nasıl olup da Atatürk gibi yüce bir kişinin Türk ulusu için gerekliliğini anlayamadı, kendi kişiliğinden özveride bulunamadı? İşin bu yönü anlaşılamaz.

Bilindiği gibi Latife Hanım, siyasal hırsa da kapılmış, Gazi'nin yurt gezilerinde çarşafı ve peçesiyle halka nutuklar söylemeye kalkmıştır. Atatürk'ün sonradan bana anlattığına göre, eski Çankaya Köşkü'nün bahçesinde sesini, davranışlarını eğitip düzeltmek için Demostenes gibi hitabet çalışmaları yaparmış. Bir bakıma Atatürk'le eşit olma, rekabet etme gibi çocukça davranışlar içine girermiş. Meclis'teki muhalif milletvekilleriyle iletişim kurmaktan zevk aldığını da yine Gazi anlatmıştı. (...) Latife Hanım, ne yazık ki büyük bir askerin, komutanın önünde komutan olunamayacağını, büyük bir devlet başkanının hukukunun paylaşılamayacağını bilemiyordu. Bu bilgisizlik, büyük devlet adamının ev yaşamını dengesizliklerle, güçlüklerle zehirlemiş, sonunda Latife Hanım'ın pişman olup ağlamasına, elindeki tarihsel nimeti kaçırmasına neden olmuştur." ■

Atatürk, dans ediyor (üstte). Mustafa Kemal ve Latife Hanım'ın evliliği, 10 Mart 1923 tarihli L'Illustration dergisinin kapak konusuydu (altta). Mustafa Kemal Paşa, Sakarya Savaşı sırasında İsmet Paşa ile birlikte orduyu denetliyor (sol altta).

merakediyorum@googlegroups.com

İstanbul Milli Sanayi Birliği

MURAT KORALTÜRK

1920'lerin ortalarından 1950'lerin başlarına kadar geçen sürede ticaret odalarından bağımsız sanayi odalarının kurulması çabalarında, İstanbul Milli Sanayi Birliği önemli bir adımdır.

İstanbul
MİLLİ SANAYİ BİRLİĞİ

6 / 8 / 931

Muhterem Efendiler,

Günden güne millî bir mevcudiyet halini alan sanayi birliğimiz münhasıran kendi vesaitile uğurda yerli mallar sergisini açmak mahiyetine nail olmuştur.

11 Ağustos 931 Salı günü saat 16 (on altıda) küşat merasimi Galatasaray lisesinde icra edileceğinden teşriflerile bu hayırlı günü teşrif etmenizi bilhassa rica ve bilvesile teyidi hürmet eylerim efendim.

1908'de II. Meşrutiyet'in ilanıyla Osmanlı topraklarında, yalnızca siyasal alanda değil, ekonomik ve toplumsal yaşamda da görece bir özgürlük havası esmeye başlar.

Örgütlenme özgürlüğüyle birlikte, hem siyasal parti ve dernekler hem de çeşitli girişimci örgütleri ve mesleki dernekler kurulur.

İttihatçıların 'milli burjuvazi' yaratma yolunda adımlar attıkları bu dönemde, sermayenin 'Türkleştirilmesi' yani Müslüman-Türk unsurların ekonomide egemen hale gelmesi amacına hizmet eden örgütler de faaliyete geçmeye başladılar.

İkinci Meşrutiyet'le Osmanlı devletinde esmeye başlayan özgürlük rüzgarları, 1913 Babıali Baskını ile mutlak iktidarını ilan eden İttihat-Terakki ve onun önderliğinde girilen Birinci Dünya Savaşı yıllarında, yerini yine olağanüstü koşullara bağlı olarak, sıkı bir yönetime bıraktı. Ardından gelen Mütareke ve işgal yıllarında ise toplumun kısılan soluğu hepten kesildi.

1923'te ticaret odalarından bağımsız sanayi odalarının kurulması görüşü savunuluyordu...

EKONOMİDE İTTİHATÇI ÇİZGİ

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılması ve ardından yaşanan diplomatik zaferlerden sonra Ankara, İstanbul'daki güç odaklarını ve muhtemel rakip iktidar kaynaklarını çeşitli vesilelerle tasfiye etti. Başka bir deyişle Kemalizm, İttihatçılığa karşı savaş açtı. İttihatçılığı tasfiye etmeye çalıştı. Ancak bununla birlikte, özellikle ekonomide, 'İttihatçı çizgi' izlenmeye devam etti. Yani bir ulusal burjuvazi yaratmak rüyası veya bir yerli girişimci sınıf yaratma süreci, hız kazanarak yeniden ekonominin gündemine geldi oturdu. Böylece İttihatçılarla başlayan 'yerli girişimci' yaratma süreci, Cumhuriyet döneminde, azınlıklardan arınmış bir ekonomi yaratma biçimini aldı.

Bu sürecin başlangıcında daha Cumhuriyet bile kurulmadan, hemen Mütareke döneminin ardından, 1922 yılı sonlarında, İstanbul'da 'Milli Türk Ticaret Birliği' ortaya çıktı. 1923 İzmir İktisat Kongresi'nin gerçekleştirilmesinde ve 'İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası'nın Türkleştirilmesinde önemli rol oynayan Milli Türk Ticaret Birliği; hükümetin, ticaret sermayesinin çıkarları doğrultusunda iktisat politikaları izlemesi için yoğun faaliyetler gösterdi. Bu arada, İzmir'de de ticaret birliği kuruldu.

1920'ler boyunca Türkiye ekonomisinde, ticaret sermayesinin etkin faaliyetleri yanında, ticaret sermayesiyle karşılaştırıldığında o derece etkin olmasa da,

hangi şartlarda kuruldu?

sanayi sermayesinin de bazı girişimleri oldu.

Bu girişimler içinde, ticaret sermayesini çatısı altında toplayan İstanbul ve ardından İzmir'de de kurulan 'Milli Türk Ticaret Birliği' gibi; sanayi sermayesini de çatısı altında toplayan İstanbul, İzmir ve daha sonra Bursa'da kurulan 'Milli Sanayi Birlikleri' öne çıktı.

SANAYİ BİRLİĞİ FİKRİ

İstanbul Milli Sanayi Birliği'nin kuruluşu, ticaret odalarından bağımsız sanayi odalarının kurulması talepleri çerçevesinde söz konusu oldu.

Osmanlı devletinde 1884 yılında ticaret odalarından bağımsız sanayi odaları kurulmasına girişilmiş ancak bu girişim başarıya ulaşamamıştı. Osmanlı zamanındaki ilk girişimin dışında, Cumhuriyet döneminde, 1950 öncesinde de ticaret odalarından bağımsız sanayi odalarının kurulması talepleri ortaya çıkmış ve bu yolda bazı tartışmalar da olmuştu.

1923 İzmir İktisat Kongresi'nde sanayi grubu, ticaret odalarından bağımsız sanayi odalarının kurulması görüşünü savunuyordu. Ancak 1925'teki 655 Sayılı Odalar Kanunu bunu mümkün kılmadı. İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası bünyesinde bir sanayi şubesi oluşturulduysa da sanayi kesimi bunu yeterli bulmadı.

1920'lerin ortalarından 1950'lerin başlarına kadar geçen sürede ticaret odalarından bağımsız sanayi odalarının kurulması için harcanan çaba ve gayretlerin temelinde, ticaret sermayesiyle sanayi sermayesi arasındaki çekişme yatıyordu.

Başka bir deyişle, sanayi sermayesinin hükümetten 'koruyucu bir gümrük politikası' talep etmesine karşı olan ticaret sermayesi, aralarındaki çekişmelerle, ticaret odalarından bağımsız sanayi odalarının kurulmasıyla ilgili tartışmaları alevlendiriyordu. Buna bağlı olarak, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası bünyesinde gerektiği gibi temsil edil-

İzmir İktisat Kongresi'ne katılan üyelerden bir bölümü (solda). Kongre, 4 Mart 1923'te sona ermişti. Milli Sanayi Birliği'nin, 11 Ağustos 1931 günü, bir yerli mallar sergisi açılacağını üyelerine duyuran yazısı (sol sayfada).

merakediyorum@googlegroups.com

1929 yılında İstanbul Milli Sanayi Birliği'nin Galatasaray Lisesi'nde gerçekleştirdiği sergiden görüntüler (soldan sağa, üstteki ilk üç fotoğraf). 1930'da Ankara'da gerçekleştirilen Yerli Mallar Sergisi (sağ sayfada, sağdaki fotoğraf).

Öncü bir girişimci: Süreyya Paşa

Süreyya (İlmen) Paşa, 1874-1955 yılları arasında yaşamıştır. Subay olarak hayata atılmış; tuğgeneralliğe kadar yükseldikten sonra ordudan ayrılmış ve 1916'da ilk sınai girişimi olarak Balat'da bir dokuma fabrikası kurmuştur. Cumhuriyet'in ilanından sonra CHP örgütü içinde görev alan Süreyya Paşa, 1927'de İstanbul Milletvekili seçilir. 1930'da Serbest Fırka'ya geçer. 1927'de bir diğer önemli iktisadi girişimi olan Üsküdar-Kadıköy ve Havalisi Halk Tramvayları Şirketi'ni kurar. Aynı yıl, Kadıköy'de Süreyya Sineması'nı yaptırır. Maltepe'de kendi adıyla anılan 'Süreyya Plajı'nı hizmete açar *(afişi sağda)*. Kent yaşamına ilişkin bazı hizmet sektörlerinin gelişimde öncü bir girişimci olan Süreyya Paşa, İstanbul'un Kadıköy yakasının modern anlamda kentsel gelişiminde önemli bir rol de oynamıştır. Süreyya İlmen, otobiyografik çalışmalarını ve kimi girişimlerini de kitaplaştırmıştır.

mediklerini düşünen sanayiciler, ticaret odasından bağımsız bir sanayi odası çatısı altında örgütlenmek istemekteydiler.

BİRLİĞİN KURUCULARI

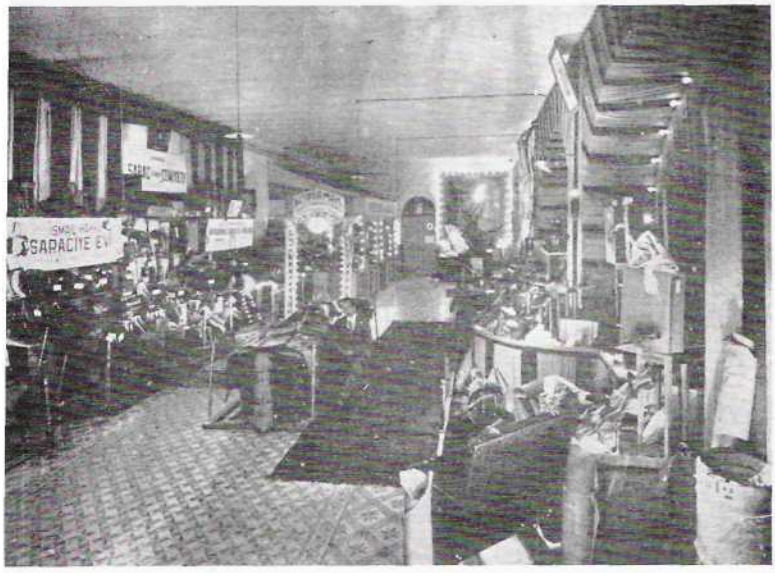
1920'lerin ortalarında başlayan bu tartışmalar ancak 1927'de bir sonuç verdi: İstanbullu bir grup sanayici, odalar dışında, İstanbul Milli Sanayi Birliği'nin çatısı altında toplandı.

Birliğin kurucuları Balat İplik Fabrikası sahibi Süreyya Paşa, Bakırköy Nebati Yağ Fabrikası sahibi Sakızlı Selim Bey, madeni eşya fabrikası sahibi Karacaovalı Salih Bey, trikotaj fabrikası sahibi Mehmet Şinasi Bey, sabun fabrikası sahibi Tevfik Bey, debagat fabrikası sahibi İsmail Hakkı Bey ve Unkapanı kereste fabrikası sahibi Şevki Bey idi. Cumhuriyet'in 10. yılında üye sayısı 259'a yükselmişti. Aynı yıl İzmir'deki sanayi birliğinin üye sayısı ise elli civarındaydı.

Tüzüğünde İstanbul Milli Sanayi Birliği'nin kuruluş amaçları, Türk sanayini geliştirmek; sanayiye ilişkin yasa ve düzenlemeler konusunda ilgili kuruluşlara görüş bildirmek; işçi ve işveren arasında aracılık yapmak; haksız rekabete karşı mücadele etmek; üretim araçları ve ulaşımın maliyetlerini ucuzlatmaya çalışmak; ulusal sanayi ürünlerinin ülke içinde tüketimini artırmak; 'teşvik-i sanayi bankası' kurmak yönünde fabrikatörler nezdinde girişimlerde bulunmak olarak ifade edilmekteydi.

Yine aynı tüzükte bu amaçlar doğrultusunda, birliğin yurtiçi ve yurtdışıyla sınai ve ticari ilişkiler kurmaya çalışacağı, sanayinin gelişmesi için her türlü etkinlik ve yasal düzenlemelerle ilgili kongre, toplantı, yarışma ve sergiler açacağı, yayınlarda bulunacağı; sanayiye ilişkin olarak üyelerle bilgi alışverişinde

bulunacağı; sanayi hakkında yurtiçi ve yurtdışında propaganda çalışmaları yapacağı; ülkenin üretim ve çıkarları için araştırmalarda bulunacağı ve bilgi toplayacağı belirtilmekteydi.

AĞUSTOS AYI SERGİLERİ

İstanbul Milli Sanayi Birliği, tüzüğünde belirtilen amaçlar doğrultusunda çeşitli etkinlikler ortaya koydu. Birçok yayın yaptı. Her yıl ağustos ayında, yerli sanayi ürünlerinin yer aldığı sergiler düzenledi. Ancak tüzüğünde yazılı olmamakla birlikte, İstanbul Milli Sanayi Birliği'nin de güttüğü en önemli amaç, ticaret odasından bağımsız bir sanayi odası kurmaktı.

Birliğin 1920'ler ve 1930'lar boyunca süren faaliyetleri, bu sonucu doğuramadı. 1940'ların sonuna doğru ticaret odalarından bağımsız sanayi odalarının kurulması tekrar gündeme geldi. 1950 yılında kabul edilen ve ticaret odalarından bağımsız sanayi odalarının kurulmasına olanak tanıyan 5590 Sayılı Yasa'nın hazırlık çalışmaları sırasında, İstanbul Milli Sanayi Birliği etkin faaliyetler gösterdi. 1952'de İstanbul Sanayi Odası'nın kurulmasıyla da, işlevsiz kalan Birlik dağıldı. ■

Süreyya Paşa anlatıyor: 'Ticaretimiz sanayimize düşman'

16 Mayıs 1926 tarihinde İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası azalığına sicil 1562 numara ile intihap edilmiştim... [Odanın] otuz kadar üyesi vardı. Bu otuz tüccar azanın içinde beş kadar resmen, sözde, sanayici aza bulunuyordu. Halbuki bu beş zattan, benimle Havlucu Recep Bey'den başka hiçbir kimse sanayie mensup değildi. Diğer üç zattan birisinin Boğaziçi'nde dalyanı varmış. Dalyan sahibi olmak bir sanayici olmak demek değildi. Diğer iki zatın ise sanayiyle hiç alakası yoktu. Ticaret ve Sanayi Odası namını taşıyan bu odada sanayiye hiç ehemmiyet verilmiyordu. Mütebaki (geri kalan) yirmi beş azanın içinde de Liman İşleri Müdürü Sayın Hamdi Başar'la Ticaret Müdürü Muhsin ve Ziraat Bankası Müdürü gibi hükümete mensup birkaç zat istisna edilecek olursa, mütebaki ekseriyeti ithalat ve ihracat tüccarları teşkil ediyordu. (...) Malum olduğu üzere, o sıralarda Halk Fırkası'nın umdeleri meyanında devletçilik meselesi daha dahil olmamıştı. Her şey serbest idi.

Altı oklu bayrak henüz dalgalanmıyordu. Nihayet düşünmeye başladım: Avrupa hükümetlerinde olduğu gibi ticaret odasından ayrılarak müstakil bir sanayi odasının teşekkülüne kalkıştım. Bunun için de tekliflerde bulundum.

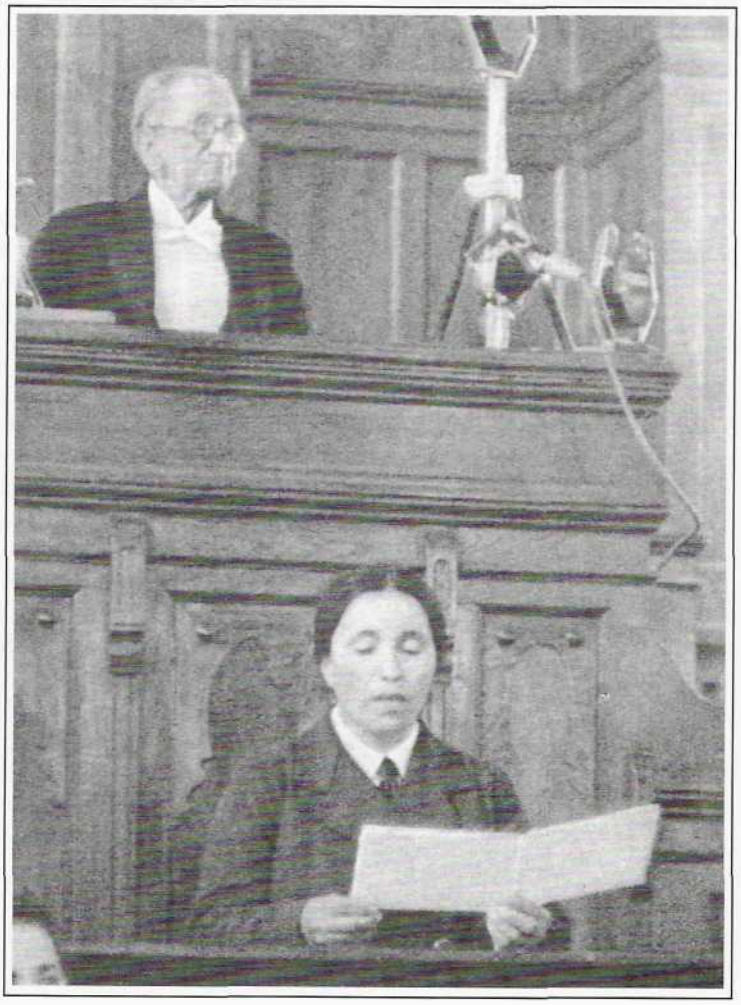
Oda erkanıyla aramızda fırtınalar koptu; bu fırtınalar neticesinde, göz boyamak kabilinden, odada bir sanayi komisyonu teşkil edildi. Hariçten, pek muhterem Profesör Nizamettin Ali (Sav) Beyefendi bu komisyonun reisliğine getirildi. Ben de bu komisyonun raportörü oldum. Sözde sanayimize birçok tetkikatta bulunacaktık ve sıra numarasiyle raporlarımızı, tetkikatımızı, ticaret ve sanayi odasının neşriyatı meyanında, tabettirecektik; mamafih birinci numarası olan yün ve yün ipliği ve mensucatı sanayi ve istikbali namı altında vücude getirdiğim risalenin neşredilip edilmemesi oda meclisinde birçok münakaşaları mucip oldu. (...) İşte şu hal, ticaretimizin sanayimize ne kadar düşman olduğunu pekâlâ gösteriyordu.

merakediyorum@googlegroups.com

Ankara Milletvekili Satı Çırpan'ın öyküsü

Kadınlar politika sahnesinde

Türkiye'de kadınlar, milletvekili seçme ve seçilme hakkını, üç aşamalı bir geçiş döneminden sonra, 5 Aralık 1934 günü çıkarılan yasayla elde ettiler. İlk seçimlerde Meclis'e giren 18 kadın milletvekilinden biri, Satı Kadın da politikada Cumhuriyet'in öncü kadınlarının simgesi haline geldi.

TBMM'de 1935-1939 döneminde Ankara Milletvekili olan Satı (Çırpan) Kadın, Meclis kürsüsünde.

ERTAN ÜNAL

Cumhuriyet'in temel harcı olan devrimler peş peşe gerçekleştirilirken, çıkarılan Medeni Kanun ile de Türk kadını sosyal alanda önemli bir adım attı. 1926 yılında yürürlüğe giren bu yasayla Türkiye'de kadınlar, medeni hakların tümüne kavuşurken, eğitim alanında da ileri adımlar atıyorlardı. İlk kadın doktorların göreve başlaması (1927), Ankara Barosu'na ilk kadın avukatların kabul edilmesi (1928), bu alanda görülen ilk gelişmelerdi.

Artık sıra siyasi haklara gelmişti. Türk kadını siyasal hayata ilk adımını, 5 Nisan 1930 günü Belediyeler Yasası'nın kabulüyle attı. Kanunun TBMM'de 198 oyla kabul edilerek -117 milletvekili oylamada hazır bulunmamıştı- yürürlüğe girmesi, o tarihte ülke nüfusunun çoğunluğunu oluşturan kadınlar arasında büyük sevinç yarattı. Kadınlar Birliği, yurdun muhtelif yerlerinde mitingler düzenledi.

Cumhuriyet

Bugün gazetemiz 12 sahifedir

Türk kadını haklarının en büyüğünü aldı

Büyük Millet Meclisi, dün yaptığı tarihî toplantıda kadınların meb'us seçme ve seçilmelerini alkışlar arasında ittifakla kabul etti

Millet Meclisi dün intihabın yenilenmesine de karar verdi

Meb'us intihabı kanunu tadil edildi, tadilât dün akşam hükûmetçe vilâyetlere bildirildi ve hazırlıkların süratlendirilmesi istendi

Kıyafet kanunu lüzumsuz asabiyet uyandırdı

Yunanlılara ne oluyor?

İlk günlerin heyecanı geçtikten sonra, özellikle sosyal hayatta sivrilmiş ve Kadınlar Birliği'nde görev almış kadınlar; kanunun kendilerine verdiği haktan yararlanmak ve Cumhuriyet Halk Partisi'ne girmek istediler. Bu alanda ilk adımı, Ankaralı öğretmen Afet Hanım (Profesör Afet İnan) attı. Afet Hanım böylece 'ilk partili kadın' ya da 'parti üyesi ilk kadın' unvanını da aldı.

KADINLAR BELEDİYE'DE

Yeni Belediyeler Yasası'na göre 6 Ekim 1930 günü yapılan seçimlerde, Türk kadını siyasal hayattaki 'ilk' temsilcilerini belediye meclislerine gönderiyordu. Cumhuriyet Halk Partisi ile Serbest Cumhuriyet Fırkası (SCF) arasında çekişmeli bir şekilde geçen seçimler, yeni bir parti olan SCF'nin yenilgisiyle sonuçlanmış, iki partinin listesinde de çok sayıda kadın aday yer almıştı. İstanbul'da CHP listesinden Belediye Meclisi'ne erkek adayların yanı sıra 5, İzmir'de de 2 kadın aday girmişti.

Türkiye'nin ilk kadın belediye başkanı ise bu yasanın kabulünden tam 20 yıl sonra Mersin'de seçilecekti.

1930-33 döneminde belediye meclislerinde yoğun bir çalışma gösteren ve 'siyasi rüştünü' kanıtlayan Türk kadını, siyasal hayattaki ikinci aşamasını 1933 yılında yaptı. 7 Nisan 1924 tarihli Köyler Yasası'nın 24 ve 25. maddelerinin değiştirilerek köylerde muhtar ve ihtiyar heyeti seçimlerinde, Türk kadınına seçme ve seçilme hakkı verilmesi kabul edildi.

Yasanın 26 Ekim 1933 günü yürürlüğe girmesinden iki hafta sonra, Türkiye'nin ilk kadın muhtarı seçiliyor ve göreve başlıyordu. Aydın'ın Çine ilçesi, Demirdere köyünde muhtar seçimini, 'Gül Hanım' adlı genç bir kadın tüm erkek rakiplerini alt ederek kazanmış, böylelikle Türkiye'nin ilk kadın muhtarı sıfatını almıştı.

Şimdi sıra üçüncü ve en büyük adıma gelmişti... O da çok değil, bir yıl sonra gerçekleşti.

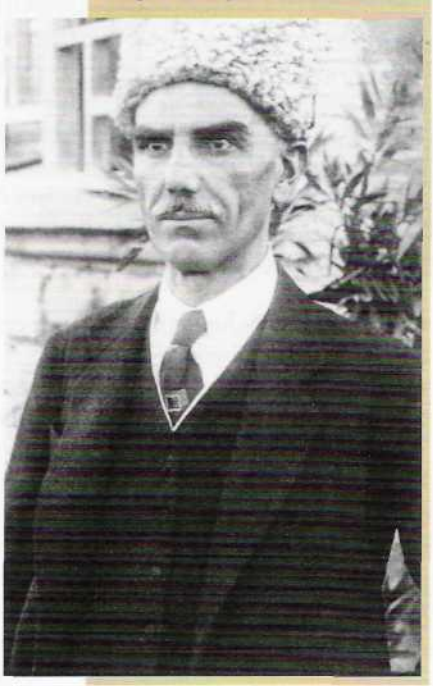
Kadınların siyasal hayatındaki üçüncü ve en önemli aşamayı; 5 Aralık 1934 günü Malatya Milletvekili İsmet İnönü ve 191 arkadaşının imzasını taşıyan ve kadınlara milletvekili seçilme hakkı tanıyan yasanın kabulü sağladı.

Yasa teklifinin gerekçe-

Tunalı Hilmi Bey'in girişimi

İkinci Meşrutiyet'in ilanıyla sosyal alanda bazı haklara kavuşan Türk kadınına siyasal haklarının tanınması için ilk girişim, 1923 yılında Bolu Milletvekili Tunalı Hilmi Bey tarafından yapıldı.

Tunalı Hilmi Bey, 1923 Meclisi'ne o günün şartları içinde yadırganabilecek olan bu yasa teklifini getirirken, Türk kadınına toplum içinde gereken yerin verilmesi gerektiğini, Kurtuluş Savaşı'nda gösterdiği yararlılığın bu hakkı onlara kazandırdığını düşünüyordu: Kara Fatma'lar, Asker Saime'ler, Binbaşı Ayşe'ler bu kitlenin içinden çıkmıştı. Ancak aralarında çeşitli tarikat şeyhlerinden bölge ağalarına kadar pek çok tutucunun bulunduğu Meclis'te, bu teklif aleyhine yükselen sesler, yasanın kabulünü önledi. Tunalı Hilmi Bey kürsüden güçlükle inerken, kadınlara oy hakkı sağlanması için yapılan ilk girişim sonuçsuz kaldı.

6 Aralık 1934 tarihli Cumhuriyet gazetesi, kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkının tanınmasını 'manşetten' duyurmuştu.

merakediyorum@googlegroups.com

Satı Kadın, milletvekilliği sona erdikten sonra köyüne döndü. Aşağıdaki fotoğraf 1955'te, Satı Kadın'ın ölümünden 18 gün önce çekilmiş ve 1956'da Hayat dergisinin ilk sayısında yayımlanmıştır.

Satı Kadın anlatıyor: 'Ata ile nasıl tanıştım?'

Satı Kadın, yaşamının dönüm noktasını oluşturan Atatürk'le karşılaşmasını, 1935 yılında kendisiyle röportaj yapan Yedigün dergisi yazarı Aslan Tufan Egemen'e kendine has şivesiyle şöyle anlatır: "Saylav (milletvekili) olacağım aklımdan bile geçmezdi. Pederim köyde ihtiyardı ('muhtar' anlamına). Sonra onun yerine ben ihtiyar oldum. Gücümün yettiği kadar çiftçilik yapıp geçiniyordum. Silahım, tabancam ve bıçağım vardı. Asker zamanında köyün inzibatına (güvenliğine) ben bakardım. Bundan bir yıl kadar evvel Atatürk Kızılcahamam'a geçiyor diye habar (haber) aldım. Hemen köyü temizlettim. Evleri badana ettirdim. Atı çektim bindim. Bir şalvar, bir cepken, bir poşu alınca bizim köye yarım saat mesafede Bitik nahiyesine vardım. Ahali toplandık. Ata'nın gelmesine dura kaldık. Durduktan kelli (sonra) kamyonlar geçti. Atatürk geldi. Geldikten kelli eline vardım. Şarpıdak öptüm. Ata'nın yanında dura durdum. O bana bahdı (baktı). *Ben ona bahtım. Sevincimden öptüğüm el ne gibi geldi* bana biliyormun?

- Ne gibi geldi?
- Guzu (kuzu) eti gibi datlı. Yanından ayrılamıyordum. Bir de şöle döndüydüm. Köylüler ayran yapmışlardır. Vermeye cesaret edememişler. Hazırlanmış bardakları kucaklayınca Ata'ma verdim. Ayranları içtikten kelli (sonra), Ata'm bir bana bahdı, bir de müdür beğe bahdı. Müdür Bey benim için Ata'ya:
- Kazan Köyü'nün muhtarı dedi.

Atam:

- Muhtar mısın? Dedi.
- Muhtarım dedim.
- Hoşnut musun? Dedi.
- *Hoşnutum dedim.*
- Adın ne? Dedi.
- Kara Mehmed kızı Satı dedim.

Makineyi (otomobil) yürüttüler. Eline vardım. Ancak bir toka yapabildik. Bu oldu Atamla benim ilk konuşma işte..."

Kadınlarına siyasal hakların tanınmasından sonra Cumhuriyet gazetesinde yayımlanan bir Cemal Nadir karikatürü:
- Kadın bundan sonra hiçbir kuvvetin esiri olmayacak.
- Artık Avrupa'dan moda gazeteleri gelmeyecek mi bayan?

sinde İnönü, Türk kadınının tarihin her safhasında erkeğiyle yan yana her türlü fedakarlığı yaptığını belirtiyor, "Yüksek erdemli Türk kadını müşterek eseri olan bu Cumhuriyet'te ve elbette kendi evinin, kendi beldesinin işlerindeki gibi teşrii işlerde de temiz ve ciddi mevkiini alacaktır" diyordu.

Tasarı, Meclis'te bulunan 258 milletvekilinin tümünün oylarıyla kabul edildi.

Aynı ay içinde yapılan ikinci seçmen seçiminde -o dönemde seçimler iki dereceliydi- kadınlar da oy kullandılar. 8 Şubat 1935 günü yapılan seçimde de kadınlar 18 temsilcilerini Meclis'e gönderdiler. Çoğunluğu öğretmen olan bu kadınlar arasında daha sonra, ilk kadın milletvekillerinin simgesi haline gelecek olan Satı (Çırpan) Kadın da bulunmaktaydı.

Kimdi bu Satı Kadın? Nasıl olmuştu da köy muhtarlığından milletvekilliğine yükselmişti?

Satı Kadın, 1890 yılında Ankara'nın Kazan köyünde doğmuştu. Kara Mehmet'ler adı verilen ve Kurtuluş Savaşı'nda büyük yararlıklar gösteren bir ailenin kızıydı. Harf Devrimi'nden sonra açılan Millet Mekteplerı'nde okuma yazmayı öğrenmiş, kadınlara muhtar seçme ve seçilme hakkı tanınmasından sonra köyüne muhtar seçilmişti.

Babasından devraldığı bu görevinde Satı Kadın, köyünün sorunlarını çözümlemek için çaba harcamış, köyüne bir de cami yaptırmıştı. Çevresinde, tuttuğunu koparan, çalışkan ve zeki bir insan olarak tanınmaktaydı.

Satı Kadın'ın kaderi Atatürk'le tanıştıktan sonra değişti. 1934 sonbaharında Ankara'nın köylerine bir gezi yapan Cumhurbaşkanı, Bitik nahiyesinde kendisine ayran ikram eden Satı Kadın'la sohbet etmiş, onun zekasına hayran olmuş, çevresindekilerden onun köyü için yaptıklarını öğrenince bu hayranlığı büsbütün artmıştı. Ama Atatürk,

bu duygusunu o anda Satı Kadın'a açıklamamıştı.

Satı Kadın bir gün Ankara'dan gelen bir habere çok şaşırdı. Vali Nevzat Tandoğan onu kente çağırıyordu. Ne vardı, ne olmuştu? Bu davet neyin nesiydi? Yoksa Ata'ya karşı bir kusur mu işlemişti? Arkasında, "Anamızı götürüyorlar" diye ağlayan çocukları ve merak içindeki köylüleri bırakarak gönderilen otomobile bindi.

Vali Nevzat Tandoğan tüm korkularının aksine onu gayet sıcak karşıladı ve müjdeyi verdi: Cumhurbaşkanı Atatürk onu beğenmiş, CHP Ankara listesinden milletvekili adayı olmasını istemişti. Vali Tandoğan soruyordu: Milletvekili olmak ister miydi? Satı Kadın bir an bile duraksamadan bu teklife olumlu cevap verdi. Köyüne dönüşte de müjdeyi eşine ve köylülerine iletti.

ATATÜRK "HATI" ADINI VERDİ

Bundan sonrasını Satı Kadın'dan dinleyelim:

"Atlara binip köyümüze döndük. Birkaç gün geçtikten sonra komşular ellerinde gazeteyle geldiler. Beni namzet (aday) göstermişlerdi. Yirmi gün sonra iki jandarma gelip beni aldı. Atıma bindim. Heybeye ekmeği koydum. Eşi dostu Tanrı'ya ısmarlayıp Ankara Harcı Bölüğü'ne indik. Ben 12 atlıyla geldim. Madem ki reis (milletvekili anlamına) oldum, reis gibi gideceğim dedim. Üç gün sonra İsmet Paşa Enstitüsü'ne götürdüler. Güzel bluzlar, elcikler (eldiven), çoraplar, fotinler verdiler. Beni şık bir Ankara gözeli (güzeli) yaptılar. Dünyalar benim oldu. Dünyalar durdukça Atatürk de dursun, cümleyi ayak altından o kurtardı."

Atatürk, 'Ankara Milletvekili' olarak Meclis'e giren Kazan köyü eski muhtarının adını değiştirerek, ona, Orta Asya Türkleri arasında ün yapan bir kadına izafeten, 'Hatı' adını verdi.

Hatı ya da daha çok bilinen adıyla Satı Kadın, milletvekili seçildikten sonra da köyünden ayrılmadı. Kendi deyimiyle köylüleri, 'burnu büyüdü' demesinler diye, geceleri köyüne dönüyor, gündüzleriyse Meclis'in yolunu tutuyordu.

Ziraat Encümeni'nde görevliydi, bu görevinden arta kalan zamanlarda köyünden gelenlerin sorunlarına çözüm arıyor, hasta olanları hastaneye yatırıyor, dar durumda olanlara yardımcı oluyordu. Meclis'teki görevini bir gün bile aksatmıyor, konuşmacıları büyük bir dikkatle dinliyordu. Kıvrak zekası, kendisine özgü konuşması, hazırcevaplığı ve toksözlülüğüyle herkesin ilgisini çekmekteydi.

Milletvekilliğinin ilk günlerinde Meclis kürsüsüne pek çıkmayan Satı Kadın, bunun nedenini soranlara, "Kadınlardan şimdilik hiç söz söyleyenimiz yok. Bir yıl sonra ben de düşündüklerimi dökeceğim" cevabını veriyor, "İlk savunacağı şeyi" ise şu sözlerle açıklıyordu:

"Bence boşanmak olmamalıdır. Kadın efendisi güzelken, zenginken geçiniyor da sonra bırakıp kaçıyor. Erkek de çok defa aynı şeyi yapıyor. Çocuklar ortada sefil oluyorlar. Bunları köy illerinde bile görüyorum da yüreğim sızlıyor. Bunu Meclis'te müdafaa edeceğim."

Satı Kadın, 1939 yılına kadar görev yaptıktan sonra köyüne döndü ve yaşamını orada sürdürdü. 1955 yılında aramızdan ayrılırken, görevini yapmış insanların huzuru içindeydi...

1935 milletvekili seçimlerinde, yaşlı bir hanım, oy kullanıyor (sol üstte). 1935 yılında Yedigün dergisinde yayımlanmış bir fotoğraf: Evli ve altı çocuk annesi Satı Kadın köyünde, ailesiyle birlikte (altta).

merakediyorum@googlegroups.com

Her savaş bir 'Başkan' yarattı

Birinci Dünya Savaşı'nın genç askerleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonraki başkan adaylarıydılar. İkinci Dünya Savaşı'nın faal subayları arasından da tam altı Başkan çıktı!

1898 yılında ABD'nin İspanya'ya açtığı savaşta, Theodore Roosevelt, Küba topraklarında San Juan tepesine yapılan süvari hücumunun başındaydı. Bu muharebe, başkanlığa giden yolda, onun şöhretini artırdı.

M. Tanju Akad

Atlantik kıyısındaki İngiliz sömürgelerinin daha birkaç bin kişiden ibaret olduğu 1632 yılında, bir Naragansetts yerlisi bir İngiliz subayına şöyle sitem ediyordu: "Sizin savaşlarınız çok şiddet dolu, çok fazla adam öldürüyorsunuz."

Subay bunu reddedecek değildi: "Siz Kızılderililer, yedi yıl savaşırsınız ama yedi kişi bile ölmez."

İngiliz subayı, şiddeti ve katliamı 'kesin çözüm yolu' olarak gören Roma ve Anglosakson geleneğinden geliyordu. Savaşı biraz da oyun olarak gören yerlilerden çok farklıydı. Nitekim Amerika kıtasının keşfinden sonraki iki yüzyıl içinde, yeni toprakları boşaltmak isteyen Avrupalılar, buradaki yerli halkları ezip geçtiler.

18. Yüzyıl'ın sonlarında, 13 İngiliz sömürgesi George Washington liderliğinde bağımsızlık için savaşa başladılar. Kendisi hiçbir muharebe kazanmayan ama ısrarla ordusunu ayakta tuttuğu için zafere ulaşan Washington, ilk 'Başkan' oldu.

Ne var ki bu yeni ulusun savaş konusunda her zaman çok becerikli olduğu da söylenemezdi. 1812 Savaşı'nda İngilizler Washington'a kadar gelip Beyaz Saray'a girdiler. Bundan sonraki yarım yüzyıl içinde Kızılderililer ve Meksikalılarla savaşıp sınırlarını genişlettiler. Ama bu savaşların hiçbirinde birkaç bin kişiden fazla asker yer almadı. Ancak bu arada, komutanların başkan olması gibi bir gelenek yaratıldı.

SAVAŞ GELENEKLERİ OLUŞUYOR

ABD'nin ilk başkomutanı Washington'un ilk Başkan olmasını anlamak zor değil. Çoğu ülkede böyle olmuştur. 1812 savaşının komutanı Andrew Jackson ile Meksika savaşının komutanı Zachary Taylor da başkan seçildiler. Durum böyle olunca İç Savaş'ta kuzeyin (1861-1865) muzaffer komutanı Grant da ABD'nin 18. başkanı oldu. (Güneyliler, şayet birlikten ayrılmayı başarabilselerdi, Jefferson Davis'ten sonra Konfederasyon'un ikinci başkanı da komutanları Lee olabilirdi.)

Dünyadaki ilk modern savaş olan ABD İç Savaşı bu ülkede ilk kez dev bir askeri mekanizma yarattı. Büyük güçlerin başına geçen generallerin bazılarının Napolyon'u düşünmeleri kaçınılmazdı. En önemli cephe olan Potomac ordusunun komutanı McClellan'ı elindeki güç üstünlüğüne rağmen Lee'ye saldırmaya bir türlü razı edemeyen Lincoln, ona şöyle yazmıştı: "Duydum ki son zamanlarda hükü-

merakediyorum@googlegroups.com

Amerikan İç Savaşı'nın muzaffer komutanı General Grant, ABD'nin on sekizinci başkanıydı (sağda).

metin bir diktatöre ihtiyacı olduğunu söylüyormuşsunuz. Tabii ki bu nedenle değil, ama 'buna rağmen' komutayı size teslim ettim. Sadece başarı kazanan komutanlar diktatörleri getirebilirler. Şimdi sizden istediğim, bir askeri başarıdır ve ben diktatörlük riskini göze alacağım."

Ne var ki McClellan örgütçü yeteneğine rağmen harekat konusunda son derece endişeli ve sürekli başarısızlık korkusu yaşayan bir komutandı. Kuzey'in istihbarat işlerini yükümlenen özel Pinkerton ajansı muhbirlerinin verdikleri abartılmış bilgiler de onun cesaretini büsbütün kırıyordu. Bu nedenle birçok önemli fırsatı heba etti ve savaşın uzamasına neden oldu. Ta ki orduların idaresi Grant, Sherman ve Sheridan gibi savaşan komutanlara verilinceye kadar. Bu arada ABD savaş idaresinin günümüze kadar gelen bazı yönleri de bu dönemde belirginleşmeye başladı.

POLİTİK MÜDAHALELER

İlk husus, bu idareye çok fazla kişinin karışmasıdır. Kongre'den yönetime ve basına kadar pek çok odak, savaş işlerine burnunu sokmakta ve savaş, çeşitli talepleri uzlaştıracak çözümlerle yönlendirilmektedir. Bu durum İkinci Dünya Savaşı'nda doruğa çıkmıştı. Dışişleri Bakanlığı ve Başkan, ayrı öncelikler isterken ordu ve donanma da kendi savaşlarına kimseyi karıştırmamaya azimliydiler. Ayrıca cepheler arasındaki kaynak tahsisi de her zaman pazarlıkla sonuca bağlanıyordu.

İkinci Dünya Savaşı'nda ABD'de devletin resmi politikası "önce Almanya" olmasına rağmen, Pasifik Cephesi komutanları kendi alanlarına çok büyük kaynakları tahsis ettirebilmeyi başardılar.

İkinci olarak da, ABD savaş mekanizması her zaman cephede direkt eylemle sonuca gitmeye koşullandı. Savaş düşmanın ana güçlerini en kısa zamanda muharebe alanında yenerek (imha muharebesi), onu teslim olmaya mecbur bırakma anlayışıyla planlanır oldu. Bu, her duruma uyacak bir hesap değildi. En büyük başarısızlığa da yıpratma savaşını temel alan Vietkong karşısında uğranıldı.

PENTAGON KURULUNCA...

ABD savaş yönetimi Pentagon'un kurulmasından (1947) sonra da silahlı kuvvetlerin değişik komutanlıkları arasında gevşek bir konfederasyon gibi çalıştı. Savunma bütçesi deniz, hava

ve kara komutanlıkları arasında yaklaşık eşit bir şekilde bölüşülmüş ve bunların her biri, kendi yapmak istediği savaşa göre hazırlanmıştır.

Kısacası, ABD savaş mekanizması havada ve denizlerde mitleştirmiş olduğu üstünlüğüne ve büyük kaynaklarına güvenmiş, fakat harekat ve planlama esnekliğinde büyük sıkıntılar yaşamıştır.

19. Yüzyıl'da batılılar kendilerine karşı bir hareket olunca, gidip o ülkenin limanlarını bombalarlardı. Buna 'ganbot diplomasisi', bazen de 'big stick' yani 'büyük sopa' politikası denirdi. Şimdi de uçaklarla bomba yağdırıyorlar. Ganbot diplomasisini hatırlayınca tekrar elli yıl öncesine dönüyoruz.

SON SÜVARİ DE 'BAŞKAN'

19. yüzyılın sonuna gelindiğinde ABD kabına sığamayan bir büyüme ve hareketlilik içerisindeydi. Hemen güneyindeki Küba'ya ve Pasifik'te Filipinler'e sahip olan İspanya ise imparatorluğunun son günlerini yaşıyordu.

Maine olayı: ABD, İspanya'ya savaş ilan ediyor

Maine, Amerikan Amirali Mahan'ın öne sürdüğü 'dünya hakimiyeti için deniz gücü gerekir' tezinin popüler olmasını takiben yapılan ikinci sınıf 2 harp gemisinden birisiydi. Bu ilk gemileri büyük zırhlılar izledi. Küba'da olaylar bir türlü durulmayınca Başkan McKinley bu gemiyi, bayrak göstermesi, yani "biz buradayız / burada olacağız" mesajını vermesi için o dönemde İspanyol egemenliği altındaki Havana limanına gönderdi. 15 Şubat 1898 günü gemi esrarengiz bir patlama ile battı *(sağda)*. Olayda 260 denizci öldü. Amerikan bulvar basını, gemiyi İspanyol ajanlarının mayınladığını veya torpillediğini ileri sürdü. Ama olayı araştıranlar, bu doğrultuda hiçbir kanıt bulunmadığını ve içeriden meydana gelen bir patlamanın çok muhtemel olduğunu söylediler. ABD bu olayı bahane ederek İspanya'ya savaş açtı ve Küba'ya asker çıkardı. O günlerde Amerika'da hakim olan slogan, "Maine'ı hatırlayın" oldu. Bu olay, 1941'de de hatırlandı ama "Pearl Harbor'u unutmayın" şeklinde değiştirildi.

1898 yılında Theodore Roosevelt, 'Birinci Gönüllü Süvari Birliği'ni kurarak İspanya'ya karşı, Küba'ya çıkan askerlere katıldı (en solda). 1901 yılında Beyaz Saray'a yerleştiğinde, 'sivil' Roosevelt 42 yaşındaydı (solda).

merakediyorum@googlegroups.com

John Fitzgerald Kennedy, II. Dünya Savaşı'nda, 'hücumbot kaptanı' bir yüzbaşıydı (sağda).

ABD'nin savaş hataları: Vietnam ve sonrası

Vietnam'a kadar olan savaşların zaferle sona ermesi Amerikalıların savaş hatalarını sorun yapmalarını engellemişti. Örneğin İkinci Dünya Savaşı'ndaki geniş cephe politikalarının ve stratejik bombardıman için boş yere fazla kaynak ayrılması gibi hataların savaşın sonunu geciktirmesi, çok ciddi olarak incelenmemiştir. Daha çok Pearl Harbor'da baskına uğramaları ve Tunus'taki hataları gibi prestijlerini ilgilendiren konular öne çıkmıştır.

Vietnam'da Amerikan askeri mekanizması kendine verilen görevleri ve savaşın politik niteliğini tam olarak anlamamış ve büyüklü küçüklü her birlik, savaşı sadece kendisine tahsis edilen sektördeki görevi şu veya bu şekilde tamamlamak olarak ele almıştı. Ne var ki bu türden karmaşık bir savaşta, herhangi bir görevin nasıl yerine getirileceği, sonucu etkileyecek derecede önemliydi.

ABD'nin askeri hataları Vietnam'da ve diğer Hindiçini ülkelerinde sona ermedi. 1983 yılında Lübnan'a çıktıktan sonra baskına uğradı ve 283 ölü vererek geri çekildi. Burada istihbarat ve koordinasyon eksikliği ön plandaydı. Ancak aynı durum daha önce ABD'nin İran olaylarını öngörememesi ve rehine kurtarma harekatının uğradığı başarısızlıkta da ortaya çıkmıştı.

Bu konuyu ABD'nin kendi eleştirmenlerinin sözleriyle değerlendirelim: Robert Osgood'un daha 1957 yılında 'Sınırlı Savaş' adlı kitabında söylemiş olduğu sözlere kulak verirsek, "ABD'nin temel yanlışlığı, her savaşı politik hedeflere göre hesaplamak yerine, moral anlamda bir haçlı seferi haline getirmesidir".

Özellikle ABD'nin burnunun dibindeki Küba, 'emperyal' bir politikaya geçmek isteyen Amerikalıları son derece heyecanlandırmaktaydı. Theodore Roosevelt, bu 'heyecanlı' politikacıların başını çekenler arasındaydı.

Nihayet 1898 yılında Havana limanına gönderilen Maine gemisindeki bir patlama, savaşın bahanesi oldu.

Başkan McKinley İspanya'ya savaş açtı. Roosevelt bu sırada donanma müsteşarlığında ABD'nin genişleme politikasının mimarlarından biri olarak görev yapıyordu.

Ne kadar ilginçtir ki, ileride dört kez başkan seçilecek olan akrabası Franklin Delano Roosevelt de donanma müsteşarlığı yapacak ve aynı politikayı sürdürecekti.

Theodore derhal 'Rough Riders' (Zorlu Biniciler) adı verilen Birinci Gönüllü Süvari Birliği'ni kurarak Küba'ya çıkan askerlere katıldı. San Juan tepesine yapılan süvari hücumunun başında olması şöhretini artırdı.

1900 yılında Başkan McKinley, 'Czolgolz' adlı bir anarşistin kurşunlarına hedef olunca, kısa süre önce başkan yardımcılığına seçilmiş olan Theodore başkan oldu. 1904 yılında tekrar seçildi. Bu döneminde ABD, 'Bağımsızlık Bildirgesi'nin savunduğu bütün ilkelere pek aldırış etmeden, çevresindeki İspanyol sömürgelerini ele geçirdi; ayrıca Hawaii'yi de ilhak etti.

II. DÜNYA SAVAŞI'NDAN ALTI BAŞKAN

Birinci Dünya Savaşı'nın cephedeki komutanı Pershing - daha önce, 'eşkıya Teksas'ı basıyor' diyerek ordusuyla Meksika'ya 200 km girip 'temizlik ha-

rekatı' yapmıştı- bir savaştan sonra başkanlığı söz konusu olmayan yegane askerdi. Ama zaten bu iş için fazla yaşlıydı. Birinci Dünya Savaşı'nın genç askerleri, İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra başkanlığa aday olacaklardı. Tıpkı İkinci Dünya Savaşı'nın genç subaylarının daha sonra sonra bu 'iş' için sıraya girecekleri gibi!

İkinci Dünya Savaşı'nın en tanınmış iki komutanından birisi olan Dwight D. Eisenhower, Truman'dan sonra başkan oldu. Yine başkanlığı düşünülen McArthur ise önce Kore'de Çinlilerin baskınına uğradığı -Türk Tugayı, iki yıl boyunca verdiği tüm kayıpların tam yarısını Kunuri'de, bu baskının ilk gününde vermişti- sonra da Çin'e atom bombası atmak istediği için, emekli edilince başkanlık ümitleri suya düştü. Ama Pasifik'te geçirdiği 14 yıldan sonra ilk kez ABD'ye dönerken, New York'ta yapılan konfetili büyük karşılama geçidi sonrasında, adaylığı epey bir süre kulisleri meşgul etti. Savaş sırasında Genelkurmay Başkanı olan Marshall ise kendi adını taşıyan 'plan' ile, Dışişleri Bakanı olarak, dünyaya yeni bir düzen vermekle meşguldü.

JAPON CEPHESİ'NDEN ÜÇ BAŞKAN

Diğer başkanlara gelince, John Fitzgerald Kennedy II. Dünya Savaşı'nda madalyalı bir hücumbot kaptanı iken Richard M. Nixon da aynı bölgede hizmet yapmış, onun yerine geçen Gerald Ford da yine Pasifik Savaşı'na katılmıştı.

Böylece Japon Cephesi'nin (Kennedy'den sonra gelen Johnson hariç), art arda üç başkan çıkartarak birinci sıraya çıktığını söylenebilir.

Başkan Carter da donanmadan ayrılarak aile işinin başına geçen bir denizci subaydı, ama savaşa katılmamıştı. Onun yerine geçen Ronald Reagan ise İkinci Dünya Savaşı'nda hem havacı bir yüzbaşı, hem de savaş filmleriyle tanınan bir aktördü.

Sonuçta, İkinci Dünya Savaşı'nın faal subayları arasından, tam 6 ABD Başkanı çıkmış oldu.

Savaş kahramanlarının başkan olma geleneğine şimdilik ara verilmiş durumda. Vietnam'da zafer kazanılsaydı, çok popüler bir komutan olan Westmoreland'ın adaylığı söz konusu olabilirdi. Sonraki yegane büyük savaş olan Körfez Savaşı ise 2 askeri lideri popüler yaptı: Cephe komutanı Schwarzkopf ile Genelkurmay Başkanı Powell.

ABD basını her ikisinin de adaylığını tartıştı; ama Schwarzkopf siyasete atılmakta istekli olmazken, Powell da biraz geri planda kalmayı tercih ederek oğul Bush'un kabinesinde Dışişleri Bakanı oldu ki, bu da en azından Marshall geleneğinin devamı sayılır. ■

II. Dünya Savaşı'nın en tanınmış iki komutanından biri olan Eisenhower (üstte), 1941'de Louisiana'da iki silah arkadaşının ortasında... Bir zamanların popüler başkanı Nixon, 'kıdemli asker' Başkan Eisenhower'ın yardımcısıydı (en üstte). Ve bir 'sivil başkan' örneği: Abraham Lincoln (sağda).

merakediyorum@googlegroups.com

Bugünden düne uzanan izlenim ve fotoğraflarla

Kırk yıl önceki AFGANİSTAN

Herat, Kandahar, Kabil ve Hayber Geçidi'ni bundan 40 yıl önce gezip gören Orhan Koloğlu, "Bu ülke, çevresiyle fazla ilgilenmeyen, olanaklarını artırmayı düşünmeyen ve var olanla mutluluğu yeğleyen bir toplum" diyor.

Altmışlı yılların ortalarında gazeteci, yazar ve tarih araştırmacısı Orhan Koloğlu, Tebriz'den Çittagong'a uzanan bir geziyle İran'ı, Arabistan topraklarını, Pakistan ve Afganistan'ı, Hindistan ve Bangladeş'i kat etmiş, otomobil ve otobüsle aştığı bu topraklarda, ilginç izlenimler derleyip fotoğraf çekmiş, Türkiye'ye döndüğünde de bunların bir bölümünü dönemin gazetelerinde yayımlamıştı. Bugün sayfalarımızda okuyacağınız 'gezi notları', kimi yayımlanmamış bölümleriyle, bu çalışmanın yeniden elden geçirilmiş bir ürünüdür. Yine sayfalarımızda yer alan çerçeve yazıları ise, Koloğlu'nun bugünden düne bir bakışını yansıtıyor.

ORHAN KOLOĞLU

Afganistan'da belli başlı tek bir asfalt yol var. Aslında asfalt değil, beton. Herat'tan başlayıp Kandahar üzerinden Kabil'e varan kısmını Amerikalılar yapmış. Kabil'den Mezarı Şerif'e, oradan da Herat'a uzanan bölümünüyse Ruslar inşa etmiş. Bunların dışına çıktınız mı, bozuk yollardasınız. Herat-Kabil arasındaki yolculuğumuz boyunca en çok rastladığımız, eşek üzerinde seyahat eden Afganlılar oldu. Bilmiyorum, Afganistan'da deve yok mu; ancak eşeğin en çok kullanılan hayvan olduğu ortada.

Gene yol boyunca rastladığımız kasabalarda ve özellikle Kandahar'da, gözümüze çarpan tarihi eser kalıntıları ve çini işlemeleri, şimdi pek fakir olan bu ülkede, bir zamanlar ne büyük bir medeniyetin yaşamış olduğunu gösteriyor bize... Hele otobüsün mola verdiği bir kentte, büyük bir caminin avlusunda gördüğüm bakır kazan, gerçekten bir sanat harikasıydı.

HENÜZ SOYULMAMIŞ BİR ÜLKE

Birlikte seyahat etmekte olduğum Avrupalı hippilerin, daha kazanı görür görmez, parçalara bölüp taşınmasının mümkün olup olamayacağını tartışmaları, değeri hakkında bir fikir verir.

Bütün dünyayı saran tarihi eser kaçakçılığı burada, şimdilik hippiler çapında. Diplomalı arkeolog-hırsızlar, henüz Hindistan'ı bitirememiş olduklarından, daha Afganistan'a el atmadıklarını belirtiyor yetkililer...

HERAT'TA EVLİYA BOLLUĞU

Afganistan'ın Herat şehri, insana geçmişte yaşıyormuş hissi veren ender kentlerden biridir. Kabil'den sonra Afganistan'ın ikinci, fakat tarihi eserleri bakımından birinci kenti olan Herat'ta, her taraf camiler, türbeler, tekkelerle dolu.

Ancak bunların ayakta duranları, yıkılmış olanların yanında pek az! İnsan ne tarafa baksa, camisi yıkılmış minareler görüyor. Evliya bolluğu da ayrı konu. Hemen her köşe başında, üstüne bayraklar dikilmiş, parmaklıklarına ipler bağlanmış mezarlar görmek mümkün. Halkın durmadan adak adadığı, bu iplerin bolluğundan belli.

KABİL'DE 'ESKİ ŞEHİR'

Kabil de Kral Sarayı, lüks otelin çevresindeki alan ve elçilikler bölgesi hariç, hemen hemen aynı hava ve yapıda.

Kabil'in iki sıralı küçücük dar dükkanlarla dolu çarşısında fazla ilgi çekecek şeyler bulamazsınız. Plastik malzeme ve standart fabrika mamulleri bütün dünya piyasalarını öylesine doldurmuş ve fiyat kırarak her yerde küçük el sanatlarını öylesine piyasadan silmiş ki, tamirciler

merakediyorum@googlegroups.com

dışındaki esnafın fazla para kazandığı söylenemez.

İtalya'da, 'Vezüv yanardağının lav taşından' imal edildiği söylenerek satılan koyu kurşuni taştan gerdanlıklar vardır. Bunlara Kabil'in kuyumcularında da rastlayınca şaşırırsınız. Ancak Afganlılar, İtalyan işportacılarından daha dürüsttürler ve hiç sıkılmadan, bunun Japonya'dan geldiğini söylerler. Bu kuyumcularda en çok rastlanan, gümüşten yapılıp yöreye has biçimlerde dizayn edilmiş gerdanlık ve başlıklarla son derece iri yüzüklerdir.

Alacağımdan değil ya, sadece meraktan; bir dostun kulağıma fısıldamış olduğu bir konuda da araştırma yaptım: Afganistan, astragan derileriyle meşhurmuş. Ancak birinci kalite astraganın burada asla bulunamayacağını belirttiler. En iyi mal, hemen Avrupa'ya, Amerika'ya ihraç edilirmiş.

HİÇ KADIN YÜZÜ GÖRMEDİM

Kabil'in 'Eski Şehir' diye anılan bölgesinde, çarşının biraz ötesindeki ufak ırmak boyunca gezinirseniz, kentin gerçek yaşamını daha yakından görebilirsi-

niz. Bu arada, Afgan halkının farklı tiplerinin hemen hepsine de burada rastlamanız mümkündür.

Afganistan'da farklı etnik gruplar yaşadığından, sokaklarda da farklı kıyafetler görülüyor. Ama erkekler genellikle bir ucu bele kadar inen sarıklar sarıyorlar. Kadınlar ise mutlak çarşaflı ve yüzlerinde ince kafesli bir 'peçe' var. Bu gezimde uğradığım ülkeler arasında, kadınlarının yüzünü hiç göremediğim tek yer, Afganistan oldu.

KABİL'DE 'YENİ ŞEHİR'

Kabil şehrinin ortasında, havuzlu bir parkın yanı başında, ülkenin en lüks oteli var; bizim Park Otel'i andıran bir yapı. Ülke henüz kitle turizminin ya da dünya turu yapan Amerikalı turistlerin uğrağı olmadığından, daha başka tesisler için zaman erken görünüyor.

Otelin biraz ilerisinde hoş bir kafeterya var. Yabancılar hiç olmazsa sorgusuz sualsiz bira içebildiklerinden, boş zamanlarını hep burada geçiriyorlar. Hatta birçoğu iskambil veya zarlarını da birlikte getirmiş kumar oynayarak vakit dolduruyorlar.

Kafeteryanın önünden geçen yol, sizi Kral Sarayı'nın önüne götürüyor. Yüksek duvarların çevirdiği sarayın bahçelerini, ancak kapıdaki muhafızların izin verdiği ölçüde görebilirsiniz. Sarayın arkasındaki bölgede, ağaç-

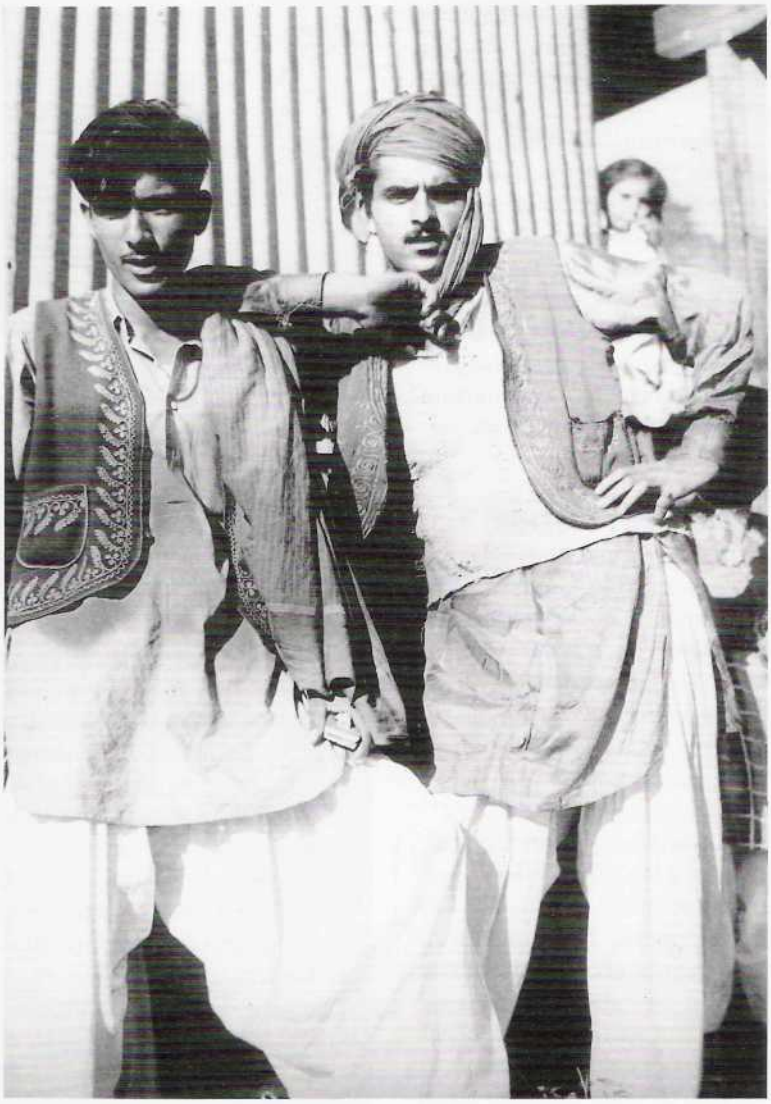

Amanullah Han ve Atatürk

Osmanlı'nın Tanzimat'la attığı çağdaşlaşma adımları, İslam toplumlarını değişik oranlarda etkilemiştir. Farklar, ülkelerin Batı'ya uzaklığıyla orantılıdır. Nitekim Avrupa'nın ortalarına kadar yerleşmiş Türkler, bugün de bu konuda en ileri gitmiş olanlardır. Batı'ya açılma konusunda Arapların, İranlıların, Afganlıların azalan derecelerle birbirlerini izlemeleri bu yüzdendir. Batı'dan doğrudan etkilendikleri oranda, Osmanlı-Türk örneğinden de esinlenmişlerdir. Afganlılar, Osmanlı'nın reformlarına yumuşak bakmışlar; özellikle askerlik eğitimi açısından, İttihatçılarla işbirliği yapmışlardır. Bu ilgi, Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinin Atatürk devrimlerine özenme eğilimi de doğurmuştur. Ancak ilginç bir biçimde, Afganistan'da ne rejim (meşrutiyet ya da cumhuriyet), ne din, ne laiklik, ne de hukuk (evrensel insan hakları) ön plana çıkmamıştır... Fakat Afganistan kralı Amanullah Han, Osmanlı döneminde Türkiye'de yetişmiş bir reformcu olan Mahmud Tarzi'nin kızıyla evliydi ve Türkler Kurtuluş Savaşı verirken, Ankara Hükümeti'ni ilk tanıyan yabancı devletlerin başında Afganistan geliyordu. Kemalist fikirler Afgan ordusunu eğiten Türk subayları aracılığıyla, yönetici kadrolar arasında yayılıyordu. Amanullah Han, hem eşi ve kayınpederi hem de Atatürk Türkiye'sine hayranlığı nedeniyle, kadınların eğitimi gerçekleşmeden toplumun yükselemeyeceğine inanmıştı. İlk adımını da kızlarının kocalarını kendilerinin seçebilmesi kararıyla attı. Bu adımın, 'molla muhalefetini' daha da sivrileştirdiğini kabul etmek gerekir. Hemen ayaklandılar ama eylemleri kısa zamanda bastırıldı. Gel gelelim, sorun sadece askerin desteğini almakla çözümlenecek türden değildi. Toplumda genel bir destek şarttı. Bunun eksikliğine, Hindistan'da egemen İngilizlerden gelen tepkiler de eklenince, reformcu Amanullah'ın sonu geldi. Atatürk'ün yakınlarından Hasan Rıza Soyak anılarında, Amanullah Han'ın projelerinden Atatürk'e bahsettiğini, onun da ihtiyat önermiş olduğunu şu cümlelerle anlatır: "Amanullah Han ülkemize yaptığı ziyaretten dönüşünde buradan aldığı ilhamla yeniliklere doğru bazı girişimlerde bulundu. Bu arada kadın kıyafeti hakkında bir kanun çıkartmıştı. Bunu Atatürk'e arz ettiğimde çok üzüldü, 'Eyvah adam gitti demektir. Ben kendisine ısrarla bu mevzua girmemesini tavsiye etmiştim. Çok yazık oldu' demişti."

Tarih, 27 Temmuz 1933; Orgeneral Fahrettin Altay, 10 yaşındaki genç Cumhuriyet'in Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ve sürgün yıllarını Avrupa'da geçirirken Atatürk'ü ziyarete gelen devrik Afgan Kralı Amanullah Han, buluşmuşlar, konuşuyorlar. Amanullah Han'ı devirerek iktidara gelen Habibullah, 'İslam'ı kurtarmak için harekete geçtiğini' ilan etmişse de, Amanullah'ın yeğeni Zahir Şah tarafından iktidardan uzaklaştırılmış fakat Afganistan'daki reform süreci de durmuştu (üstte). Orhan Koloğlu'nun objektifinden Kabil görüntüleri (sol sayfada).

merakediyorum@googlegroups.com

Hayber Geçidi'nde Orhan Koloğlu, bir Patan düğününe de katılmış: İşte özgün giysileriyle 40 yıl öncesinin Patan gençleri...

20'li yıllar ve Afgan - Türk ilişkileri

Yirmili yıllar boyunca İngiltere, Afganistan'daki Türk etkisinden korkmuştur. Bu korkunun temelinde, giderek artan sayıda Türk uzmanın Kabil'e yerleşmesi yatar. Avrupa, dışlanmakta olduğu duygusu içindedir. Fransız yarbay G. Besnard'ın şu sözleri bu duyguyu açığa çıkarmaya yeterlidir: "Afganistan, çağdaşlaşmasını Türkiye'nin yönlendirmesini istedi. Amanullah'ın uygarlık ve ilerleme yolunda yol göstermesi için Türkiye'yi seçmesi, Avrupa için hiç de onur verici olmayan bir karardır. Aydınlanmanın doğduğu Paris'in dışlanması sürpriz oluyor."

Batı, reform girişimlerine karşı çıkan Afganistan'daki kimi kesimlerin rahatsızlığının, bölgedeki egemenliğini pekiştirmek isteyen İngiltere tarafından kullanıldığını saklamaz. Dönemin kimi Batılı siyaset yorumcuları, reform çabaları başarısız kalan Amanullah Han için, şunları söyler: "Amanullah'ın madem ki Mustafa Kemal gibi her şeyi kabul ettirecek gücü yoktu, bu işe girişmemeliydi."

İngiltere, 'Hindistan'ın kapısında, bir tür yenileşmiş Türkiye'nin Afganistan'da belirmesinden 'endişeli'dir.

lıklı bahçeler içinde ikişer katlı evler yer alıyor. Burası şehrin lüks bölgesi; elçiliklerin büyük kısmı ve tüm yabancılar burada oturuyorlar.

'Eski Şehir'de yapılan yeni binaların hemen tamamının, cami ve benzeri dini yapılar olduğu gözden kaçmıyor. Kabil'in bir bölümü yeni binalarla modern bir kent havasına bürünürken, öbür bölümü eski karakterini hiç değiştirmiyor.

HAYBER GEÇİDİ'NDE...

Kabil'den sonra Pakistan'a, daha doğrusu Pakistan'ın Peşaver kentine geçebilmek için, ünlü Hayber Geçidi'ni aşmak gerek. Kimi Afganistan fotoğraflarında görülen büklüm büklüm zigzaglı yol, aslında Eski Hayber Geçidi'dir. Şimdi bunun daha kısası ve kestirmesi yapılmış. Otobüsler bu yeni yolu izliyor. Tabii bu yeni yolda, eskisinin doğal güzelliği ve çekiciliği yok; ama vakit kaybı da yok.

Hayber Geçidi'nin en ilginç köşesi, 'Landi Kotal' denilen ve Afganistan ile Pakistan arasındaki no man's land (kimseye ait olmayan bölge) üzerinde bulunan kasaba.

Burada, Çin'in, Japonya'nın, İsviçre ya da Amerika'nın her tür malını bulmak; kaçak ve vergisiz olduğundan, çok ucuza satın almak mümkün.

Ayrıca kasabanın küçücük dükkanlarında, sanatkarlar gayet basit aletlerle, kılıç, bıçak, tabanca ve tüfek yapıyorlar.

Landi Kotal'da iki tarafın da kanun ve kuralları yürümüyor; halk kendi gelenekleriyle yaşıyor. 'Ele el, kana kan' kuralı hakim; herkes işini bu kurala göre

yürütüyor.

Burada insanların kıyafetleri de ne tam Afganlı, ne de tam Pakistanlı; iki ülkeyi bağdaştıran hoş bir giyinişleri var. Tabii yörenin yüksekliği de bu giyimi etkiliyor.

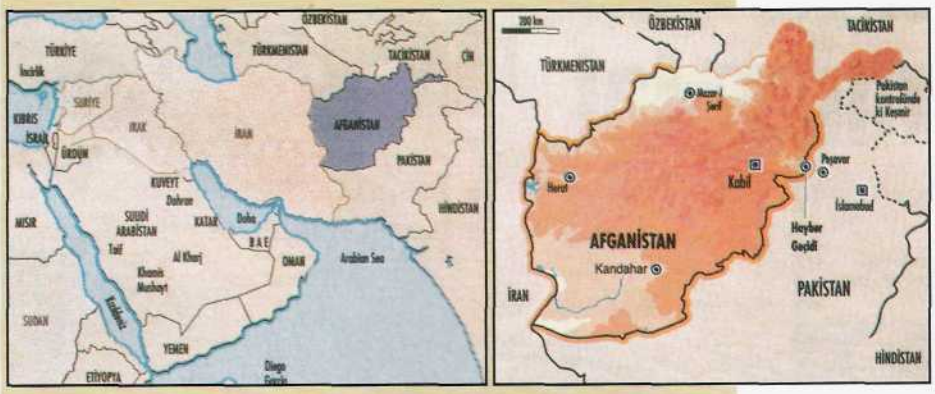
Dikkat çeken bir diğer husus, Hayber Geçidi'nin belli noktalarında, uzak mesafeleri gözleyebilmek için yapılmış kuleler... Tarih boyunca, Hind'i istila edenler hep buradan geçtiği için, yüzyılın başında (20. Yüzyıl), kuzeylilerin akınından korumak için yapılmış olan bu kuleler, artık eskisi kadar önem taşımıyor.

SOĞUKKANLI BİR MİLLET

Güreş, bizim halk için, gerçekte bir spor değil, eğlencedir; günlük hayatın bir parçasıdır. Harman yerinde çocukların yuvarlanışı, iki talim arasında erlerin güreş tutuşu, başka türlü izah edilemez. Türkiye dışında güreşin böyle günlük hayatın bir parçası olarak düşünüldüğü tek yer olarak, Afganistan'ı gördüm.

Bir Perşembe günü, öğleden sonra, Kabil'in modern bölümünde, park tarzında düzenlenmiş çimenlik bir bölgede dolaşıyordum. Bir kalabalık fark ettim. Heyecanla aynı noktaya bakıyor, arada bir, bağırıyor, feryat ediyorlardı. Yaklaştım; yüzlerce insan yere bağdaş kurmuş, ortada güreş tutan bir çift pehlivanı izliyordu.

Bu güreş, bizim bildiklerimizden farklıydı. Yalnız kispetten (burada uzun don) tutma olduğuna göre, bir ölçüde bizim Karakucak ve yağlı güreşi andırıyordu. (...) Karşılaşmadan sonra rakiplerin birbirlerinden gülümseyerek ayrılması, seyirciler arasında da hiçbir tartışma ve kavganın da görülmemesi, Afganlıların bizden daha soğukkanlı bir millet olduğunu bana anlattı.

Afganistan: Orta Asya'nın anahtarı

Afganistan'ın coğrafi konumu, Orta Asya egemenliğine niyetlenenler için büyük önem taşır. Hindistan'a, İran'a, Türkistan'a yönelmek isteyenlerin daima öncelikle dikkate almaları gereken bir bölgedir. Babür, oradan inerek Hindistan'da yüzlerce yıl sürecek egemenliği kurar. İngilizler, Hindistan'a yerleşince bunu hiç akıldan çıkarmazlar ve Afganistan'ı kontrolde tutmaya özen gösterirler. Çarlığın bu yoldan Hindistan'a inebileceği korkusuyla, askeri seferler düzenler; ama ülkenin çetin doğa koşulları karşısında, on binlerce kurban verirler. Birinci Dünya Savaşı'nda Almanlar, Afganlıları 'cihad' çağrısına katarak Hindistan'ı etkilemeyi ve İngilizleri kovmayı düşünürler. Kurtuluş Savaşı yıllarında, Cemal Paşa, Kabil'e gider, buradan Hindistan'ı tehdit edecek operasyonlar tasarlar.

Uzun süre kendi haline terk edilen Afganistan, 1980'lerde Sovyetler'le ABD arasında Orta Asya hesaplaşması başlayınca, yeniden ilgi odağı olur. Sovyetler'i yumuşak karnından vurabilmek için ABD, köktendinci Taliban'a bu yüzden destek verir.

Kabil; 'Eski Şehir'de çarşı yolu (altta): Orhah Koloğlu gezi notlarında, 60'lardaki izlenimlerini aktarırken, 'Sokaklarda dolaşıp resim çektiğimde kimse karışmadı; ama ben de erkekten başkasıyla konuşmamaya ve kadın resmi çekmemeye özel özen gösterdim,' diyor. Ama yeri geldiğinde de deklanşöre basmış!

merakediyorum@googlegroups.com

FOTOĞRAF: VURAL YAZICIOĞLU

Hikmet Bil, patronu Sedat Simavi'yi anlatıyor:

'Hürriyet'in ilk günü, cebinde 50 lira kalmıştı'

Ölümünün 48. yılında Sedat Simavi'yi, onunla birlikte çalışan 62 yıllık gazeteci Hikmet Bil ile konuştuk. Simavi, 1916'da 'Hande' dergisiyle başlayıp 1948'de Hürriyet gazetesiyle noktalanan serüveniyle, Türkiye'deki 'gazeteci-patron' kuşağının ilginç bir temsilcisi.

İSKENDER ÖZSOY

Genç meslektaşlarına gerektiğinde kalemlerini kırmalarını öğütleyen Hürriyet gazetesinin kurucusu Sedat Simavi 48 yıl önce, 11 Aralık 1953 tarihinde İstanbul'da hayata gözlerini yumdu. Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin (TGC) kurucu başkanı ve bir numaralı üyesi Simavi'yi, 1946'dan ölümüne dek yanından ayrılmayan en önemli tanık, gazeteci Hikmet Bil anlattı bize...

1945 ve 1946'da daha demokrat, gazeteciliğe ve gazetecilere daha yararlı bir örgüt için tek parti güdümündeki Basın Birliği'ne karşı mücadele başlatan grubun içinde yer alan Hikmet Bil, Sedat Simavi'yi bu mücadele günlerinde tanıdığını vurguluyor:

Cumhuriyet gazetesinde mesleğe başlayan, Anadolu Ajansı'nda çalışırken askere giden Hikmet Bil o günleri şöyle anlatıyor:

"Sedat Bey, günlük gazete çıkarmaya karar verdiğinde ben Ankara'da yedek subaydım. Ankara'ya geldiği bir gün buluştuk. Oturduk, kahve içiyoruz; 'Hikmet, bir günlük gazete çıkarmaya karar verdim. Askerliğin bittikten sonra beraber çalışalım' dedi ve ekledi: 'Başka bir yere söz verip gitmek yok...'

El sıkıştık, anlaştık. Terhis olunca Simavi'nin yanına gittim. Gazete çıkana kadar Yedigün dergisinde çalıştım.

Gazeteyi basacak makineler Amerika'dan ısmarlanmıştı. Makinelerin yola çıktığı haber verilince, yeri hazırlandı.

Ben hem Yedigün'de çalışıyor hem de Hürriyet'in arşivini hazırlıyordum. Makinelerin geliş tarihine göre hesaplar yaparak çıkabileceğimiz tarihi belirledik. Ondan sonra afişler yaptırdık, Anadolu'ya dağıtıldı.

Afişte kocaman bir horoz. Sabah olmuş, horoz 'Hürriyet' diye bağırıyor. Afişe etraftan, 'Erken öten horozun kafası koparılır' diye tepkiler geldi. Rekabet yüzünden aleyhimize hava esmeye başladı. Biz mümkün mertebe, Anadolu'ya dağıtılan afişleri toplamaya çalıştık. Gazetenin çıkışı, afişleri asmaya başladığımız tarihten üç ay sonra olabildi."

DERGİCİLİKTEN BİRİKEN 350 BİN LİRA

Hikmet Bil, Sedat Simavi'yi Hürriyet'i çıkarmaya götüren gelişmeleri ve gazetenin ilk günlerini de şöyle dile getiriyor:

"Çok dürüst bir tüccardı. 18 sene Yedigün dergisini çıkarmış, 350 bin lira biriktirmişti. Aklında hep bir günlük gazete varmış. Hatta Sirkeci'de, Kanaat Kütüphanesi'nin üstündeki odasında klişe ressamlığı yaptığı günlerde, karşı köşede Tan Matbaası'nda basılan Siirt Milletvekili Mahmut Bey'in yayımladığı Milliyet'i görür, 'Ah ben de büyük bir günlük gazete çıkarabilsem' diye içinden geçirirmiş. 1920'lerde günlük Dersaadet ve Payitaht gazetelerini çıkarırken bile, büyük bir günlük gazete için hep kendi kendine hazırlık yapmış."

Sedat Simavi, Hürriyet'i çok zor şartlar altında yayımlar. Ekonomik sıkıntı, had safhadadır. Hatta Hürriyet'in ilk sayısının çıktığı gün, Sedat Simavi matbaadan ayrıldığında, Hikmet Bil'in belirttiğine göre, cebinde sadece 50 lirası kalmıştır... Sonraki günler için gazetenin basılacağı kağıt, kağıt tüccarı İlhami Ahmet Örnekal'dan alınır.

ORTAKLAŞA BAŞMAKALE

Gazetenin kimi imzasız başyazılarını Hürriyet logosuyla bir ara, şair Faruk Nafiz Çamlıbel'in yazdığını belirten Hikmet Bil, bu konuda da şunları söylüyor: "Faruk Nafiz yazılarında Demokrat Parti'ye meyyaldi. Se-

Sedat Simavi (solda) ve Hikmet Bil (sağda) Kıbrıs'ta.

Hikmet Bil kimdir?

1918'de İzmit'te doğan Hikmet Bil, Kurtuluş Savaşı'nda Sakarya Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kurucusu ve başkanı Hüseyin Hüsnü Bil'in oğludur. 1939'da Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten sonra Cumhuriyet gazetesinde muhabir olarak mesleğe başlayan Bil, 1943'te İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun oldu. Anadolu Ajansı'nda çalışırken askere gitti. Askerlik dönüşü, Hürriyet gazetesinin hazırlık çalışmaları katıldı...

merakediyorum@googlegroups.com

İlk adım: Popüler dergiler

Samsun Mutasarrıfı Hamdi Bey'le Saffet Paşa'nın torunu Aliye Hanım'ın oğlu Sedat Simavi, 1896'da İstanbul'da dünyaya gelir ve 1914 yılında Galatasaray Lisesi'ni bitirdikten iki yıl sonra, Türkçe ve Almanca olarak yayımladığı 'Hande' adlı mizah dergisiyle gazeteciliğe adım atar. 1918'de haftalık mizah dergisi Diken'i, 1919'da salon ve kadın dergisi İnci'yi, 1920'de günlük Dersaadet gazetesini ve hemen ardından Payitaht'ı yayımlar. Daha sonra yeniden dergiciliğe döner ve 'Güleryüz' ile Kurtuluş Savaşı'nı destekler. Cumhuriyet'ten önce ve sonra özellikle kadın ve çocuklara yönelik aylık-haftalık Hanım *(üstte)*, Hacıyatmaz, Yeni İnci, Resimli Gazete, Yıldız, Meraklı Gazete, Yeni Kitap, Arkadaş, Bravo, Yedigün *(altta)*, Karagöz, Karikatür, Model, Yeni Ev Doktoru gibi dergi ve gazeteler çıkartır.

Yıl 1953: Sedat Simavi, Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü tarafından aleyhine açılan davanın duruşmasında (sağda, büyük fotoğraf).
Yıl 1917: Sedat Simavi 21 yaşında (sağda, küçük fotoğraf).

dat Bey bir gün onu çağırdı, 'Bizim gazete tarafsız bir gazetedir. Bu yazılar taraflı. Artık yazma' dedi. Bir süre Sedat Bey'in kendisi yazdı başmakaleleri, 'Hürriyet' imzasıyla. Bazı başmakaleleri de ortaklaşa yazardık. Simavi ilk paragrafı, ana fikri yazar, gerisini tamamlamamı isterdi. Altına onun imzasını atardım."

Simavi'nin gazetecilik yönünün kuvvetli olduğunu dile getiren Hikmet Bil, bu konuyu da şöyle anlatıyor bize:

"Yazılarında halkın anlayabileceği bir dil kullanırdı. Hangi haberin, hangi yazının nerede, hangi bölgede ne kadar okunacağını bilirdi, 'Ben 30 sene yarım pabuçla hep bunu etüt ettim. Bu halka neyi nasıl vermek gerektiğini bilmek lazım' derdi. Sedat Bey aynı zamanda iyi yöneticiydi."

SEDAT SİMAVİ VE ÇOCUKLARI

Hürriyet çıktıktan sonra bayilerden para gelmediğinden icra takibi yapabilmek için, hem gazetenin hem Sedat Bey'in avukatlığını yapan, sonra da Hürriyet'in hukuk müşaviri olan Bil; Sedat Simavi'yi, devrin Dışişleri Bakanı Fuat Köprülü'nün kendisi aleyhine açtığı davada da savunmuş. Ölümünden üç dört yıl önce, yüksek tansiyon krizi geçirdiği için gazeteden elini biraz çeken Simavi, o günlerde büyük oğlu Haldun Simavi'yi ön plana çıkarmış.

Hikmet Bil, baba Simavi'nin çocuklarıyla ilişkisini de şöyle anlatıyor:

"Sedat Bey, çocuklarının yazı yazmalarını, karikatür çizmelerini pek istemezdi. Gönlü, çocuklarının gazete sahibi olmalarından yanaydı. Onlar da zamanla gazete sahibi oldular. Bu babalarının telkiniydi. Haldun ve Erol Simavi hiç yazı yazmadılar. Babasının hastalığından sonra gazeteyle Haldun Simavi ilgilenmeye başladı. Haldun'un yaratıcı tarafı güçlüydü; neyin tiraj getireceğini bilirdi. Haldun Bey yazı işleriyle uğraşırken Erol Bey'in gözü baskıda, dağıtımdaydı. Bu tablo Sedat Bey'in hayal ettiği tabloydu. Simavi, Hürriyet'in Ortadoğu'nun en büyük gazetesi olmasının arzu ediyordu. Bir hayali de Hürriyet'i Babıali Caddesi'ndeki yeni binada görmekti. Bu hayaline ulaşamadı; ama vefatından önce koluna girerek ona yeni binayı gezdirdim." ■

Hürriyet'in seyir defterinden...

Cağaloğlu'ndaki Acımusluk Sokağı'nda (bugünkü 'Cemal Nadir') doğan Hürriyet'in *(altta, gazetenin 1 Mayıs 1948 tarihli ilk gün baskısı)* isim hakkını almak için başvuru dilekçesini 7 Eylül 1945 tarihinde veren Sedat Simavi, Hürriyet'e giden yolu gün gün yazmıştır. İşte bu günlükten bazı satırbaşları...

29 Ekim 1945: Bir günlük gazete çıkarma teşebbüsüm, hatta bu gazetenin adını da koyarak Hürriyet için istediğim imtiyaz, Babıali'de geniş akisler uyandırdı. (...) Gazete için hazırlık safhasına giriyoruz. Fakat bu gazetenin sıhhatli doğabilmesi için hiçbir şeyin aceleye getirilmemesi lâzım.

6 Kasım 1945: Hürriyet'in imtiyazı için müracaatım bugün ikinci ayını doldurdu. Yedigün'ün işlerini aksatmamaya azami gayret göstererek bir günlük gazetenin hazırlıklarına başladık. Mecmuanın bir kısım malzemesinden istifade ederek Tahsin'den bazı sayfalar istedim. Ortaya muvaffak numuneler çıktı.

4 Temmuz 1946: Neyse, imtiyaz meselesi nihayet bugün halloldu. Matbuat Umum Müdürlüğü, müracaatımızı münasip görmüş, lüzumlu müsaadeyi vermiş. Yoksa, Hürriyet ismini değiştirmek zarureti hasıl olacaktı ki, beni çok üzen aksiliklerden biriydi bu.

Hürriyet

Ürdün ve Irak orduları Filistin'e girdi

İnönü'nün Makalesi

Ürdün Kıralı Abdullah Arap orduları başkomutanı oldu

Yahudi kıtaları Kudüs şehrinin kapılarına dayandılar

Ortaşarka sokulmak için Rusların sevindiği emirler

CELÂL BAYAR DIYOR KI:

Ankara'da bir cinayet

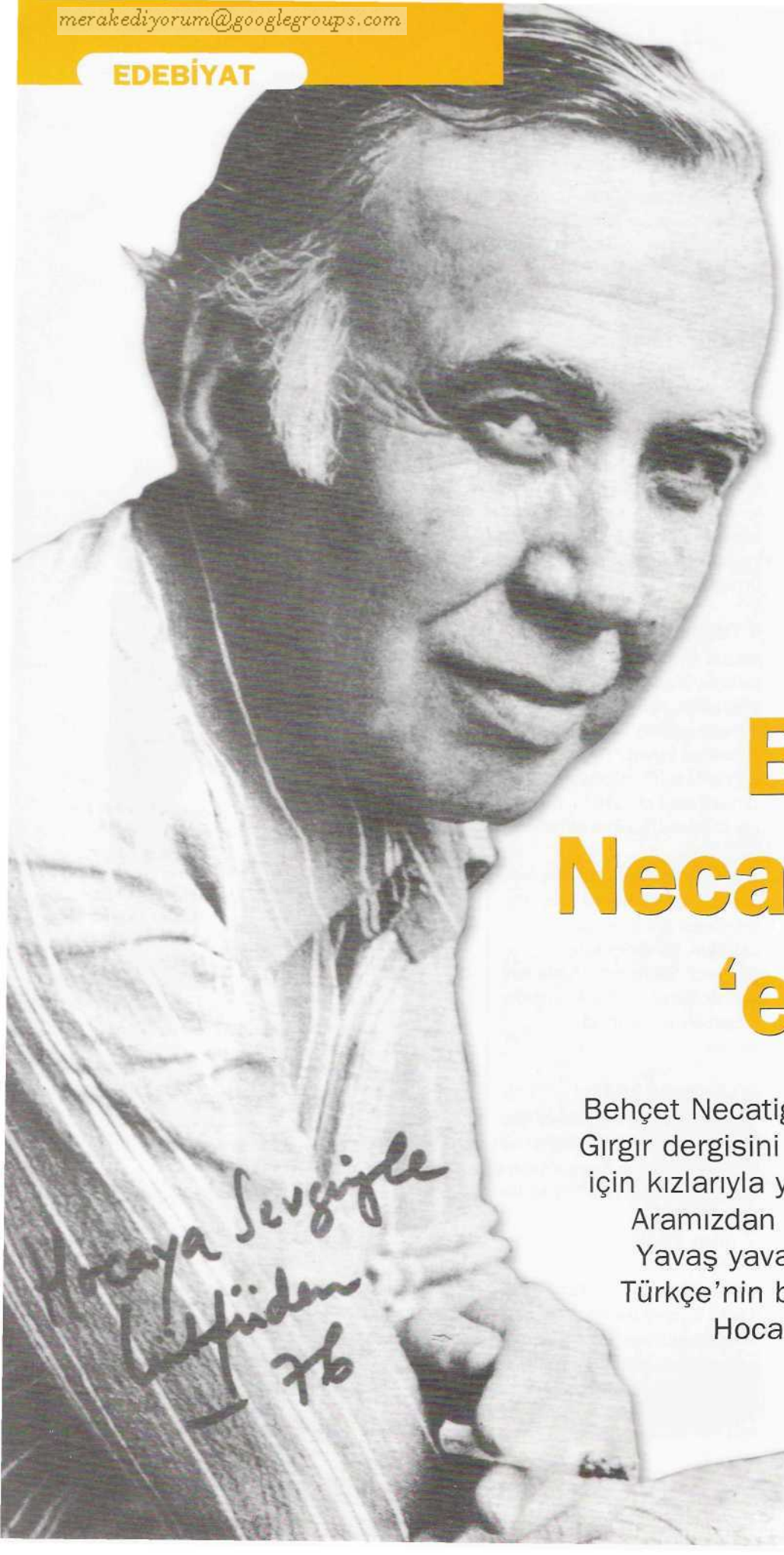
Mecliste münakaşalar

25 Kasım 1946: Binanın, bir günlük gazeteye müsait hale getirilmesi için hazırlığa başladım. Dördüncü katı çıkıyoruz. Sonra zemin katta yeni getirteceğimiz makineyi kurmaya müsait bir yer açtırmak istiyorum.

30 Temmuz 1947: İstediğimiz makineyi nihayet New York'a sipariş ettik. Önümdeki bir kartpostalda bu makinenin gayet güzel bir fotoğrafı var. Dört renk basacak özellikte ve saatte 45 binlik süratiyle mükemmel bir GOSS.

2 Mart 1948: Prova baskılarında renk kaymaları çıkışımızı geciktiriyor. Neşriyata sağlam başlamak lazım. Çıkış tarihimiz için müteredditim kalıyoruz. Fakat daha fazla gecikmek de istemiyoruz. Çünkü önümüz ölü sezon. Bir talihsizlik de bu. Düşüncem, 1 Mayıs'ta dönebilmek. Hürriyet için horoz sembollü afişler hazırlamış, 'Yakında çıkıyor' diye duvarlara astırmıştık. Güzel afişti. Fakat 'erken öten horoz' misali bazı yakıştırmalar canımı sıktı. Horozu serlevhanın yanında sembol olarak kullanacaktık. Vazgeçtim.

merakediyorum@googlegroups.com

Çocuklar

Çarşılarda bir şey
Biz pek aramazdık çocuklar olmasaydı
Kasaplarda manavlarda bazı yorgun kadınlar
Hep de tenha saatleri seçerler
Sonra yavaş bir sesle
Çocuk için hasta kaç gündür yemiyor
Biraz et biraz meyve isterler.

Sevdiği bir reçeli gün aşırı yalnız ona
Kaşıklarla beraber büyür bir üzüntü
Yağların şekerlerin çayların
Uykularda bile bitiyorsa
Annelere düşündürdüğü

İnsanlara tezgahlara kâğıtlara kolaydı
Biz bu kadar eğilmezdik çocuklar olmasaydı

Behçet Necatigil'in 'ev hali'

Behçet Necatigil : Red Kit, Tenten, Gırgır dergisini bir an önce okumak için kızlarıyla yarışan bir şair-baba. Aramızdan ayrılalı 22 yıl olmuş. Yavaş yavaş mı tanıyoruz ne?.. Türkçe'nin büyük şairini, Behçet Hoca'yı saygıyla anıyoruz.

HAYDAR ERGÜLEN

"Necatigil'in odası, Dünya'dan büyüktür! Dünya' dan büyük bu odada hayalgücü görüntünün, imge algının yerini almıştır. Ve bu tekdüzelikte, değişmeyen eşyalar, eski ilaç kutuları, kâğıtlar, kitaplar, sigara izmaritleri ile tepeleme dolu kül tablaları (tabladaki küllerin, kâğıttan yapılıveren külahlara doldurulması, törensel bir titizlikle gerçekleştirilirdi), saat, ucu iyice sivriltilmiş kurşun kalemler, odaya sığabilmek için özellikle küçük olması istenmiş metal masanın çekmecelerindeki tıkış tıkış zarflar, içinde sarı leblebilerin bulunduğu eski bir kavanoz (hoca, leblebiyle içmeyi severdi), bir bardak, votka şişesi, artık üretilmeyen ilaçların prospektüsleri (özenle saklanmış!), bir kitabı paketleyecek uzunlukta, ama yumak yapılmış sicimler (kendisine gönderilen kitapların paketlenmesinde kullanılan sicimlerdir bunlar) ve kızlardan birinin (Selma, Ayşe?) ilkokul resim defterinin bir yüzü kullanılmamış olan yapraklarına yazılmış şiir müsveddeleriyle dolu dosyalar..." (Hilmi Yavuz, Kendime, İstanbul'a, Kadınlara Dair..., Boyut, 1997, s. 81)

EVCİL BİR MİLİTAN

Hilmi Yavuz, hocası ünlü şair Behçet Necatigil'in 'oda'sını (Dünya'sını) anlattığı 'Odası Dünya'dan Büyük' adlı yazıyı, "bu görünüm hiç değişmedi" sözleriyle sürdürüyor. Ve yalnızca bir fiziki mekanın ötesinde, o mekandaki şairin şiir 'tutum'unda da karşılığını bulan başka bir 'tutum'a işaret ediyor: (Necatigil) 'saadeti eşyada, eşyanın düzeninde bularak, hayatı daraltarak, ama derinleştirerek yaşadı.'

Necatigil'in hem hayatı hem de şiirindeki bu 'tutum', şairin yapıtıyla tutarlılığına sahici bir örnektir. Peki, nedir bu 'tutum?' Saadeti bulmak için 'savaşmak'. Daha doğrusu savaşmak zorunda kalmak.

Behçet Necatigil'in düzyazıları, konuşmaları, şiirleri ve yaşamıyla, şiiriyle ilgili denemeler, anı kitapları ve mektuplarının bize gösterdiği şudur: Evlerle, eşyayla ve zamanla çarpışmak. Bu çarpışmaların sonunda bulduğu saadet ise, elde ettiklerini korumaya, kolay tüketmemeye yönelik olacaktır. Tıpkı şiirindeki 'tasarruf' ve 'tutumluluk' gibi, yaşamında da bu konularda titiz olacaktır ünlü şair. Nasıl olmasın? Tüm yaşamı zorluklarla geçmiş, kıt kanaat geçinmiş, yine de daha fazlasını istememiş. 'Kendine eziyet derecesinde titiz, bir büyük şairdir o'. Mehmet H. Doğan'ın sözleriyle, "Necatigil'i uzaktan yakından tanıyan kimseler, onun hiçbir zaman paraya, mala, mülk edinme tutkusuna yüz vermemiş, orta halli bir yaşam düzeyini aşmak için tutkulu bir çaba göstermemiş, bu uğurda küçülmelerin hiçbir türüne bulaşmamış, azla yetinmiş, devletin verdiği maaşla kıt kanaat ve namuslu bir yaşam sürmüş... nihayet, kendi sözleriyle söylersek 'toplumun ve imkanlarının' ona 'bağışladığı dar dörtgende' aydın bir kişi, bir şair, bir insan olma onurunu hiçbir zaman yitirmeden yaşamış bir insan olduğuna her zaman tanıklık edeceklerdir". (Mehmet H. Doğan, Çağının Tanığı Olmak, YKY, 1993, s.138)

Elbette insanlar kadar, belki insanlardan da önce şiirleri tanıklık edecektir Necatigil'in 'tutum'una, hem de ilk şiirlerinden son şiirlerine kadar, pek çok kere bu tutum kendini gösterecektir. Örneğin, 1958'de yazdığı 'Çocuklar' adlı şiir bu 'tutum'un yalın ve dokunaklı bir örneğidir.

13 Aralık 1979'da yitirdiğimiz Behçet Necatigil, Türk şiirinin büyük ustaları arasına girerken, şiirimize de evleri soktu, evler onunla boş kalmadı ama onu da boş bırakmadı, hep meşgul etti.

EVLER: HEM AŞK, HEM SAVAŞ!

Necatigil evde, sokakta, yurtdışında, parklarda, tatillerde hep ev için çalıştı, evin şiiri için, evin hayatı, dirliği düzenliği için çalıştı, hem evlerde aradı saadeti, evlerde buldu, hem de evlerle savaştı. Nereye, hangi uzaklığa giderse gitsin hep evine dönmeyi düşledi, evden uzak kaldığı anlarda hayata 'atıldığı'nı hissetti,

Lütfü Özkök'ün objektifinden Behçet Necatigil (sol sayfada). 1974 Temmuz'unda Necatigil evinin balkonunda (altta).

merakediyorum@googlegroups.com

bu yüzden de dönüş fikri onda kuvvetli bir hasrete yol açtı.

Evsiz şiir yazabilenlere ise çok şaştı: 'Şiirlere bir insan, evlerden bir şey katmadan nasıl girer şaşıyorum'. Belki de asıl şaşırtıcı olan, boheme uzak bir şair olabilmekti, evleri savunabilmekti. Evleri hem şiirde hem hayatta savunmak ve evlerle hem şiirde hem hayatta savaşmak gibi bir zorluğun üstesinden gelebildi Necatigil. Hiç 'şairane' bir tutum benimsemedi ev karşısında, yalnızlığın evlerine yüz vermedi, deyim yerindeyse hep 'gerçek', 'somut' evleri yazdı, insanlı evlerdi, çocuklu evlerdi onun konusu, uğraşı, derdi, sevinci ve elbette şiiri: "Ev, yani aile, hayatımızdır. Bizi bir biçime, bir kalıba sokan ev ve ailedir. Ancak önce içine doğduğumuz bir mekan ve oradaki insanlar var... Merkezkaç bir kuvvet bizi uzaklara atsa bile, ince lastiğe takılı yoyo gibi, dar çevremizin yönetimine bağlıyız. Evler, eşler, çocuklar, yakın akraba. Çok şey evlerde olur...Bütün savaşların, çekişmelerin temelinde evin, ailenin kurtuluşu selameti vardır bence."(Behçet Necatigil, Düzyazılar 2, Cem Yayınevi, 1983, s. 542)

Necatigil 'evlerin diktası'ndan da söz eder, bu 'dikta'nın delikanlılıkta, rahat evlerde pek anlaşılmadığını söyler,

Çalışma masası başındaki fotoğrafına Necatigil şu notu düşmüş: "Huriye çekti, evdeki masabaşında. 1 Haziran 1964 (sağda). Necatigil, evinin mutfağında (sağ altta).

Evler' kitabı ve 'Evin Halleri' şiiri

Behçet Necatigil, elbette büyük şiir toplamıyla Türkçe'nin has şairidir, fakat okur ve şiir tarihi onu öncelikle evlerin şairi olarak tanır. Bu yargıda da haksız değildir, çünkü evin bütün hallerini yazan bu insan 'Evler' diye bir şiir kitabı da yazmıştır. 'Evin Halleri' şiirini bilmeyenimiz yoktur, belki okul kitaplarına bile girmiştir bu şiir. Necatigil yıllar sonra bir söyleşisinde, 'Evler kitabını yazmamış olmayı isterdim' diyor, o kitabın eskidiğinden söz ediyordu. Cemal Süreya ise 'Ben kendi payıma, yine de Evler'deki Necatigil'in tiryakisiyim. Yüzüne en çok benzeyen şiirler onlar' diyordu.

Evin halleri

Evin yalın hali
İster cüce, ister dev
Camlarında perde yok
Bomboş, ev.

Evin -i hali, sabah,
Geciktiniz haydi !
Uykuların tatlandığı sularda
Bırakacaksınız evi.

Evin -e hali, gün boyu,
Ha gayret emektar deve !
Sırtınızda yılların yorgunluğu
Akşam erkenden eve.

Evin -de hali, saadet
Isınmak ocaktaki alevde
Sönmüş yıldızlara karşı
Işıklar varsa evde.

Evin -den hali, uzaksınız,
Hatta içinde yaşarken
Aşkların, ölümlerin omuzunda
Ayrılmak varken evden.

daha sonra anlaşılacaktır bu, 'yirmisinde mi erken, otuzunda belki' ve 'Bu yüzden benim şiirim ya evlere bir övgüdür ya da bir ağıt' der. Ev, Necatigil'de bir sığınak, bir korunak olmanın ötesinde, 'hayat'la bir karşılaşma, yüzleşme mekanıdır. Bu 'somut' mekânın şairinde ise, elbette 'gerçek' bir şiirin öğeleri olarak 'övgü' ve 'ağıt' bir arada bulunacaktır.

Evler hem aşkın yatağı, hem de savaş meydanı olacaktır. Evlerde sabun gibi köpüren saadetler, evleri taunlar (veba) gibi süpüren felaketler, geçmişte kalan hatıralardan sayılan dirlik-düzenlik, gözyaşlarıyla beslenen kadınlar, erkekler ve evlerden 'yükselen' dilsiz şikayetler... 1947'de yayımladığı 'Evler' şiirinde bütün bunlardan söz eder, ama şaşırtıcı bir sonla bitirir şiirini, evsizlerle bitirir: "Şu dünyada oturacak o kadar yer yapıldı: / Kulübeler, evler, hanlar, apartımanlar / Bölüşüldü oda oda, bölüşüldü kapı kapı / Ama size hiçbir hisse ayrılmadı / Duvar dipleri, yangın yerleri halkı, / Külhanlarda, sarnıçlarda yatanlar !"

Yıl 1930; Necatigil ortaokul öğrencisi: Babasının memuriyeti nedeniyle ortaokula Kastamonu'da başlayan küçük Behçet, öğrenimini İstanbul'da, Kabataş Lisesi'nde sürdürür. 1940'ta da Yüksek Öğretmen *Okulu'nu* bitirince, Kars Lisesi'ne atanır (solda).

KAMURAN ŞİPAL'E YAZDIKLARI

Arkadaşı, hikayeci ve çevirmen Kamuran Şipal'e yazdığı bir mektup, onun eviyle, daha da dar (belki de en geniş) anlamda 'oda'sıyla (bir bakıma yurduyla) yaşadığı aşkın sınırsızlığını, derinliğini, yoğunluğunu gösterir. 1992 Temmuz'udur, Almanya'ya gelişinin üzerinden bir gece geçmiş, bir gün de bitmek üzeredir ve Necatigil sanki aylar olmuş gibi şöyle yazar:

"İnsan bir yere giderken bavuluna bütün odasını, sası-durgun havasını, değişmez alışkanlıklarını koyabilmeli; olduğu gibi, onlarla gelebilmeli. Yoksa ilk günden gözümde tütmeye başladı tozlu penceresi, yükünü almış kitap ve kağıtlarıyla odam, yılları paylaştıklarım." (Mektuplar, 1001 Tane Yayınları, 1989, s. 107)

DOĞAN HIZLAN'A SÖYLEDİKLERİ

Eşi Huriye Hanım'a, kızları Selma ile Ayşe'ye yazdığı mektuplarda da bu hasret ötesi tutku sürekli hissedilir, Ankara'dan karısına yazdığı mektupta olduğu gibi:

"Daracık odamda otursaydım, sobacığımı yaksaydım, takır takır öksürseydim daha iyiydi. Ziftin peki var burda. İşte bir gün geçti." (Serin Mavi, YKY, 1999, s. 21)

Yine aynı kitapta yer alan bir mektuptan öğrendiğimize göre, karısı yurtdışındayken, Doğan Hızlan bir söyleşi ve üzüntüsünü gidermek için Necatigil'i Boğaz'a götürmek isteyince, 'ben kederime evlerde katlanırım, istiyorsan sen gel!' der.

'Ben, kedere evlerde katlanırım' diyen bir şair için, evin ne kadar önemli olduğunu anlatmaya çalışmak galiba imkansız.

BİR DERVİŞ TUTUMU

Cumhuriyet dönemi Türk şiirinin öncülerinden, büyük şair Behçet Necatigil, şiiri kadar yaşamıyla, yaşamındaki tevazuyla da, 'kasten daralttığı' küçük odalara, az sayıdaki insana, az

merakediyorum@googlegroups.com

Necatigil, eşi Huriye Hanım'la birlikte, oturdukları ilk evin önünde (sağda). 16 Ağustos 1962 tarihini taşıyan bir aile resmi: Huriye ve Behçet Necatigil, kızları Selma ve Ayşe ile birlikte (altta).

Kızının kaleminden

Behçet Necatigil'in küçük kızı Ayşe Sarısayın, Necatigil'i daha yakından tanımamıza ve daha çok sevmemize vesile olan 'Çok Şey Yarım Hâlâ' adlı anılar kitabında, babasının hiçbir zaman boş durmadığını, dopdolu bir hayat geçirdiğini anlatırken, onun ilginç özelliklerine de yer veriyor: "Bazı akşam yemeklerinden sonra annemi zorla mutfaktan çıkarıp yıkadığı bulaşıklar, mutfakta kullanılmak üzere düzgün dikdörtgen parçalar halinde kestiği eski gazete kağıtları, büyük bir titizlikle yaptığı her harcamayı kaydettiği aylık bütçe / harcama listeleri, yeniden kullanılmak üzere özenle katlanılıp saklanan paket kağıtları ve sicimler, arada bir, özellikle annemin evde olmadığı zamanlarda mutfağa girip pişirdiği yemekler (en çok da pilav, imam bayıldı ve barbunya pilaki), her konuda inanılmaz boyutta olan arşivciliği; onun öğretmenliğinden ve edebiyat çalışmalarından arta kalan son derece kısıtlı zamanlarda hiç aksatmadan yaptığı günlük işlerdi."(Ayşe Sarısayın, Çok Şey Yarım Hâlâ, YKY, 2001, s.123)

semte, az kente sığdırdığı küçük hayatıyla da büyük olmasını, büyük kalmasını bildi.

1978'de kendisiyle söyleşen Selim İleri, çocukluk yıllarını anlatmasını ister, o karşı çıkar. Selim İleri, 'Bir sanatçının kendi yaşam öyküsünü açıklaması ayıp mı sizce?' diye sorunca da şu yanıtı verir:

"Değil, değil ya, tencere kapalı kaynarsa hem yakıttan tasarruf edilir hem de pişen yemek daha yenerli olur."

Bu yanıt çok önemlidir, Necatigil'in baştan beri vurguladığımız 'tutum'unu yansıtır. Hayata, eşyaya, şiire olan dervişçe tutumunu. Ne kimseden bir şey bekler ne de borçlu kalmak ister. Fazlası da olmamalı, ödenmemiş bir şey de kalmamalıdır. Dervişstir ama bu dünyanın dervişidir, evler, eş, çocuklar, işler, görevler, sorumluluklar vardır ve belki de çağımızda bir 'şair derviş' olmak bütün bunlardan kaçmak değil, tam tersine hepsini yüklenmek, omuzlamaktır.

Necatigil de öyle yapar: Öğretmenlik, çeviriler, antolojiler, radyo oyunları... Küçük kızı Ayşe Sarısayın babası Behçet Necatigil'i anlattığı 'Çok Şey Yarım Hâlâ' adlı kitabında onun bu çalışkanlık ve üretkenliğini dile getirir: Behçet Hoca, evde nakarat gibi sık sık şu sözü söylermiş: Boş durmuyoruz Yaşar Bey!Yaşar bey kim? Varlık Yayınları'nın sahibi Yaşar Nabi Nayır. Ona söz verdiği bir kitap üzerinde çalışırken tekrarladığı bu sözü, evde de gezme, sinema istekleri karşısında yinelermiş. ■

Cam sanatı: Çeşmibülbül yeniden yaratıldı

popüler
tarih

tarih@mail.dunya-gazete.com.tr Aralık 2001 2.500.000 TL

40 yıl önce Afganistan

Hürrem Sultan
TARİHİN SEYRİNİ Mİ DEĞİŞTİRDİ?

Hüsrev Gerede'nin anılarındaki Atatürk

İLK KEZ POPÜLER TARİH'TE

212323 2001/12
DÜNYA Yayıncılık

Popüler Tarih ◆ ARALIK 2001 ◆ SAYI 16
HÜRREM SULTAN ◆ HÜSREV GEREDE'NİN ANILARINDAKİ ATATÜRK ◆ 40 YIL ÖNCE AFGANİSTAN

merakediyorum@googlegroups.com

◆ HAZIRLAYAN: DEVRİM ÇAKIR
dcakir@mail.dunya-gazete.com.tr

'101 Dergi'den biri: Servet-i Fünun

'101 Dergi' karma sergisinde meraklılarıyla buluşan dergilerden biri de, 17 Mart 1891'de yayın dünyasına katılan ve aralıklarla tam 53 yıl boyunca yayınlanan 'Servet-i Fünun'...

Servet-i Fünun dergisinin kurucusu Ahmed İhsan Tokgöz (üstte). Derginin, '18 İkincikanun 1940' tarihli sayısı (üstte, sağda). Derginin kapak resmi, Abidin Dino'ya ait.

Yapı Kredi Kültür Merkezi, '101 Dergi' karma sergisiyle öğrencilerden tarihçilere, edebiyatçılardan grafik tasarımcılara, tüm meraklıları, 19. Yüzyıl'dan günümüze, ülkemizde dergiciliğin serüvenini izlemeye davet ediyor. 16 Kasım'dan bu yana süren sergi, 14 Aralık tarihine kadar, Yapı Kredi Kültür Merkezi Sermet Çifter Kütüphanesi Salonu'nda izlenebilecek. '101 Dergi' sergisi, dergiciliğimizin dünyasından küçük bir seçkiyle, Türk dergiciliğinin serüvenine yeni bir bakış yöneltmeyi amaçlıyor.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarından Cumhuriyet'e ve günümüze uzanan bir zaman diliminde çok sayıda dergi; toplumsal ve düşünsel yaşamımızda kitaplar kadar, hatta kitaplardan daha etkili oldu.'101 Dergi' sergisi, bu anlamda, araştırma konusu açısından da bir başlangıç noktası olmak üzere tasarlanmış.

'101 Dergi' karma sergisinde meraklılarıyla buluşan dergilerden biri de, 17 Mart 1891'de yayın dünyasına katılan ve aralıklarla tam 53 yıl boyunca yayınlanan 'Servet-i Fünun'...

II. Abdülhamid döneminde, düşüncenin baskı altında tutulduğu bir ortamda çıkmaya başlayan Servet-i Fünun'un kurucusu, Mülkiye mezunu Ahmed İhsan Bey'di (Tokgöz). Çocukluğundan beri yayıncı olmayı hayal eden Ahmed İhsan Bey'in bu alandaki ilk girişimi olan 'Umran' dergisi, Abdülhamid'in baskısına dayanamadı; yalnızca iki yıl yayımlanabildi. Ama Ahmed İhsan Bey yılmadı; 'Servet-i Fünun'u, öğleden sonraları çıkan 'Servet' gazetesinin fen eki olarak yayınlamayı başardı.

Avrupa'dan getirilen kalıplarla dergide basılan İstanbul manzaraları Abdülhamid tarafından beğenilince, Ahmed İhsan Bey, bu alandaki desteği de sağlamış oldu.

Başlangıçta, ansiklopedist gelenek doğrultusunda, Batı kökenli bilimsel ve teknik bilgilerle donatılan Servet-i Fünun, Tevfik Fikret'in 1896'da yazı işleri müdürlüğüne getirilmesiyle edebiyat ve sanat ağırlıklı bir dergiye dönüştü. Bu dönemde dergi, yeni bir edebiyat akımının, Edebiyat-ı Cedide'nin sözcüsü oldu. I. Dünya Savaşı sırasında Ahmed İhsan'ın rahatsızlanarak Avrupa'ya gitmesi üzerine yayınını durduran Servet-i Fünun dergisi, 1924'te resimli bir magazin dergisi olarak yeniden yayına girdi. 1928'deki harf devriminden sonra, 'Servet-i Fünun-Uyanış' adıyla yeniden edebi bir dergiye dönüştürülmeye çalışıldı. Dergi, 1942'de Ahmed İhsan Bey'in ölümünden iki yıl sonra, 26 Mayıs 1944'te, 2.464 numaralı sayısında kapandı.

'101 Dergi' sergisinden iki örnek: 'Mavi, Aylık Fikir ve Sanat Dergisi, 1955' (solda). 'Büyük Mecmua, Edebi ve İlmi Haftalık Mecmua' (sağda).

Ankara Palas krize yenildi

Bir zamanlar ünlü konukları ağırlayan Ankara Palas (Devlet Konukevi) ekonomik krize yenik düştü. Dışişleri Bakanlığı, Ankara'nın Ulus semtinde bulunan bu tarihi mekanı kapatma kararı aldı. 60 personelin çalıştığı tarihi binanın yılbaşında tamamen boşaltılacağı belirtiliyor.

Cumhuriyet'in yeni başkenti Ankara'nın siyasal ve sosyal yaşamında uzun yıllar önemli bir yer tutan Ankara Palas Oteli, 17 Nisan 1928'de tamamlanarak hizmete açılmıştı. Ulus Meydanı ile Ankara Garı'nı birleştiren Cumhuriyet Caddesi üzerinde inşa edilen otel, hizmete açıldığı ilk yıllardan başlayarak yoğun politik etkinliklere sahne olmuş, TBMM'nin 1961'de günümüzdeki yerine taşınması ve kent merkezinin Kızılay-Bakanlıklar yönüne kayması sonucu önemini yitirmiş, 1980'de de Devlet Konukevi olarak düzenlenmişti.

Heliopolis'teki mezar

Pek çok uygarlığın beşiği olan Mısır'da bir inşaat çalışması, 2500 yıllık bir mezarı günışığına çıkardı. Üç metre derinlikteki mezarların birinde, taş sanduka ve 16 heykelcik bulundu. Akdeniz medeniyetinin eğitim ve akademi beşiği olarak bilinen antik Heliopolis kentinin *(sağda)* kalıntıları üzerine kurulan Kahire'nin Ein Shams bölgesinde ortaya çıkarılan mezarlar, M.Ö. 664-625 yıllarına tarihleniyor. Açılan mezar, Waja Hur adında bir işçiye ait. 'Diğer dünyada ölü yerine cevap vermeleri için' mezarlara konulan heykelciklerde, mezar sahibinin adı yazıyor.

FOTOĞRAF: AP

Nuri İyem'in 68 yılı

Üslubuyla Türk resim kimliğinin oluşmasında önemli bir rol üstlenen Nuri İyem'in *(altta)* 68 yıllık sanat yaşamında üretmiş olduğu yapıtlardan seçilen tablolar, 29 Kasım-13 Aralık 2001 tarihleri arasında, Tepebaşı TÜYAP İstanbul Sergi Sarayı'nda sanatseverlere sunuluyor.

'Dünden Yarına Nuri İyem' başlığı altında gerçekleştirilecek bu büyük boyutlu retrospektif sergide sanatseverler, çağının önemli tanıklarından biri olan ustanın sanatının çeşitli evrelerini gösteren yapıtlarını, krolonojik ve tematik bir düzenleme içinde görme olanağı bulacaklar.

Nuri İyem retrospektif sergisi ayrıca, plastik sanatlar alanında Türkiye'de ilk kez *gerçekleştirilecek olan bir arşiv çalışmasının ikinci aşamasını da oluşturuyor.* 19-27 Kasım tarihleri arasında, ellerinde Nuri İyem'in yapıtları bulunan sanat dostları, ellerindeki yapıtları Apple-Bilkom Bilişim Hizmetleri tarafından hazırlanmış sanat ürünleri arşiv programına dijital olarak kaydettirdiler. Eser sahiplerine her yapıt için, Nuri İyem tarafından imzalanan bir sertifika verildi. Bu çalışma sonucunda, Nuri İyem'in ulaşılabilen tüm yapıtları elektronik ortamda gelecek kuşaklara kaynak olabilecek biçimde saklanmış oldu. Sergi sonrasında, bu çalışmayı destekleyecek bir CD ile 600 sayfalık bir kitap hazırlanması da planlanıyor. 'Dünden Yarına Nuri İyem' sergisiyle eş zamanlı olarak izlenebilecek olan ve Eczacıbaşı Sanal Müzesi'nce hazırlanan 'Nuri İyem Retrospektifi' başlıklı sanal sergiye de, *www.sanalmuze.org* adresinden ulaşılabilir.

(Bilgi için: Evin Sanat Galerisi, Tel. 0 212 265 81 58)

Kağıt arkeologları çalışıyor

1996'dan bu yana İstanbul'da etkinliklerini sürdüren Ephemera Derneği (Ensiz Sok., No 2/5, Tünel), her tür koleksiyoncuyu ilgilendiren 'mübadele' günlerini, her cumartesi saat 17.00'de dernek merkezinde gerçekleştiriyor. Dernek aybaşında 12 bülteninin yayımladı.

Eskidji'de Aralık

Eskidji Müzayedecilik, Aralık'ta, 3 organizasyonla müzayede meraklılarının karşısına çıkacak. 6 Aralık'ta 'Karma Eserler ve Mobilya', 23 Aralık'ta ise 'Art' ve 'Resim' müzayedeleri düzenlenecek.

'Efsane' kütüphane açıldı!

Dünyanın yedi harikasından biri sayılan İskenderiye Kütüphanesi tekrar canlanıyor. Mısır hükümetinin uluslararası desteği de arkasına alarak başlattığı proje tamamlandı. 230 milyon dolar harcanarak inşa edilen tarihi İskenderiye Kütüphanesi, 'deneme' amaçlı da olsa açıldı.

Bir zamanlar Ortadoğu'da öğrenim ve bilimin merkezi olan İskenderiye kentinin, kütüphane sayesinde eski statüsüne kavuşması umuluyor. Mısırlı yetkililer, en fazla 6 hafta sürecek 'deneme açılışı' ile, kütüphanenin yeni altyapısının test edileceğini duyurdular. İskenderiye Kütüphanesi'nin yeniden inşasına 1990'da başlanmış; ancak çalışmalar birkaç kez ertelenmişti. 250 yıl boyunca bilime hizmet eden kütüphanenin yeni binası sayesinde, 10. Yüzyıl'dan 18. Yüzyıl'a tarihli birçok önemli elyazması, bilim dünyasına yeniden kazandırılmış olacak. Bir yangın sonucu yok olan antik kütüphanede, şimdilik 200 bin yapıt yer alıyor.

Su resimleri, Kazım Taşkent'te

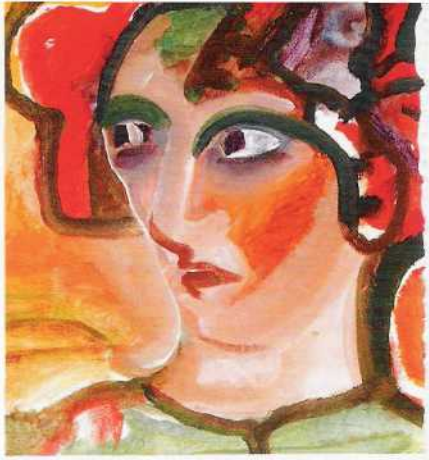
'Osman Avni'den Günümüze Türk Resminde Desen' sergisine ev sahipliği yapmış olan Yapı Kredi Kazım Taşkent Sanat Galerisi, bu kez de ön plana çıkmamış suluboya eserleri, 'Su Resimleri' adı altında sergiliyor. 1800'lerin başından bugüne suluboyayı, bir anlamda guvaş, çini mürekkebi ya da yağlıboyaya tercih etmiş Türk ressamlarını buluşturan sergi, Süleyman Seyyid, Hoca Ali Rıza, Namık İsmail, Ali Sami Boyar, Osman Asaf, Ruhi Arel, Üsküdarlı Cevat, Naci Kalmukoğlu, Abidin Dino, Sabri Berkel, Avni Arbaş, Adnan Turani, Fikret Mualla, Turan Erol, Mehmet Güleryüz,

Özer Kabaş, Fatma Tülin gibi pek çok ressamın eserlerini sanatseverlerin beğenisine sunuyor.

Pera'dan 36. müzayede

Librairie de Pera, 9 Aralık'ta, İstanbul'da, Pera Palas Oteli'nde 36. müzayedesini gerçekleştirecek. Her yıl en az iki resim ve iki kitap müzayedesi düzenleyen Librairie de Pera bu kez, ağırlıklı olarak Cumhuriyet dönemi ressamlarının yapıtlarına yer verecek. 300'ün üzerinde tablo ve özgün baskının koleksiyoncularla buluşacağı müzayedede, Halil Paşa'dan Hoca Ali Rıza'ya, Nurullah Berk'ten Cihat Burak'a, Abidin Dino'dan

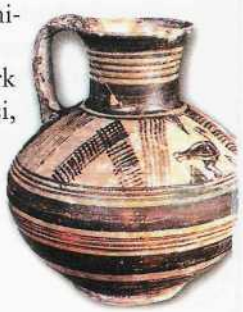

Mehmet Güleryüz'e kadar birçok sanatçının eseri satışa sunulacak.
(Bilgi için: Tel. 0 212 253 80 80)

Karia koleksiyonu Sadberk Hanım'da

Hydia (Damlıboğaz) bölgesinde ortaya çıkarılan kalıntılar, Sadberk Hanım Müzesi'nde sergileniyor. Vehbi Koç Vakfı Sadberk Hanım Müzesi'nde başlayan 'Karia Koleksiyonu' adlı sergi, 31 Ocak 2002 tarihine kadar devam edecek.

Sergilenen koleksiyon, İstanbul Arkeleoloji Müzeleri'ne kayıtlı bir koleksiyoner olan Sinan Kozancıoğlu'nun, 1939 yılından beri bölgeden topladığı eserlerden oluşuyor. Karia bölgesinde yer alan Antik Hydia kentinin, 1970'li yıllardan bu yana kaçak kazılarla yağmalandığını ve kaçırılan eserlerin dünyanın çeşitli müzelerinde sergilendiğini belirten Kozancıoğlu; elindeki koleksiyonun bir müzede bulunması gerektiğini düşünmüş ve bu amaçla İstanbul Arkeoloji Müzeleri'nin onayıyla eserleri Sadberk Hanım Müzesi'ne devretmiş. Müzede şu anda, eski adıyla Hydia, yeni adıyla Damlıboğaz bölgesinde ortaya çıkarılan ve çeşitli dönemlere ait 250 civarında eser sergileniyor.
(Bilgi için: Sadberk Hanım Müzesi, Tel. 0 212 242 38 13 ve 14)

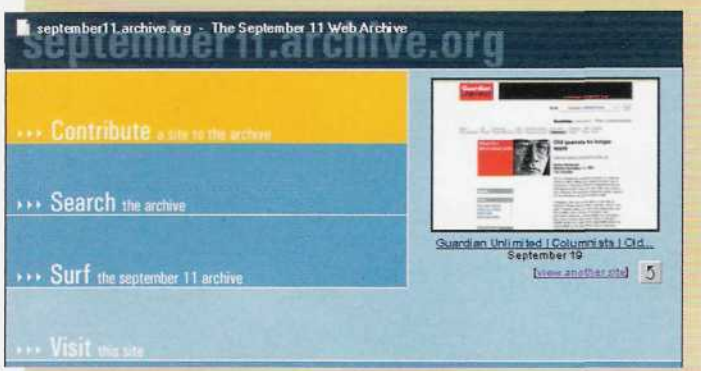

◆ HAZIRLAYAN: DEFNE TOZAN

Tarihin yazılışına tanıklık edin

11 Eylül'den bu yana hepimiz tarihe tanıklık ediyoruz. New York'ta gerçekleştirilen terörist saldırı ve ardından başlayan Afganistan operasyonu, medyada her yönüyle yer alıyor. Kendini bilgi kirliliğinden, ayrıntı bombardımanından uzak tutmak isteyenler için, en önemli başvuru kaynağı internetteki kimi arşiv siteleri. Bu siteler arasında öne çıkanların başında, *web.archive.org/collections/sep, www.televisionarchive.org* ve *www.webarchivist.org* siteleri geliyor.

İlk site ABD Kongre Kütüphanesi'nden 100 araştırmacı ve kâr amacı olmayan İnternet Arşivi kuruluşunun 30 çalışanının emeğiyle ortaya çıkmış. Burada 11 Eylül'ün hemen ardından

internet ağındaki tüm bilgiler, görüşler kaydedilmiş. Eğer konuya 'medya tarihi' açısından yaklaşmak istiyorsanız internet bu konuda da başvurabileceğiniz bir kaynak.

tvnews1.televisionarchive.org dünya televizyonlarının Afganistan operasyonuna nasıl yaklaştığını ortaya koyan bir site.

Bu sitede 11 Eylül olaylarının başladığı günden itibaren gelişmelerin gün be gün hatta saat be saat kronolojisini bulabilirsiniz. Kronolojide istediğiniz bir zaman diliminin üzerine tıkladığınızda, karşınıza o güne ait televizyon listeleri çıkıyor. Bu listeler başta Amerika olmak üzere, pek çok farklı ülkede yayın yapan televizyonların yayın akışlarına ait.

web.archive.org/collections/sep
www.televisionarchive.org
www.webarchivist.org
www.archive.org
tvnews1.televisionarchive.org

Mozart'ın notaları sanal alemde

Wolfang Amadeus Mozart kimsenin yeteneğinden şüphe etmediği, gelmiş geçmiş en büyük müzik adamlarından biri. 'Dahi' sözcüğünün yetersiz kaldığı bir yeteneğe sahip olan Mozart hakkında binlerce site bulunuyor. *www.stringsinthemountains.org/m2m/1once.htm,* bu sitelerin en ilginç ve 'farklı' olanlarından biri. Bu adres, klasik müzik sitesi 'stringsinthemountains'ın altında yer alıyor. Sitede Mozart'ın hayat öyküsünü, müziği eşliğinde okuyabiliyorsunuz.

Site klasik müziğe damgasını vurmuş olan Mozart'ı ve yaşadığı dönemi daha yakından tanımanızı sağlıyor. Mozart'ın yaşamını eserleri eşliğinde okurken, klasik müziğin pek çok kişi tarafından zannedildiği gibi sıkıcı ya da günümüz yaşantısından uzak olmadığını görüyoruz.

Akif, Türkçeyi başarıyla kullanırdı

27 Aralık 1936'da, yakalandığı siroz hastalığından kurtulamayarak İstanbul'da ölen 'İstiklal Marşı şairi' Mehmet Akif Ersoy, aslında geleneksel değerlere sahip çıkan bir aydındır. İslam öğretisinin kurallarını ve bir 'İslam Birliği' idealini savunan Mehmet Akif, Osmanlı İmparatorluğu bozuldukça, İslam öğretisinin de softaların etkisiyle, "cahillik" ve tevekkül" uyuşukluğuna düşürüldüğüne inanır. Kurtuluş yıllarında, Milli Mücadele cephelerindeki kavgayı destekleyen Akif'in batı düşüncesine karşı çıkışı, anti-emperyalist bir içerik de kazanır. İşte 'web'deki Mehmet Akif:

www.geocities.com/Paris/8225/ersoy.htm,
www.filozof.tripod.com/mehmetakif.html,

'İlk uçuş' denemesi

Orville ve Wilbur Wright adlı iki bisiklet tamircisi kardeş, yaptıkları tek motorlu iki kanatlı uçakla, 17 Aralık 1903'te insanoğlunun göklerdeki ilk uçuşunu gerçekleştirdiler. Bu uçuşa 5 kişi tanıklık etti. Uçuşlarında 25 beygirlik hafif ağırlıklı bir motor kullanan Wright kardeşler; kendi patentlerini aldıkları uçaklarıyla dünya tarihinde yeni bir sayfa açtılar. Wright kardeşler hakkında daha detaylı bilgi edinmek ve ikilinin havacılık alanındaki çalışmalarının tarih içindeki seyrini takip etmek isteyenler, aşağıdaki web adreslerini ziyaret edebilirler:

www.wam.umd.edu/~stwright/WrBr/Wrights.html
www.libraries.wright.edu/staff/dunbar/arch/ms1.htm
www.firstflightcentennial.org/
www.hfmgv.org/exhibits/wright/

merakediyorum@googlegroups.com

'Yüzüklerin Kardeşliği' Türkiye'de de vizyona giriyor

Tolkien, beyazperdenin de efendisi

Tolkien'in çok satan 'Yüzüklerin Efendisi' üçlemesindeki 'Yüzüklerin Kardeşliği' kitabından uyarlanan film, Türkiye'de de 21 Aralık'ta vizyona giriyor. İngiliz bilim adamı ve yazar Tolkien'in başarısı; kitaplarında tarihiyle, diliyle, haritalarıyla bambaşka bir dünya yaratmasından geliyor.

HAŞMET TOPALOĞLU

Üç Yüzük göğün altında yaşayan Elf Kralları'na
Yedisi taştan saraylarında Cüce Hükümdarlar'a,
Dokuz Yüzük Ölümlü İnsanlar'a, ölecekler ne yazık
Bir Yüzük gölgeler içindeki Mordor Diyarı'nda
Kara tahtında oturan Karanlıklar Efendisi'ne
Hepsine hükmedecek Bir Yüzük, hepsini o bulacak
Hepsini bir araya getirip karanlıkta birbirine bağlayacak
Gölgeler içindeki Mordor Diyarı'nda.

Bu etkileyici, mistik şiir, Tolkien hayranları için Orta Dünya'nın efsanevi atmosferine giriş parolasıdır bir anlamda. Hobbit'ler, krallar ve cücelerden kurulu dünya, fantezi edebiyatının en çok okunan yapıtlarından 'Yüzüklerin Efendisi' üçlemesinin sürekli değişen sahnesidir.

İngiliz bilimadamı ve yazar J. R. R. Tolkien, çocukları için yazdığı Hobbit isimli bir efsane-öykünün bir yayımcı tarafından keşfedilmesinin ve 1937'de yayımlanmasının ardından devam niteliğinde bir çalışmaya girişti. Ortaya -belki de daha önce hiç hesapta olmayan- bir üçleme çıktı: Yüzüklerin Efendisi.

Üçleme, kendisine kaynak teşkil eden 'Hobbit'te bulunan sihirli yüzüğü yanına alıp Orta Dünya'dan gölgeler ülkesi Mordor'a zorlu bir yolculuk yapan Frodo'nun ve onun savaştığı kötülükler efendisi Sauron'un öyküsü.

Yüzüklerin Efendisi fantastik bir eser; Orta Dünya diye bambaşka bir dünyanın ve onun birbirinden ilginç sakinlerinin üzerine kurulu bir efsane. Ancak çocuklar için yazılmış gibi görülse de (ya da sınıflandırılmaya çalışılsa da) üçleme yetişkinler dünyasının en çok satan kitaplarından.

Bu üçlemenin başarının temel dayanaklarından biri de belki, Tolkien kitaplarında sadece bir efsane anlatmakla kalmayıp aynı zamanda tarihiyle, diliyle, haritalarıyla bambaşka bir dünya yaratmasında ve bu dünyanın varlığında ısrar etmesinde. Zaten yazar, Yüzüklerin Efendisi'ni kendisinin yazmadığını 'sadece çevirdiğini' söyledi hep!

İddiası, bütün maceranın çıkış noktasını oluşturan karakter Bilbo'nun Westron dilinde (Orta Dünya'nın dili) yazdığı kitabı çevirmiş olduğu...

Bu derece renkli ve hareketli bir dünyanın sinema endüstrisinin ilgisini çekmemesi düşünülemezdi. Ancak garip bir şekilde, ilk uyarlama kitabın basıldığı 1954'ten tam 24 yıl sonra, 1978'de yapıldı. Ralph Bakshi'nin çektiği yarı animasyon 'Yüzüklerin Efendisi' hem Tolkien hayranları tarafından hem de sinema çevrelerince zayıf bulundu.

ÜÇLEMENİN ÜÇ FİLMİ

Bugün karışımızda, kitabın en büyük çaptaki sinema uyarlaması var. New Line Cinema şirketi, Tolkien'in 'Yüzüklerin Efendisi' üçlemesini üç ayrı film olarak sinemaya aktardı. İşin ilginç tarafı alışılmışın dışına çıkarak devam filmlerini çekmek için birinci filmin başarısını beklemediler; üçlemenin üç filmi de daha birincisi bile gösterime çıkmadan arka arkaya çekildi.

1999'da başlanan çekimlerin ilk meyvesi 'Yüzüklerin Kardeşliği'. Tolkien'in meşum Orta Dünyası'nı Yeni Zelanda'da yaratarak çeken -kendisi de bir Tolkien

merakediyorum@googlegroups.com

Tolkien hayranları

Tolkien'in *(altta)* kitabı 40 dile çevrilip yaklaşık 50 yıldır hep çok satanlar listesinde olunca, yazar, haliyle geniş bir hayran kitlesi edindi. Bu kitle sadece tüketici olmanın ötesinde, Tolkien'in adını daha geniş bir platforma duyurmak, onun eserlerini tartışmak ve hayali Orta Dünya'nın özgün tarihini, gerçeklerini araştırmak gibi misyonlar üstlenmiş durumda. İngiltere'de varlığını bir eğitim kurumu olarak resmen tescil ettirmiş uluslararası bir organizasyon var: Tolkien Derneği (The Tolkien Society). Amaçları, Profesör Tolkien'in yaşamı ve eserleriyle ilgili kamuoyu yaratmak, araştırmaları desteklemek. İnternette geniş kapsamlı bir siteleri ve kendileriyle bağlantılı bir kitap satış şirketleri var.

İsveç'te 'Arda' adlı yıllık bir dergi çıkıyor. Dergi, Tolkien tarafından yaratılan tarih öncesine ait dünyayla ilgili 'keşifler' yapılmasını, söz konusu dünyaya ait 'bilgilerin' daha detaylı hale getirilmesini amaçlıyor. İskandinav ülkelerinde - düzenli olmasa da- gerçekleştirilen bir 'Kuzey Tolkien Festival'i var.

Gandalf rolünü filmde, tecrübeli oyuncu Sir Ian McKelly oynuyor (en üstte, sağda). Sauron'un 'kötü adamları'... (sağ sayfada, üstte). Kraliçe Galadriel (Cate Blachett), Frodo'yu (Elijah Wood) kutsuyor (sol sayfada, altta).

hayranı- yönetmen Peter Jackson öykünün etkisini görsel dil üzerine kurmaya çalıştı.

Film, kitaptaki çıkış noktasından başlıyor yani bir hobbit olan Bilbo'nun evden ayrılırken sihirli bir yüzüğü yeğeni Frodo'ya bırakmasıyla... Frodo yüzüğün gerçek sahibi, karanlıkların efendisi Lord Sauron'un onu aradığını öğrenir Frodo; Yüzük, Sauron'a Orta Dünya insanlarını köleleştirecek gücü sağlayacaktır. Frodo, yanına arkadaşlarını, cüceleri, büyücüleri ve elfleri alarak yüzüğü yok edebileceğini düşündüğü yanardağa doğru yola çıkar.

Filmde Frodo rolünü, yıldızı her geçen gün parlayan Elijah Wood oynarken, diğer rollerde de sinema dünyasının öne çıkan isimleri bulunuyor: Ian McKellen (Gandalf), Liv Tyler (Arwen Undominel), Viggo Mortensen (Aragorn), Sean Astin (Samwise Gamgee), Cate Blanchett (Galadriel). Yönetmen-yazar Peter Jackson, tarih öncesine ait bu mistik kahramanlık öyküsünün sinema diline uyarlanmasını tek başına sırtlanamadı; Fran Walsh, Philippa Boyens ve Stephen Sinclair Tolkien'in fantastik dünyasının hakkını vermek için yoğun çaba gösterdiler.

YAZARIN MACERASI

John Ronald Reuel Tolkien (daha çok J. R. R.Tolkien olarak anılır), 1892 yılında İngiliz bir anne babanın çocuğu olarak Güney Amerika'da doğdu. Dört yaşında babasını kaybettikten sonra İngiltere'ye gitti ve bütün yaşamı orada geçti. St. Philip's Dil Okulu ve daha sonra da Oxford'dan mezun oldu. Leeds Üniversitesi'nde İngilizce Bölümü'nde başlayan profesörlük kariyeri Oxford'da belirli alanlarda uzmanlaşarak devam etti. Çalışmaları daha çok Anglosakson ve bununla ilişkili eski İsveç, eski Alman ve Gotik diller üzerinde yoğunlaşıyordu. Bir yandan da 'Ancrenne Wisse' isimli ve büyük

bir olasılıkla Batı İngiltere'de yazılmış bir metinde kullanılan şiveyle ilgileniyordu. Farklı, kullanılmayan dilleri hem bir dilbilimci olarak incelemesi hem de yazılanlara birer edebiyat yapıtı olarak yaklaşması, Tolkien'in ufkunu genişletti.

Yüzüklerin Efendisi, 1954-55 yıllarında, üç cilt olarak yayımlandı. İngiliz eleştirmenler arasında büyük bir tartışmaya yol açan Tolkien'i, Viking efsanelerinden 1001 Gece Masalları'na uzanan bir yelpazede değerlendiren Amerikan okuyucusu, yazarı nicel ve nitel değerlendirmelerde ön sıralara taşıdı.

Tabii bu derece yoğun ve ticarete kanalize etmeye hazır bir ilgiyi Hollywood'un görmemesi mümkün değildi ama şunu da açıkça söylemeli ki biraz geç uyandılar.

Belki de bu yüzdendir, daha fazla gecikmemek için üç kitabı birden (tabii üç ayrı film olarak) çektiler. Yeni Zelanda'daki çekimler 438 gün yani yaklaşık 14 ay sürdü. Filmlerin kurgusu da bir o kadar sürünce ortaya üç yıla yayılan bir çalışma çıktı. Tolkien'in Orta Dünyası ve o dünyanın birbirinden ilginç tiplemeleri bilgisayar yardımıyla itinayla yaratıldı. 7000 yıl öncesinin hayali ve efsanevi atmosferi seyirciye kitabın verdiği hazzı perdede de tattırmak için tasarlandı. ■

Filmden notlar

- 'Yüzüklerin Efendisi' hem birçok ilkin gerçekleştirildiği bir film oldu, hem de prodüksiyonunun boyutlarıyla daha gösterime girmeden adını geniş ölçüde duyurdu.
- Sinemada ilk kez bir serinin birkaç filmi aynı anda çekildi.
- Çekim hazırlıkları, çekim ve post prodüksiyon üç yıldan fazla sürdü. Yeni Zelanda Matamata'daki 32.000 metrekarelik bir tarım bölgesi, çekimler boyunca Hobbit köyüne dönüştürüldü.
- 20.602 figüranın rol aldığı filmde 48.000 adet kılıç, kalkan, balta ve 15.000 kostüm kullanıldı.
- Kostüm bölümünde terzi, nakışçı, tasarımcı ve mücevhercilerden oluşan 42 kişilik bir ekip çalıştı.
- 30 oyuncu, iki diyalekt uzmanı tarafından filmde kullanılan Elfçe ve diğer diller için özel olarak eğitildi.
- Ortamın kitaba uydurulabilmesi için, çekimlerden bir yıl önce 5.000 metreküp hacminde özel çiçek yetiştirildi.
- Hobbit köyündeki bir ağaca -elle- 250.000 ipek yaprak yerleştirildi.
- Hobbit rolleri için tiplemeye uygun 1.600 adet protez Hobbit ayağı üretildi.

merakediyorum@googlegroups.com

Teravi namazından sonra Direklerarası

Türkiye'deki tiyatro geçmişinin usta ismi İsmail Dümbüllü, yüz yıl öncenin İstanbul Ramazanlarını dillendirirken, teravi namazından sonraki Direklerarası'nı anlatır bizlere. İstanbul'un eğlence panayırı Direklerarası'nı.

FEZA KÜRKÇÜOĞLU

1900'lü yılların başında Direklerarası: İsmail Dümbüllü'nün deyişiyle, 'İstanbul'un eğlence panayırı Direklerarası' idi.

Birçok yazı okumuş ve birçok sohbet dinlemişizdir, 'Ah nerede o eski Ramazanlar' diye başlayan. Ancak 'eski' her daim 'değişir' olmuştur ki 'Ne kadar eski?' sorusu hep sorulmuştur. Ramazan, o 'eski' zamanlarda, şimdi olduğu gibi sadece iftar ve sahur sofraları arasına sıkışmaz, ay boyunca oruç dışında da zengin bir hayatı beraberinde getirirdi. Ramazan davulcuları. Mahyalar. Geceleri sokaklarda fener kapan çocuklar. Camilere ve türbelere ziyaretler. Sonra Ramazan geceleri, Ramazan eğlenceleri...

Sözü fazla dolaştırmadan sizleri o günlerin Ramazan eğlencelerinin merkezine, Direklerarası'na götürmek istiyorum.

'Direklerarası neredeydi?' diye soranlarınız için, Ahmet Rasim'den aktarıyorum:

"Şark Musiki Cemiyeti konseri münasebetiyle geçenlerde bir gece Direklerarası'na gittim. Buranın ne direkleri kalmış, ne de simaları!.. Haberim yok... Meğer şehreminlerinden biri tamir ettirerek muhafaza ettireceğine, 'Buralar antika değildir, vurun külünkü!' demiş, İstanbul'un garip yapı tarzlarından olan bu iç ferahlatıcı manzarayı yerle bir ettirmiş, olmuş bir Kel Sokak!.. Halbuki. Burası bir başından eski Saraçhane, diğer başından es-

ki Vezneciler'e ekli dikdörtgen korkuluklu bir arasta şeklinde kendi letafetinde, kendi biçiminde bir yerdi!" (Ramazan Karşılaması, Ahmet Rasim, Arba Yayınları, 1990).

Devam edelim, Türk Tiyatrosu'nun usta ismi İsmail Dümbüllü'nün ağzından o günleri dinleyelim:

"Hey gidi hey! Teravi namazından sonra başlardı esas İstanbul Ramazanı. Yani eğlenceler demek istiyorum... Efendime söyleyeyim, İstanbul'un eğlence panayırı Direklerarası idi. Kedi koysan geçemezdi kalabalıktan. Ramazana iki-üç gün kala hazırlıklar başlardı. Haydi dışarı... Tabii, yaz Ramazanlarında bu. Tatlıcılar, turşucular en temiz peşkirlerini yayar, tiyatro kumpanyaları yeni programlar koyarlardı. Çalgılı kahveler vardı, meddahlar vardı. Meselâ en büyük meddahlar, İsmet Efendi, Aşkî Efendi, Sururî idi. Hepsi başlı başına birer ayrı âlemdi... Hemen her kahvede Karagöz perdesi kurulurdu.

Direklerarası'nın en büyük tiyatroları da Manakyan, Abdürrezzak, Hasan Efendi ve Naşit Bey'in tiyatroları idi...

Hiç unutmam, 1914 senesi Ramazan ayında Kel Hasan'la beraber Şehzadebaşı'nda, Ferah Tiyatrosu'nda çalışıyorduk. En fazla hasılatı biz yapardık... Efendiiim, günde 600 liraya kadar çıktığımız olmuştur. Hem de altın lira!

Harbi Umumi'nin patladığı haberi gelir gelmez, birden 14 liraya kadar düştük..."

(Eski Ramazanlar, Yener Ölmez, Hayat Dergisi, 14 Aralık 1967, Sayı 51)

Dümbüllü'nün anılarındaki Direklerarası'nı dinledikten sonra şimdi de Direklerarası'nın sokak manzaralarını gözlemek üzere Halit Fahri Ozansoy'a kulak verelim:

Kel Hasan, süpürgesi ve tenekesiyle 'İbiş' rolünde; Münif Fehim'in bir illüstrasyonu (solda). İsmail Dümbüllü, 20. Yüzyıl başındaki Direklerarası'nın en renkli simalarındandı (altta).

"İftara bir saat kala, Direklerarası'nda çaycı dükkanlarının ve tiyatroların önünde biriken bir yığın halk bunlar seyirciler. Fakat sokaktan geçen kalabalık omuz omuza. Kupa ve payton arabaları da 'destur' sesleriyle bu mahşeri yarmakta. (...) Halk, hiç durmadan, bir sel gibi geçiyor. Mevsim yazsa, fesleri kaşlarına doğru hafif eğik, sinek-kaydı tıraşlı, pomatlı bıyıkları ince ve yukarı doğru kıvrık, eldivenli ellerindeki ucu gümüş veya altın başlı bastona nazik nazik basarak yürüyen alafranga şık beyler. Ceketlerinin arasından alamod desenli yelekleri görünüyor. Gözlüklüler kelebek gözlüklü.

İşte mektepliler, bazısının kitapları koltuğunda. İşte eli tesbihli, gözleri orucun tesiri ve sigara tiryakiliği ile dalgın, yaşlı beyefendiler, uşakları arkalarında. İşte uzaktan, beyaz sarıkları ile göze çarpan hoca efendiler, göbekli imamlar ve ara sıra ortaya çıkan, kimi cılız, kimi kısa boylu, kimi sırık gibi iri boylu medrese çömezleri. Sonra biraz düşkün hallerinden belli, iki yüz kuruş maaşlı kalem efendileri."

(Eski İstanbul Ramazanları, Halit Fahri Ozansoy, İnkılap ve Aka Kitapevleri, 1968)

Küçük gezimiz burada bitiyor... Gerçekten, nerede o eski Ramazanlar! ■

merakediyorum@googlegroups.com

Dallas dizisinin inanılmaz öyküsü

Ladin'den önceki nefret merkezi: JR

Ona karşı duyulan nefret o kadar büyüktü ki, baldızı tarafından vurulunca, dönemin gazeteleri, 'Oh olsun. Baldızı ne iyi etti de vurdu. Tüh, ölmemiş' türünden başlıklar attılar. 70'li yılların ortasında, tüm dünyada TV izleyicilerinin nefretini çeken bu adam, 'Dallas' dizisinin JR'ından başkası değildi.

AYDIN EROL

Bugünlerde bütün dünya, terörist Usame Bin Ladin'le ilgileniyor. Ladin'den önce, 70'li yılların sonlarında hayatımıza giren ve hemen tüm dünyanın nefretini üzerinde toplayan başka biri vardı. Bu kişi ne bir terörist, ne bir savaş suçlusu, ne de seri cinayetler işleyen bir katildi. Bu kişi, Hollywood'un yarattığı 'Dallas' dizisinin kötü adamı JR'dan başkası değildi.

JR'ı oynayan Larry Hagman (altta), "Bu diziyle dünyanın en ünlü adamı oldum" diyordu.

Televizyonla daha yeni tanıştığımız o yıllarda 'Dallas' dizisi, tüm dünyada olduğu gibi, Türkiye'de de 'büyük bir nefretin' kaynağı olmuştu. 7'den 70'e televizyon izleyicilerinin gözünde JR, her yolu mubah gören, aile ve iş ilişkilerinde saygı nedir bilmeyen biriydi.

TAM 150 MİLYON DALLAS HASTASI

JR'ı, Booby'i, Pamela'sı, Sue Ellen'ı, Bayan Ellie'si, Lucy'si, baldızları, enişteleriyle, Dallas dizisinin tutkunu oldu herkes. Bu yüzden de bütün dünyayı kasıp kavuran Dallas dizisine rakip olarak aynı türde yeni diziler hazırlandı. Ancak bu dizilerin hiçbiri Dallas gibi tutulmadı. Çünkü Dallas tutkusu, 'bir psikolojik durum' haline gelmişti.

Her hafta dünyanın dört bir köşesinde milyonlarca kişi, işini gücünü bırakıp, başka eğlenceleri bir kenara itip, televizyonun başına oturuyor ve Dallas'ı izliyordu. Dünyada Dallas dizisini izleyenlerin sayısının 300 milyonu aştığı açıklanmış, bu izleyicilerden 150 milyonunun da 'Dallas Hastalığı'na tutulduğu belirtiliyordu. Türkiye'deki Dallas hastalarının sayısının da bir hayli yüksek olduğu haberleri, gazetelerde yer alıyordu.

Dallas'ta rol aldıktan sonra büyük üne kavuşan oyuncuların ise, durmadan çekimi sürdürülen yeni bölümler nedeniyle, başlarını kaşıyacak zamanları yoktu. Dizinin çekimlerinde JR'ı iki özel dedektif koruyordu. JR'ı oynayan Larry Hagman'a ayrıca milyonlarca dolar değerinde hayat sigortası yapılmıştı. Dizide Bayan Ellie'yi canlandıran Barbara Bel Gaddes, "Ben sanat yaşamımı Dallas'la kapatacağım" derken, Larry Hagman, "Bu dizi beni ihya etti. Milyonlar kazanıyorum ve dünyanın en ünlü adamı oldum" şeklinde konuşuyordu. Pamela rolündeki Victoria Principal ile Sue Ellen'ı oynayan Lin-

da Gray, hayatlarının en güzel dönemlerini, Dallas'ı çevirirken yaşadıklarını belirtiyorlardı. Patrick Dufy (Bobby) de "İyi ki Dallas dizisinde rol aldım. Yoksa ikinci sınıf bir aktör olarak kalacaktım" diyordu.

DİZİNİN BAŞARISINDAKİ ÜÇ ÖNEMLİ SIR

Dizi, neden çok beğeniliyordu? Amerika'da uzun zamandan beri sürdürülen araştırmaların sonucuna göre, Dallas'ın başarısında üç temel neden ön plana çıkıyordu.

Birinci neden, çağımızda ortadan kalkmış olan 'büyük aile' olgusunun, bir zamanların bu güçlülük ve güven yansıtan aile biçiminin, 'Dallas'ta çok etkileyici bir şekilde yeniden karşımıza çıkmasıydı. Devletin bile önünde eğildiği, 'her şeyin üstünde yaşayan' bir aileydi 'Ewing'ler.

İkinci neden, halkın güçlenme isteğini tatmin ediyor olmasıydı. Bu ailede gülen hiç kimse olmadığı gibi, trajik olaylara da yer yoktu. Dallas dizisi Amerikan sisteminin buz gibi yüreğinin atışlarını simgeliyordu.

Üçüncü neden ise, dizideki 'kötü adam'ın her zaman başarıya ulaşıyor olmasıydı. Arada sırada çevresindekiler isyan edip, onu köşeye sıkıştırsalar da sonuçta bir şey değişmiyordu. Girişimleri, hep zayıf kalıyordu. Kimse kötü adamı yenebilecek kadar kuvvetli değildi. Bu yüzden de hep güçlü galip geliyordu. Bu olgunun, Dallas dizisiyle ilk kez böyle çarpıcı bir biçimde işlendiği dile getiriliyordu.

'HAY ALLAH! ÖLMEDİ Mİ?'

Türk aile yapısına oldukça ters gelen Ewing'lerin kurnaz ve kötü patronu JR, her ne kadar güç simgesi olarak her istediğini yapmaya cesaret etse de, dizideki düşmanlarından çok ekran başında 'düşman' kazanıyordu!

Herkes pür dikkat, JR'ın karşısında güçlü olabilecek, ona kendi yöntemleriyle cevap verecek birinin çıkmasını bekliyordu. Bu kişi, yıllar sonra ortaya çıktı. Artık dizinin miadı dolmuş, son günlerini yaşamaya başlamıştı! Bu yüzden, JR'ın da dersini vermek gerekiyordu!

İşte bu 'sorunu' JR'ın baldızı Kristin çözdü! Silahını çekip JR'ı vuruverdi. JR'ın vurulduğu sahnelerin ardından yayımlanan 23 Kasım 1980 tarihli Hürriyet gazetesi, "Oh! JR'ı vuran baldızı! Ama JR, ölmedi" başlığını kullanmıştı! ■

Dizinin kronolojisi

1978: 2 Nisan'da ilk bölümü yayına girdi.
1979: JR'ın kardeşi Gary (Ted Shackelford) diziden sürüldü.
1980: JR'ın vurulduğu 21 Kasım gecesi, dizi izleyici rekoru kırdı.
1981: Ewing Ailesi'nin saygıdeğer babası Jack (Jim Davis) öldü.
1984: Şefkatli anne Bayan Ellie (Barbara Bel Geddes), yerini başkasına (Donna Reed) bıraktı. Aile, bu değişikliği fark etmedi. Bel Geddes, 1985'te rolüne geri döndü.
1986: Bobby'nin (Patrick Duffy) ölümü, herkesi üzdü. Ancak bunun Pamela'nın rüyası olduğu anlaşılınca rahat bir nefes alındı.
1987: Pam, bir trafik kazasında feci şekilde yandı.
1989: Sue Ellen, niyahet JR'dan ayrıldı.
1991: 3 Mayıs'ta ekran 'Dallas' için kapandı.

Charlene Tilton ('küçük Lucy'), Victoria Principal (Pamela) ve Linda Gray ('mutsuz Sue Ellen') Dallas dizisinin ilginç kadınlarıydı (solda). JR'ı, Booby'si, Pamela'sı, Sue Ellen'ı, Bayan Ellie'si, 'baba Jack'ı, Lucy'si, baldızları ve enişteleriyle tüm 'Ewing Ailesi' (üstte). Altta ise Victoria Principal (Pamela Barnes Ewing) ile Patrick Duffy (Bobby Ewing).

merakediyorum@googlegroups.com

Kanuni ve Hürrem Sultan dönemine ilişkin kitaplar çeşitlemesi

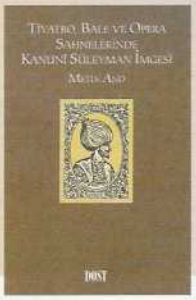
Muhteşem Türk Kanuni ile 46 Yıl
Prof. Dr. Yaşar Yücel
Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1991, Ankara

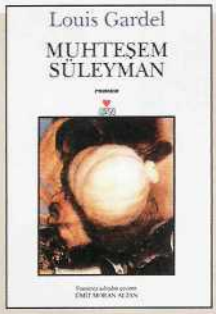

Osmanlı Sultanlarına Aşk Mektupları
(Halil İnalcık'ın önsözü ile)
M. Çağatay Uluçay
Ufuk Kitapları, 2001, İstanbul

Tiyatro, Bale ve Opera Sahnelerinde Kanuni Sultan Süleyman İmgesi
Metin And
Dost Kitabevi Yayınları, Kasım 1999, Ankara

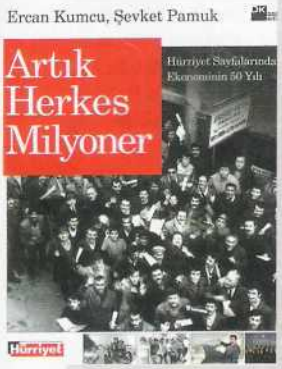
Muhteşem Süleyman
Louis Gardel
Fransızca aslından çeviren: Ümit Moran Altan
Can Yayınları, 2001, İstanbul

Bir Hürrem Masalı "Cehennem Kedisi ve Kanarya"
Colin Falconer
Çeviren: Solmaz Kâmuran
İnkılâp Kitabevi, 2001, İstanbul

Ekonominin 50 yılı

Büyük boy, bez cilt, kuşe kağıda basılmış, bol fotoğraflı, ilginç bir kitapla karşı karşıyayız. Altbaşlığı 'Hürriyet Sayfalarından Ekonominin 50 Yılı' olan bu çalışma, Ercan Kumcu ile Şevket Pamuk'un ortak çabası. Geniş bir dokümantasyon ve görsel hazırlık çalışmasına (ve elbette Arşiv bölümlerinden birçok isimsiz kahramanın yoğun çabasına) dayanan bu kitap, hem 'meraklısına' hem de araştırmacı kesime geniş olanaklar sunuyor. Onar yıllık bölümler halinde sunulan seçme gazete haberleri, o dönemin ekonomi dünyasındaki 'havayı' vererek fotoğraflar ve dönemin ilanlarıyla akıp giderken, her bölümde, o yıllara ilişkin yorum ve notlar da yer alıyor.

Ercan Kumcu-Şevket Pamuk
Artık Herkes Milyoner
Hürriyet Sayfalarından Ekonominin 50 Yılı
Doğan Kitap, 2001, İstanbul

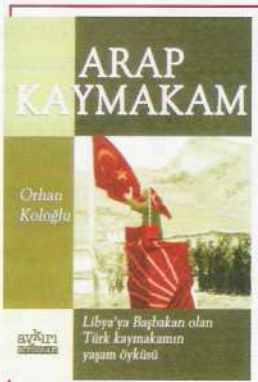
Temel bir dış politika yapıtı

Uzman bir akademisyen grubu tarafından hazırlanan 'Türk Dış Politikası' kitabının birinci cildi, kısa bir süre önce piyasaya çıktı. Editörlüğünü Baskın Oran'ın gerçekleştirdiği bu çalışma, bugüne kadar Türkiye'de hazırlanmış en hacimli ve ayrıntılı dış politika kitabını oluşturuyor. 12 uzman akademisyenin 3 yıl boyunca koordineli bir biçimde çalışarak hazırladıkları bu iki ciltlik yapıt, yalnızca bir ders kitabı kalıpları içinde kalmamış, lise mezunu ve tarihe meraklı herkesin faydalanabileceği titiz bir çalışma olmuş...

Türk Dış Politikası
Kurtuluş Savaşı'ndan Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar
Cilt I: 1919-1980
Editör: Baskın Oran
İletişim Yayınları / Araştırma-İnceleme Dizisi, 2001, İstanbul

Sancılı geçiş dönemi anıları

'Arap Kaymakam', Popüler Tarih okurlarının yakından tanıdığı Orhan Koloğlu'nun kaleminden çıkma bir anı kitabı. Ancak Koloğlu'nun derlediği ve bir roman akıcılığıyla, tarihi perspektif içine oturtarak bizlere aktardığı bu anılar, kendi babasına ait: 'Arap Kaymakam' yani Sadullah Koloğlu, Orhan Koloğlu'nun babası... Kitapta, 'Arap Kaymakam'ın yanı sıra, 'Sakallı Eşref' yani Orhan Koloğlu'nun büyükbabası da var. Ama bu kitap, son zamanlarda moda olan 'ailevi biyografilerden' herhangi biri değil! Bir dönemin 'romanı'; Osmanlı'nın çöküş döneminin ve çözüm arayışları döneminin, bir toplumsal dönüşüm safhasının anlatısı.

Arap Kaymakam
Orhan Koloğlu
Aykırı Yayıncılık, Biyografi Dizisi, 2001, İstanbul

LÜTFÜ TINÇ
ltinc@mail.dunya-gazete.com.tr

'Popüler' ama sağlam metinler

Bu ay, sayfamızın bir bölümündeki kitap sunuş anlayışımızı farklı kıldık. Sayfamızın üst bölümünde gördüğünüz gibi, kapak konumuza paralel olarak, 'Kanuni ve Hürrem Sultan dönemine ilişkin' bir çeşitleme yaptık.

Bu çeşitleme, asla bir 'kaynakça' kapsamında değil. Çünkü tamamen sübjektif ve sınırlı bir seçim. Hürrem Sultan etrafında dönen kapak konumuzu hazırlarken önümüze çıkan ve kimi roman, kimi araştırma türünde yapıtlar. Ama bu tarz bir kitap çeşitlemesinin konunun meraklılarına yardımcı olacağını düşündük.

* * *

Avrupa ve özellikle Amerika'daki müzeleri gezenler bilir; oralardaki müzeler, 'küf' kokmaz! En mütevazı müzede bile çağdaş teknolojinin sunduğu olanaklarla, farklı ortamlar yaratılır; dev ekranlarda, seslendirilmiş görüntüler, bizi konunun içine sokar. Türkiye'de de böyle çabalar başladı. Üstelik bu çabalar kitap dünyasına da yansıyor. Kimi yayınevleri, panoramik ve ansiklopedik tarzdaki tarih kitaplarını, bol görsel malzemeyle sunmanın yanı sıra, VCD'erle bu malzemeye farklı bir boyut da ekliyorlar.

Bu tür çalışmaların son bir örneği de Promete Yayıncılık tarafından hazırlanan 'Anadolu'da Tarih ve Kültür' dizisi. Beş kitap ve beş VCD belgeseli içeren bu set, gerçekten titiz ve özenli bir çalışmanın ürünü...

Seçilen beş konu başlığı son derece 'popüler' ama her bir kitaba imzasını atan isimler de konunun uzmanı. Zaten zor olan da bu değil mi!

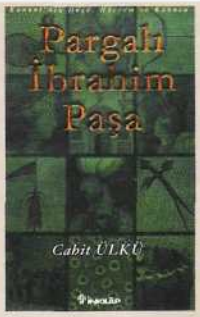
Beş kitabın konu başlıkları ve yazarları şöyle sıralanıyor: Anadolu Tanrıçaları (Oktay Belli), Hellen ve Roma Döneminde Anadolu Kenti (Sümer Atasoy), Tarihte İstanbul (İlber Ortaylı), Osmanlı Minyatür Sanatı (Günsel Renda), Harem (Nurhan Atasoy).

Sağlam ama dipnotsuz bir metin; krokiler, haritalar, gravür, illüstrasyon ve fotoğraflarla zenginleşirken her kitap, kendi VCD belgeseliyle taçlandırılıyor. VCD'lerdeki belgeseller, paralel kitabın ne metin ne de görsel malzeme olarak tekrarı değil; böyle bir ucuzluğa prim verilmemiş!

Her konunun VCD'si ayrı bir ekip tarafında oluşturulmuş ve kitabı destekleyen ama farklı birer belgesel çalışması...

'Anadolu'da Tarih ve Kültür' dizisi, yalnızca tarih ve kültür tarihi meraklılarına değil, lise ve üniversite öğrencilerine de sesleniyor.

Pargalı
İbrahim Paşa
Kanuni'nin Düşü,
Hürrem'in Kabusu
Cahit Ülkü
İnkılâp Kitabevi,
2001, İstanbul

Kadınlar Saltanatı
(1 ve 2. Ciltler)
Ahmet Refik Altınay
Tarih Vakfı Yurt
Yayınları, 2001,
İstanbul

Eşyanın da tarihi var

Gökhan Akçura'nın 10 yıl önce çıkan ilk kitabının adı, 'Ivır Zıvır Tarihi' idi. Kendisinin de belirttiği gibi, bu ad, bir 'tepki' idi. Gündelik yaşam süreci içindeki ayrıntılara, eşyanın tarihine özel bir ilgi gösteren Akçura şimdi bu ilk kitabının adını, bir dizi başlığı yapıyor. Dizinin ilk kitabı da 'Unutma Beni' adını taşıyor. Esas olarak 'kadın' konularını içeren bu ilk cildi, eğlence, müzik ve tiyatro yazılarının yer alacağı 'Gramofon Çağı' izleyecek. Reklam tarihinden kesitler sunan 'Uzun Metin Sevenlerden misiniz?' adını taşıyacak 3. cildi de 'Turizm Yıl Sıfır' takip edecek.

Gökhan Akçura
Unutma Beni
Ivır Zıvır Tarihi/1
Om Yayınevi, 2001, İstanbul

Savaş tarihi ve strateji

Savaş tarihi ve strateji konuları üzerinde çalışan uzmanların sayısı Türkiye'de, Batı'ya oranla, pek fazla sayılmaz. Popüler Tarih'in yazı ailesinde yer alan M. Tanju Akad da bu sınırlı sayıdaki uzmanlardan biri... 1992 yılında yayımladığı '20. Yüzyıl Savaşları' ve 1995'te çıkan 'Osmanlıların Stratejik Sorunları' adlı yapıtlarıyla araştırmacı titizliğini okurlarının yakından bildiği M. Tanju Akad bu kez, 'strateji' üzerine düşünenlere, geniş bir perspektifte, yeni bakış açıları getiriyor.

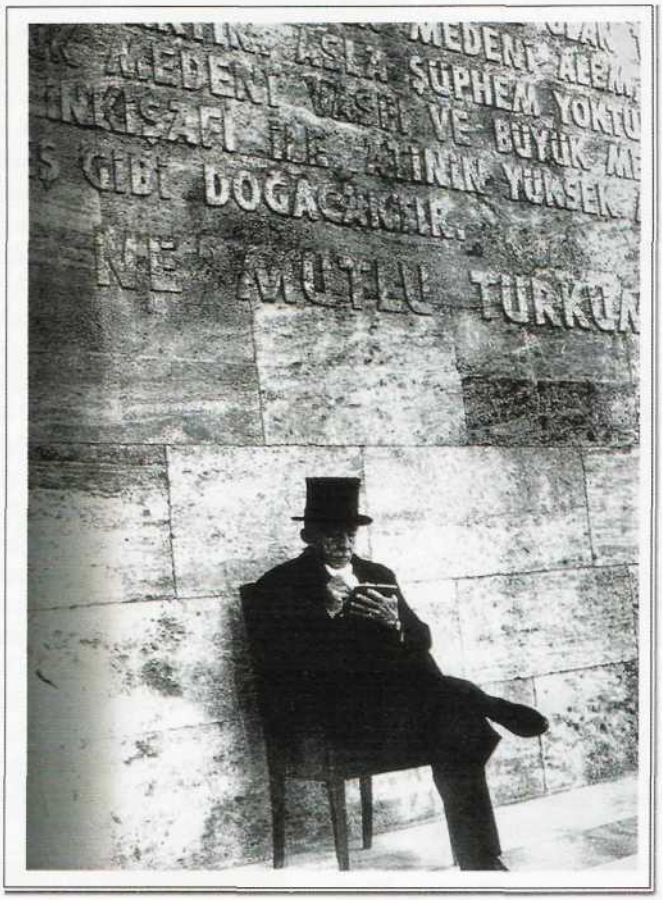

Mehmet Tanju Akad
Strateji Üzerine
Kastaş Yayınları, İnceleme Dizisi,
Ekim 2001, İstanbul

merakediyorum@googlegroups.com

İnönü: Bir yıldız daha kaydı

FOTOĞRAF: HÜSEYİN EZER

Türkiye Cumhuriyeti'nin ikinci cumhurbaşkanı, Cumhuriyet'in ilk 15 yılının neredeyse 'değişmez' başbakanı ve eski CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 25 Aralık 1973 günü yaşama veda etti. İnönü, 28 Aralık günü, Anıtkabir'e, Atatürk'ün karşısında hazırlanan mezarına gömüldü.

89 yıllık yaşam koşusunda, geçirdiği ikinci kalp krizine yenilen ve aramızdan ayrılan İnönü, 24 Eylül 1884'te İzmir'de doğmuştu. 1906'da Harp Akademisi'nden mezun olan ve ordunun çeşitli kademelerinde görev yapan İsmet İnönü, I. Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi'nde Kolordu Komutanı olarak Mustafa Kemal Paşa'nın emrinde çalışmış; öğrencilik yıllarından beri devam eden dostlukları ve devletin geleceği hakkında ortak fikirleri bu dönemde gelişmişti. Milli Mücadele sırasında da Mustafa Kemal'in en yakın silah arkadaşı olan İnönü, I. ve II. İnönü Savaşları'nı yönetmiş, 'Tuğgeneral' rütbesine yükselmişti. Sakarya Meydan Savaşı ve Büyük Taarruz'dan sonra gerçekleştirilen Mudanya Mütarekesi'nde İnönü, Ankara Hükümeti'ni temsil etmiş, Lozan Barış Konferansı'na Dışişleri Bakanı ve Türk heyeti başkanı olarak katılmış, 24 Temmuz 1923'te de Lozan Antlaşması'nı imzalamıştı.

Cumhuriyet'in ilanından sonra kurulan ilk hükümette başbakan olarak görev alan İsmet İnönü, 1938 yılında Türkiye'nin ikinci Cumhurbaşkanı olmuştu. İnönü aynı yıl, Atatürk'ün 'Ebedi Başkan' seçildiği CHP Olağanüstü Kurultayı'nda 'Değişmez Başkan' seçilmişti. 1950 seçimlerini kaybettikten sonra, 1960 yılına kadar Ana Muhalefet Partisi Başkanı olarak siyasi yaşamını sürdüren ve 10 Kasım 1961'de de başbakanlığa atanan 'İkinci Adam', 1965'te bu görevden ayrıldıktan sonra milletvekili olarak siyasi yaşamına devam etmişti. İsmet İnönü, 1972'de CHP'nin V. Olağanüstü Kurultayı'nda parti genel başkanlığı ve milletvekilliğinden istifa ederek politik koşusuna son vermişti.